

ФАВСТ

ТРАГЕДІЯ

ЙОГАНА ВОЛЬФГАНГА ГЕТЕ

ЧАСТЬ ПЕРША

З німецького переклав і пояснив

ІВАН ФРАНКО

ІОСИФ ТАМЧАНОВСКИЙ

У ЛЬВОВІ
Заходом Редакції „Сьвіта“
1882

106083

Тамчаковський.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

З друкарні Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

В початку 1790 р., майже рівночасно з вибухом великої революції в Франції, вийшла в німецькій місті Липську невеличка книжочка, мало зазначена тоді за загальним трепетом та шумом і очікуванням новин з Парижа. А прецінь та маленька книжочка була також свого рода революцією, рівнобіжною, а може й рівно глибокою — хоть не рівно голосною — як і революція французька. І як революція французька породила героїв-войовників, о котрих довгий час з страхом, з тривогою та очікуванням говорила ціла Європа, так і ця книжочка породила героїв, о котрих світ не менше від тамтих говорить і знає, о котрих буде говорити і знати й тоді, коли о тамтих забуде. Ся невеличка книжочка мала надпис *„Faust, ein Fragment, von Johann Wolfgang v. Goethe“*.

„Фавст“ був об'явом революції, тої самої, котра спалахнула в Парижі грізним пожаром, зруйнувала автократичне королівство, панованье шляхти й попів, і оголосила „права чоловіка“. Тільки коли в Франції революція вибухла на суспільно-політичнім полі, в Німеччині вона обняла поле духове: філософію і штуку. Але різниця була тільки формальна; зміст революції був оден і той сам: обаленье середньовікових границь, путаючих свободу чоловіка, обаленье в ім'я вроджених, природних прав людини-єдиниці.

Сложна машина феодального ладу в суспільній політиці і схолястично-богословська премудрість

в науці, надали до кости цілу людскість в середніх віках, обкручуючи кождо єдиницю тисячними вузлами на кождім єї кроці, спинаючи єї вольний хід і вольне діланье, придушуючи єї силу і єї природні наклони, а все в імя перестарілого, буцим то богом даного ладу. Релігійна реформація, вже для того самого, що була релігійною і що була реформацією, а не революцією, не розбила старої шкаралущі, а рух викликаний нею, не був ще сам освободженем, а дав хіба товчок до освободження. Навіть в церковнім згляді вона не сягла дуже глибоко, а тільки, як каже Гете в уривку „Вічного жиди“:

Reformation hielt ihren Schmaus,
Vertrieb die Pfaffen von Hof und Haus,
Um wieder Pfaffen 'nein zu pflanzen.
Die in dem äussern Grund der Sachen
Mehr schwätzen, weniger Grimassen machen.

Та тільки ж ті середньовічні вузли не могли спинити розросту і скріплення єдиниць: скріплення економічного, т. є. повстання окремої верстви багатирів, буржуазії — і скріплення духового та розумового, т. є. розвитку науки і штуки. В тих двох складниках розвивалась і росла сила, ворожка існуючому ладови, сила революційна. І скоро лиш люди почули в собі силу, вони сейчас кинулися розбивати тіснячі їх пута і замість ладу „богом даного“ установляти у всім і всюди лад „природний“. Знялась велика революційна буря на заході Європи. Ціль єї була передовсім свобода в найширшій, т. є. і в зовсім неозначенім розуміню. А позаяк средство до осягнення тої свободи було одно: сила — хоть не вже фізична сила меча, а сила економічна: капітал і розумова: наука, йдуча, конечно на разі в парі або і в услужі капіталу — то й свобода тим средством здобута, мусіла мати на собі ціху сили, мусіла статися свободою сильних, а тим самим свободою значної меншости багатирів

та вчених, свободою вибраних єдиниць, а не цілої маси простого, сірого люду. В противенстві до розбитих середньовікових пут революція XVIII. віку в Франції проклямує свободу особи, звисно, сильною особи, сильною економічно (багатирства), а в Німеччині запановує в літературі племя геніальних новаторів, настає т. зв. „*Sturm- und Drang-Periode*“. Найвищим і найдоскональшим плодом тої доби літературної є іменно „Фавст“. *)

Велике революційне, історичне значінье „Фавста“ лежить іменно в тім, що показана в ній боротьба сильної єдиниці не тільки, як каже Люіс, „против границь єї духового істнованя“, **) але й против гнетучих пут суспільного істнованя. Бо коли в початку першої часті трагедії, Фавст справді шемечеся в тісних границях людської природи і бажає вирватися с пут земного тіла, в котрих ми не можемо пізнати нічого по над то, що нам показують наші змисли, в котрім звичайно

„Чого не знаєм, того нам і тре,

Що знаєм, те й не здале ні до чого“ —

то вже зараз при кінці першої часті він приходить в різкий конфлікт с суспільним ладом, і стоячи с ключами перед тюремними дверми, за котрими в неказанім болю мучиться єго любима дівчина, забираючись против засуду суспільности увільнити йї від смерті, він чув, що „все горе людскости стає перед ним“, іменно те горе, котре роблять людям люди, котре плине не с природної конечности, а с хибного суспільного устрою. Розумієся, ніщо й згадувати про другу часть, котра майже вся обертаєся на поли суспільно-політичної боротьби.

Зовсім в дусі революції XVIII. віку боротьба Фавста починаєся тільки в імені єдиниці і для

*) G. v. Loeper, в передмові до Гемпелевого видання „Фавста“, стор. I.

**) G. H. Lewes „Goethes Leben und Schriften“ II. Th. 7.

єдиниці, починаєся зовсім з егоїстичних товчків. „Нема в мене — говорить Фавст — ні грошей, ні багатства, ні почестей, ні світовладства“; а і в розумовім згляді він, хоть і зглубив усе, що знали сучасні й попередні, прецінь не дійшов до ніякого вдоволення і переконався, що він „як був дурний, так є“. А за тою тяжкою, хоть бесплодною духовою працею він пропустив вік молодий, протратив найкращі сили, не ужив світа, а тепер він

„За старий, щоб гратись сам с собою,
За молодий, щоб не бажать хотя.“

От с таких то причин він вириваєся с тісних пут, в котрих жив доси, вириваєся, щоб кинутись

„ . . . . . в часу клекочущі струї.

В круговорот злучаів та подій“,

щоб „в вирі змисловости — втишити намьєтности жаркі“. Сеї чисто егоїстичної завязки трагедії не треба, як робили деякі польські критики, складати на німецький й характер, буцім то наскрізь егоїстичний; ся перевага личности, егоїзму в першій часті „Фавста“, — се єї найважніша історична ціха, се прояв загального напряду тодішньої культурної і історичної праці. Свобода сильної особи не тільки в думці й бесіді, але і в дійстві, свобода без згляду на те, чи вона приносить добро, чи муку другим, слабим особам, щоб тільки сильному приносила певну суму щастя — ось яка була головна пружина суспільно-політичної і духової революції XVIII. віку. — ось що становить движучу силу й трагедії „Фавст“. Очевидна річ, що така свобода — дуже двосічне оружжє, і як усяке оружжє може наробити безмірно більше шкоди безоружним, слабим, аніж справити радости своєму властивцеві. Попадєся вона в руки сильному ідіоту. Він для своєї втіхи прольє море сліз і крові людської і в кінці зачне бачити всю розкіш тільки в тім, щоб шкодити другим. В єго голові не збудиться застанова: чи, кому і на що хосенна ся сво-

бода? Він або поверне цілу історію в зад, в часи варварства і дикости, або сам загине через надужитє свободи. Революція французька справді таких видала героїв (Робеспєр, Наполєон). А коли така неограничена свобода попадєся в руки розумному, мислячому і чувствуючому чоловікови, то і в єго руках вона не обійдєся без того, щоб часом не пошкодити другим (як н. пр. Фавст доводить до погибелі любячу його Маргарету). Та тільки ж розумний чоловік не стане на тім, не вдоволиться осягненою свободою, а переконавшись досвідом, як небезпечна тота свобода, коли не приложена до відповідної ціли, він почне шукати такої ціли, почне гадити, кому і на що може вона придатися. На тій важній точці полягає, по нашій думці, завязка цілої трагедії, полягає значінє закладу Фавста з Мефістофелем. Мефістофель обіцєє Фавстови неограничену свободу дійства, і більше нічого:

„Ні міри, ні границь ти не становлю;

Де залюбиться, там і хапай,

А вхопиш — далі утікай,

А що тя тішить, будь ти й на здоров'є!

Бери лиш сміло, не питай!“

Але не тото приймає Фавст. Він чує наперед, що свобода сама не вдовольє його; він не бачить можности такого щастя, котре б могло зовсім упокоїти і на віки ущасливити його; він приймає свободу тільки на те, щоб шукати, добиватись, але не на те, щоб уживати і розкошувати; він дає руку Мефістофелеви на те, що

„Коли я скажу до хвилини:

Тривай іще! Так гарна ти! —

Тоді хоч в пута мя скрути,

Тоді нехай на вік загину.“

Мефістофель приймає заклад в тій надії, що неограничена свобода ослабить Фавста, що він розпадаєся сам в собі, так як розпадаєся бочка, скоро розірвати тіснячі її обручі. І справді, мож сказа-

ти, що він по частині не помилився. Фавет справді найшов таке діло, котре могло б заняти всі його сили, по котрого скінченню він і справді міг би узнатися щасливим, міг би сказати до хвилини: „Тривай іще! Так гарна ти!“ І Мефістофель порадувався виграною — але завчасно. Хвилю таку Фавет бачив тільки в будущині, принимав тільки можливість такого щастя, а то тоді, коли кожда личність на те тільки мати-ме повну, широку свободу, щоб як найширше покористуватися нею в служенню суспільности, в служенню всім слабшим і уполікованим. До такого виходу дійшов Фавет, і той вихід спас його. С початку трагедії — ворог суспільности, прикінці він став борцем за суспільність. Боротьба почата в імені єдиниці сталася боротьбою тої єдиниці за суспільність і для суспільности. Герой духової революції, Фавет, пішов далі і станув безмірно вище, ніж герой суспільно-політичної революції, Наполеон. Бо коли Наполеон стоїть мов великий дуб корінням зовсім ще в XVIII. віці і тільки величезну, тьмаву тінь кидає в XIX. вік, то Фавет, мов ріка, хоч жерело своє має також в XVIII. віці, прецінь найширшим і найглибшим ложиском пливе в XIX. віці.

С тим історичним значінням „Фавета“ безпосередно вяжеться й його загально-людське значіння. Ані наука сама собою, ані свободне і безжурне життя, ані почести ні слава, — ніщо те не може ушасливити чоловіка, як довго той чоловік все і всюди має на оці тільки себе самого. Аж коли він всі свої здобутки, всю свою силу поверне на працю около ушасливлення других, около заперевнення їм безпечного, хоч і ненастанним трудом окуплюваного життя і розвитку, тоді чоловік може бути щасливим. Ся велика правда, котрою завершується „Фавет“, надає тому творови ще й тепер, в наш вік, живу революційну силу. Він не то, що не за-

старілий для нас і по ідеям, але противно, може і в тім згляді — не згадуючи про незрівняну поетичну красоту — служити нам на довго ще взірцем і провідником.

Так я понимаю „Фавета“, і таке його понимання спонукало мене, перекласти його на нашу мову.

Звісна річ, говорячи про „Фавета“, я говорю про обі його частини, котрі я вважаю нерозривною цілостю. А хоч поки що подаю в переводі тільки першу часть трагедії, то надіюсь, що й друга часть небавом за нею послідує. Адже ж „обі частини — як каже Лепер *) — мають до себе, як питання і відповідь, як поставлення і розв'язка загадки. І хоч випадало б бажати, щоб в тім згляді в обох частях панувала й формальна подібність, то в сім разі бажання таке мусить замовкнути супроти того факту, що бодай в кожній частині про себе панує єдність духа і тону, а при тім обі частини гарно складаються на той великий здобуток, на досягнення високої цілі цілої трагедії. Трагедія Фавета — каже в іншій місці Лепер **) — з діла часового сталася ділом для цілих століть, с поетичного твору сталася культурно-історичною подією. Се відноситься до трагедії яко цілості, а особливо до другої частини, котра, хоч живостю, теплим кольоритом і силою стоїть нижше від першої частини, за те перевисщує їй може й загальною як поетичне діло штуку, на всякий спосіб переважує їй багатством думок і вираженям остаточних ненав основ.

Думаю, що сказаного доси вистане для належного порозуміння провідної мисли „Фавета“, для вхоплення тої живої нитки, котра вяже поєдинчі сцени в одну цілість. Коли, як і з яких жерел повстала ся трагедія, я з де-більшого покажу в примітках,

*) G. v. Loerer, в передмові до Гемпелового видання „Фавета“ стор. V.

**) Там же, стор. XXXVI.

поміщених на кінці книжки. Примітки ті я прошу читати рівнобіжно с читанням самого тексту; в них я зібрав все, що потрібне до належного пояснення як поведінки уступів, так і їх зв'язку.

Перекладаючи „Фавста“ на нашу мову, я старався передовсім о те, щоб зробити його приступним для нашої письменною — чи, сказати правду, малописьменною — громади. Я поклав головно вагу на зрозумілість і ясність бесіди, уникаючи по змові менше вживаних провінціалізмів, окрім хіба тих небагатьох місць, де того вимагало окремішне забарвлення в самім оригіналі (н. пр. Пісня селян під липою). Правда, братів наших в закордонській Україні може разити будуть деякі „галицизми“ (як н. пр. в 6. пад. форма на *ов* зам. *оу*: руков, тобов; уживаньє *ся* перед словом, до котрого належить; уживаньє скорочених форм *ми*, *ти* зам. міні, тобі і щоби, щоби, щоби зам. щоби я, щоби ти, і т. д.). Не знаю, яка будучність тих форм в українській мові, але думаю, що на тепер вони, живучі в устах значної частини нашого народу, мають право домагатися горожанства і в літературі, а особливо в поезії, де на них іменно полягає значна частина краси і багатства нашої ритміки.

А по друге, я старався переводити „Фавста“ вірно, о кілька мож дословно, подавати кожду думку автора по змові в такій самій формі, як сам автор. — на кілька се було згідне з духом нашої мови. Я майже всюди задержував таке саме метрум, яке було в оригіналі, позволяючи собі хіба декуди замість 4-стопового ямбу ужити 5-стопового, замість 5-стопового — 6-стопового, і навідворіть, і то лиш там, де в самім оригіналі такі не однако довгі стихи помішані. Де приходили у автора штучні комплекції стихів (октави, як в „Приспівці“ та в першій Прольогу, терчини і др.). там я старавсь їх в такій самій формі передати. Вільнішого перекладу і значніших ритмових відступлень допускався я

тільки там, де в оригіналі стихи ріжноритмові або де таке відступлення потрібне було для вірнішого перекладу (н. пр. в пісеньці „Що ти робиш, Катрусько?“)

Початок переводу „Фавста“ (аж до сцени „Кухня чарівниці“) був уже печатаний 1880 р. в першій і другій випуску часописі „Правда“. Ті уступи перепечатаються тут з деякими поправками, о кілька вони були потрібні для вигладження форми, або о кілька тодішнє мов розуміння тексту опісля змінилося.

Ф А В С Т

Часть первая

ПРИСПІВКА.¹⁾

Ви знов явились, привиди хиткіі!
Так, як являлись в давна, мов з за мгли.
Чи вдержу ж вас тепер? Чи давні мрії
Ще й досі живо с серцем ся зжилі?
Ви претесь! Так і будь! Мов мгли нічніі
Ви хмарою круг мене облягли,
І серце в груди бьєся, молодіє
Тим чаром, що від вас на мене віє.

Із вами враз весілих днів картини
І многі любі споминки встають;
Мов призабута казка старовини
Любов найперша й приянь сниться тут;
Біль відживає і жалі блудними
Житя стежками, мов плачкі, брідуть
Братів шукать, що скошені судьбою
Тих чудних хвиль не дожили зо мною.

Вони не вчують сього співу мого.
Вони, що чули мій найперший спів;
С тих щирих душ нема вже ні одного,
І відголос пісень тих занімів:
Незнаний люд днесь слуха співу сього. —
Бго й хвала низить мя, гне долів;
А в давних другів, так прихильних д мині
Хоть хто й живе, то блудить десь в чужині.

Мене ж неznана тягне туги воля
В таємний, тихий, мглистий духів світ;
Шепчуча пісня, звук мов струн Боля
Тремтячим, тихим тоном слух манить;
Дрожу, і в сльози тає біль, недоля,
І трудне серце, мов роса кріпить;
Все, що тепер круг мене — в даль щезає,
Те, що пройшло, — зближаєсь, оживає.

ПРОЛЮГ В ТЕАТРІ.²⁾

Діректор. — Поет. — Весельчак.

ДИРЕКТОР

Ви два, що часто так міні
В недолі й смутку помагали,
Скажіте, що би ви гадали
Про наш театр в Німеччині?
Я дуже б рад подобатись народу,
Бо ж в нім життє й нам з нього життє.
Ось збито вже з дощок перегороду,
І кождий мов на празник ту біжить.
Вже всі сидять, повитріщавши очі,
І кождий чуда-діва бачить хоче.
Я знаю, чим їх смак тра вдоволяти,
Но такі все чогось ми й страх;
Найкращого-то вни й не звикли оглядати,
Но начитались всі бог-зна чого в книжках.
Що ту почать, щоб дати щось нового,
Щоб і важне було й забавне ще до того?
Бо й справді любо бачити той люд,
Як в нашу бѹду він пливє юрбою,
Як всі на силу тїснуться, гнетуть,
Трохі тісних дверець не розіпруть собою.
Як в ясний день, ледви четверта грядє,
Вже перед касов штохванка і крик.
І кождий рвєсь, закїм білєт дістане,
Немов за хлїб в голодний рік.

Се чудо лиш поет зробити в силі
З людьми; мій друже, о, зроби се нині!

ПОЕТ

Ох, не кажи ми про той пестрий люд,
Котрого вид ввітхнєнє проганяє!
Не вказуй ми шумний, бурливий пруд,
Що мимо волі в бмут нас втягає!
Волю тісний, но тихий рай ось тут,
Де чиста радість співакови сїяє,
Де приязнь і любов святов рукою
Леліє в серці квітку супокою!

Ах, що зародилось глибоко в груди,
Що з уст несмілим шептом пронеслось,
Нехай чи вдале чи невдале буде,
В миг гине ту, як в миг і почалось,
Аж спіла думка, довголітні труди,
Ті досконале діло сплodiaть ось.
Все, що блищить, — миг плодить, миг змитає.
Лиш досконале в пізний вік тріває.

ВЕСЕЛЬЧАК

Лиш най про пізний вік нічо не чую!
Возьмим, — про пізний вік балакати почну я,
А хто ж буде теперішній смішити?
А сему ж тра сміху, і слід му так.
Най хоть оден ми бравий ту хлопак
То й се вже такі щось значить.
Хто добре вмів собі зайти с товпою,
Той не аякаєсь прибагів єі, —
Він навіть рад хоть найбільшій товпі,
Щоб тим певніш весті її за собою.
Тож живо ви справляйтеся, як слід,
Фантазії творчій дайте волю,
Вкажіть нам з розумом чутье й пам'ятність в бою
Але й дуреньства тож не залишіть!

ДИРЕКТОР

А особливо дійства щоб багато!
Ідуть же всі сюда, щоб много оглядати.
Коли в людей се й те на виду дієсь,
Так що вони дивуючи глядять,
От тут тобі й добро виднієсь:
Тебе полюблять, розхвалять.
На масу тільки масою впливаєш,
А кождий сам собі вже щось найдє;
Обділить многих той, хто много принесе,
І кождий, з учти мов, вдоволений вертаєсь.
Давеш ти штуку, ну, то в кусниках давай, —
А сіканець такий і змаїстрити не штука:
Раз-два, тай видумав; раз-два, й писать сїдай,
А цілість клебезить — дарма лиш мука,
Бо люд і так йїї на кїснї рознесє.

ПОЕТ

Но ви не чуєте, що ремісло отсе
Гидке й художника правдивого не гідне.
Здаєсь, плитких людців блягузканье щогідне
І в вас війшло в засаду вже.

ДИРЕКТОР

Сей закид мя зовсім не оскорбляє;
Хто працювать як слід бажає.
Той о найліпші єредства мусить дбать.
А вам — от мов мяхкі дрова лупать!
Бо зважте, для когò писати вам приходить:
Сей ось з нудї в театр ходить,
Тамтой ледві піднявсь з за сїтого стола,
А вже найгірша тих юрба ціла,
Що раз-у-раз газети лиш читають.
Всі ту без думки йдуть, немов на маскараду,
Хіба цікавість їх жене пуста;
Жінки себе й свій стрій ту ставлять на параду
І, хоть безплатно, тож комедію грають.
А ви, мов сонні, десь заїзали в небеса, —

Чи втіха вам, як повно в салі?
Глядіть на публіку, з близькі, не з далі:
На пів холодна вна, на пів безмисна вся!
Сей по театрі десь до карт засяде,
Той ніч в обнятах дівки проведе.
І для такої ж то громади
Ви бідних муз на муку зовете?
Кажу ти: лиш давай, давай, що хочеш,
То й свої ціли певно не схибиш,
Нехай, що люд той заморочив,
Бо вдоволити го — і так не вдоволиш.
Ба що тобі? Чи радість се, чи біль?

ПОЕТ

Іди і іншого раба шукай собі!
Поет же мав би найкраще добро,
Свободу людську, чудний дар природи
Топтати ногами за твоє срібро?
Що ж до всіх душ відчинює му входи?
Що чудодійну силу му дає?
Чи не гармонія, що с серця му паливе,
Тим серцем світ весь обнімає?....
Коли природа вічну нить буття
Пряде і рівнодушно навиває,
Коли незгідна всіх істот глоті
З нескладним роззвуком валиться і мішає,
То хто ж оживлює, рівнає, порядкує
Той вир в ритмічні, мірні струї?
З безладя дружний хор виводить,
В акорди чудні нескладні тони годить?
Хто вказує намлетність в реві бурі?
Тишу вечірню на задуманім чолі?
Любов — не в королів пурпурі,
А замаєну в цвіті весняні?
Для всякої заслуги хто спітає
У почесний вінець пахучий лист зелений?
Хто небеса держить, з богами нас єднає?
Се людський сильний дух, в поеті проявлений!

ВЕСЕЛЬЧАК

Ужйй же чудних сил тих сміло,
І постичне ремісло
Веди так, як ведеш любовне діло!
Злучайно взриш, стаєш, мов серця що діткло,
А там гладиш — і замотався;
Ту рай, — а ту де той і ворог взявся;
Ту розкіш, тут і біль прийшов, —
Ти й не оглянувся — і роман готов!
От так нехай і драма йде твоя.
Сягни лиш в повню людського життя:
Всі ним живем, не всім воно ласкаве,
Но де го чепиш, там воно цікаве.
В картинах пестрих сьміш лиць,
Краплина правди, много путаниць,
Ось як звариш найліпше пиво.
Що всіх скріпить и авеселить на диво.
Тоді молодіжки найкращий цвіт
Збересе слухать твого глаголу,
Тоді всі серця ніжній посполу
Найдуть в нім своїм-же чуттям привіт.
Тоді раз сего ткнеш, раз того,
Бо кождий те лиш зрить, чим повне серце в нього.
Тепер ще легко їх смутити й веселити, —
Йих призрак веселить. йих полет пориває.
Лиш хто дозрів, зложивсь. — с таким нічо робити;
А хто складавсь ще, той вдячно все приймає.

ПОЕТ

Ну, то віддай же ми ті хвилі,
Коли ще сам я ріс, складавсь,
Коли, а нори мов блистрі флілі,
Так рій пісень із серця лявсь.
Коли ще мраки світ ми крили,
Ще зарід дїва обіцяв,
Коли сотки я цвітів рвав,
Що гуто всі луги ветелили.

Я був багач, хоть ніч не мав,
Я тишивсь вимислом, хоть правди я бажав.
Віддай бажання молодії,
Глибокий біль і в болю рай,
Любов, ненависть і надії.
Мою ми молодість віддай!

ВЕСЕЛЬЧАК

Мій друже, молодість тобі потрібна крем, ⁴⁾
Коли тя ворог тисне в бою,
Коли на силу за тобою
Дівчата гарні тиснуться роєм,
Коли за повабним вінцем
Біжиш до мети в перегони.
Коли до півночі без віддиху танцюєш,
Відтак до дня при чарці барашкуєш.
Но з струн знайомих любі тони
І сміло й чуло визивати,
Собі самому ціль ставляти
І дній любієсько манівцем блукати, —
Се ж ваша річ, старі співці;
Про те не менше й вас шануєм ми:
Не старість робить нас дітьми,
А нас ще застає в дитинячій віці.

ДИРЕКТОР

Досить буде вже мови тої.
Я діл, не слів, хочу від вас.
Одн ту з другим ляєн строїть.
А міг би гідне що зробить в той час.
Тай про виїхнієнє що вераєте,
Бездільну мисль воно не навістить твою;
А обібравсь ти за поета,
То й командуй поезію.
Чого нам треба, знаєш сам:
Як пить, то вже міцнеє пиво, —
Тож і берись до варки живо.
Як нині не зайдеш, не будеш завтра там,

А дармо дня не тра теряти;
Як мож зробити — сейчас сідай,
Спосібну хвилю в лет хапай:
Як раз почнеш — не схочеш покидати,
А там вже й до кінця не довго ждати.
Вам звісно, на німецькій сцені
Трібує кожний своїх сил;
Тож ви не жалуйте ми нині
Ні декорацій ні машин!
І сонце й місяць — ваша воля! —
Звізд — кілька хочете берить,
Води, огню і скал і поля,
Звірів і птахів не скушть.
На дощаним, тісненькім полі
Весь круг природи ви пройдіть, —
Ведіть нас, кваплячісь поволи
Із неба в пекло через світ.

ПРОЛЬОТ В НЕБІ ⁵⁾

Господь, небесні сили, відтак Мефістофель.

Три архангели виступають.

РАФАІЛ

Звенить ще сонце по старому
У дружнім хорі бр'ятніх сфер
І, як від віку, л'єтом грому
Сповняє путь свій до тепер.
Сей вид, — то кріпость наша й сила,
Хоть не зглубить го ні оден;
Твої неспрослідимі, діла
Так в'єличні, як в перший день.

ГАВРИІЛ

І з незміримов бистротою
Вертиться в круг краса землі;
То дня габою золотою,
То тьмою вкрита твар ві;
В широких ложах б'ється море
О острі ребра вічних скал,
А скали й море в даль простору
Жене круговоротний шал.

МИХАІЛ

Шумять і бурі в хор предивний
Над с'ушею і морем в ряд,
Викликаючи нерозривний,
Ціпкий життя і смерти лад.

— 11 —

Ту громи зніщення й тривогу
Розносять блискавок огнем,
Но ми, післанці трону твого,
Ми радуємся, твоім днем.

ВСІ ТРИ

Сей вид, — то кріпость наша й сила,
Хоть не зглубить го ні оден;
І всі твої потужні діла
Так в'єличні, як в перший день.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Коли ти, господи, знов ту явився
Питаючи, що там чувати в нас.
То й я ось ту між твоїх слуг вкрутився, —
Та ж радо ти стрічав мене нераз.
Прости, — високим штилем я не втну,
Хоть най вся та громада з мене кпить;
Мій патос би довів тя до сміху,
Як б'єсь давно сміятись не відвик.
Про сонце, світ міні байдуже, —
Я знаю лиш мізерію людей.
Маленький бог землі все ще дурниці струже,
Все ще той сам чудац, що був і в перший день.
Ще може ліпше б жив, як б'єсь не дав йому
Капінку відблеску з небесного вогню;
Він зве се розумом і так ним управл'я,
Що гіршим сам стає найгіршого звіря.
Він, вибачте вашеці, щось такого,
Як ось сверщок той довгоногий,
Що все летить, в лету ногами фиркне,
А скоро лиш в траву, знов по старому цвіркне.
Тай коб хоть тихо ще сидів в траві,
А то вткне всюди ніс, чи тра го де, чи ні.

ГОСПОДЬ

А більш не маєш що сказати?
Чи все лиш мусиш обмовляти?
Чи вічно але ти на землі?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ій богу, господи, що кенеско так, що годі!
Аж жаль став людей в такій лихій пригоді, —
Міні самому вже їх слъови допекли.

ГОСПОДЬ

А знаєш Фавста?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Доктора?

ГОСПОДЬ

Так, мого

Слугу.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Н-но, той вам якось дивно служить!
Напиток земний, хліб нічим для нього,
Він все за чимсь далеким тужить;
І сам на-пів то знає, що дурак.
Найкращих зізд бажав з неба,
Найвищих земних рѣскошей му треба, —
Но небо і земля ні сак ні так
Его бездонних мрій не вдоволяє.

ГОСПОДЬ

Тепер ще, правда, він блукає,
Но швидко го на ясну путь введу.
Таж знає садівник, як древо лист пускає,
Що швидко цвіт і плід буде в саду.

МЕФИСТОФЕЛЬ

О що заложитесь, що ні?
Позвольте тільки ви міні
Легенько на мою го путь звести.

ГОСПОДЬ

Га, добре, най буде по твому!
Стрібуй його від світла відвернути

І хитро обмотавши в пута
Манити го й тягті ід злому, —
А з ветидам мусиш сам відтак признати,
Що добрий чоловік, хоть блудить в темноті,
Зуміє праву стежку відшукати.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Еге, най лиш стоїть на своїй правоті!
О заклад свій я й крихти не боюся.
Но як при своїм я опруся,
То вже позвольте ми натішитись, як слід.
А то він буде землю гриз, — пождіть, —
Як славна гадина, моя тітуся! 7)

ГОСПОДЬ

І в тім даю ти повну волю.
Таких, як ти, — ніколи-м не стісняв.
З всіх духів, що перечаться зо мною,
Наймѣнш ми ще хитрець сей докучав.
Діяльність людська швидко послабав,
Бо швидко чоловік в спокою і заспить;
Тож я товариша даю му, що манить
І пре го і хоть чорт — добро ділав.
Но ви, небес пречисті діти;
Вам світ краси живої світить!
Все, що росте, що двигавсь, живє,
Люб'ячими руками обіймайте, —
І все, що в явищах хитких ще поветає,
Думками сильними скріпляйте.
(Небо замикаєся, архангели розлітаються.)

МЕФИСТОФЕЛЬ (сам)

Я радо десь-колись відвідую старого,
І не гадаюсь з ним сварити,
Бо й справді, гарно се для пана так знатного
Так людяно і с чортом говорити.

ТРАГЕДІЇ ЧАСТЬ ПЕРША.

НІЧ

*В високо склепленій тісній, готичкій світлиці ФАВСТ
неспокійний на кріслі при столі.*

ФАВСТ ⁸⁾

Ах, ось я філософію,

І правознавство й медицину,

Ба, жалься бог, і теологію

Згаубляв, слідив горячо, без упину, —

Згаубив, і тут ось все став,

А я як був дурний, так є.

Магістром, доктором ми звуть,

І вже ось десять літ доходить,

Як доктор круто, сюд і туд

За ніс студентів своїх водить.

Лиш то пізнав, що знать нічо не можу,

І тим гризусь і мучусь і трівожу.

Хоть я й розумніший від всіх тих чопів:

Докторів, магістрів, письмак та попів,

Хоть сумніву, боязни в мене й не значно,

Хоть чорта міні ані пекла не лячно —

За то ж то у мене і радості ніт,

Міні й не адаєсь, щоб я знав що, як слід,

Міні й не адаєсь, щоб я міг що навчити,

Людей на добро навести й поліпшити.

А ту не маю грошей ні богацтва,

Ні почестей ні світовладства;

Вже й пеу обридла б жизнь така!

Тож магії віддався я,

Чей тайна викриєсь яка ми

Свідущих духів хоть устами,

Щоб силу я пізнав, що світ

В самім ядрі єго держить,

Пізнав всіх явищ звязок стислий,

А не слова лиш плів без мислий.

О, щоб ти, місяцю-королю,

Не бачив більше мого болю,

Так як нераз ти в північ вже

При тім столі застав мене:

А я глядів з над письм і книг

На тебе, друже хвиль сумних!

Ах, щоб по горах так гуляти,

У твоім блеску ся купати,

Ярами з духами летіти,

Лугами в змерку шелевіти,

Всю гниль знання страсти з душі,

В перловій минучись росі!

Но ах, — я ту ще, в тій тюрмі?

Прокляті кліти камяні!

Де навіть любий блеск небес

Крізь барвні шибн мутно ллєсь.

Ту серед купи давних книг

Погризених, запілених,

Аж до високої повали

Папером вкритих зачадженим,

Ту серед тих склянок кручених

І всяких приладів нездалих,

Де ми предківський гній росшпали —

Ось ту твій світ! Ось то твій світ!

І ти питаєш ще, чому

Так серце в груди ти щемить?

Чом біль неказаний твоєю

Живу натуру так давить?

Замість живучої природи,
В котрій людей бог осадив,
Ти в дим заперся, в гниль і смроди,
Серед мерців і костей жив!
Вставай! Тікай в далекий світ!
А книга ся, до всіх тайн брама,
Письмо самого Нострадама⁹⁾,
Се твій єдиний супровід.
По ній ти зізв'язав пізнаєш путь,
Піймеш природу і всі твори, —
І мисли яснії прийдуть,
Як дух до духа заговорить.
Но дармо се письмо свячене
Сухим умом я поясняю:
Ви, духи, близько ту круг мене,
Відповідайте, що питаю!

(Розминає книжку і побачив знак Макрокозму¹⁰⁾)

Га, що за розкіш на сей вид
Нараз проникла ми все тіло!
Святе чуття, мов філя сил живих,
Мов молодости жар, по жилах пролетіло.
Чи бог се написав той знак,
Що бурю втишує ми в груди,
Що в біднім серці радість будить,
І шіроко та ясно так
Круг мене тайники природи відкриває?
Чи сам я бог? Як все круг мене сїяє!
В тих рівних рисах рух і лад,
Природи вічно-творячий варетат!
Тепер аж пізнаю, що вчитель повідає:
„Світ духів не замкнувсь пред вами!
„Ваш дух замкнувсь; вам в серці гниль!
„Тож сміло трудне серце вмий
„Зірниці ясної лучами“.

(Оглядає знак)

Як все ту в цілість ся сплітає,
Жив і вяжеться і ділає!

Небесні сили в низ і в гору йдуть
І золоті си ведра подають,
І з неветерним блиском раю
З небес всю землю проникають,
Гармонією світ увесь проймають!

Пречудний вид! Ах, ні, — лиш привид, мрії!
По де ж тебе, природо, мож уняти?
Де груди твоя, предвічна мати,
Котрою твори всі кормиш живії,
Д котрій я тиснусь, зв'ялений пожаром? —
Вна поїть і живить, — я прагну, смагну даром!..

(Гнівню перевертає книгу і побачив знак Земного Духа)

Не так вже сей мя знак морочить!
Дух Земний — близький він міні;
Вже чуюсь кріпшим, кров ся точить
Живійш, мов по новім вині.
Відвагу чую — в світ пуститись,
І щастя земне й біль зносити,
Із бурями безлячно битись,
І й раз не дрігнути на стрісканім судні.
Звід висне надо мною —
Блиск місяця померк —
І лампа гасне!
Дим клубиться! Червоне проміння
Круг мої голови яріє —
С під склепіна холод віє,
Кров морозить в мні!
Духу сильний, чую тя, — ти ту!
Вкажись міні!
Га! Як серце рветься з груди!
Силу молоду
Кров кипуча в тілі будить!
Всім серцем відаюсь ти я!
Явись! Явись! Хоть будь ту й смерть моя!
(Бере книжку і ташмишко вимовляє знак Духа. Бухає червона
поломинець, Дух Землі являється в поломіні.)

ДУХ

Хто зве мене?

ФАВСТ (відвертається)

Страшенний вид!

ДУХ

Потужно завзивав мя ти,
Від давна в мій втикався світ —

ФАВСТ

Ах, я не міжу тя знести!

ДУХ

Ти звав мя голосом роспуки,
Щоб голос мій вчути,
В лице моє глянуть;
На зойк твій глибокий я станув. —
Ось я! Но що се, — ти тремтиш?
Ти, велит? Де ж той дух твій смілий,
Що в власній груді світ свій сотворив,
Єго леліав і носив?
Що з дрожю радости одного лиш
Бажав: щоб з нами, духами зрівнятись?
Чи той ти Фавст, що вмів мя звати
Потужним словом з бездні аж до дня?
Чи той ти Фавст, що осьде онімів
Від мого подуву до глибини тремтить,
Хробак дрібний, що в пилі ся вертить?

ФАВСТ

Огнистий привиде, — ні, не злякавш мя!
Се я, се Фавст, тобі рівни!

ДУХ

В життя наваді,
В діл урагані
Я скрізь ширяю,
Сную, ділаю.

І вродини й гріб,
Безберіжну глиб,
І філі бурхуючі,
І живні палаючі
На вічності кроснах гримячих я ткаю
І шату господню живу складую.

ФАВСТ

О духу творчий, що весь світ проймаєш,
Як близький чуюсь я тобі!

ДУХ

Ти рівний тому, кого ти піймаєш,
А не міні! (Щезає)

ФАВСТ (паде зомлілий)

А не тобі?
Кому ж?
Я, божа подоба,
І навіть не рівня тобі!

(Хтось стукає до дверей)

Проклятьє! Фамулює мій ось! ¹¹⁾
Пропала найщасливіша хвиля!
Й чого ту лізе слизь тота застигла,
Де духа слово-грим іно-що пронеслось!
Вагнер в нічній одязі і шапці, з лялькою в руці.

(Фавст гнівно відвертається)

ВАГНЕР

Простіть, я чув, що ви декламували;
Ви певно гречеську трагедію читали?
В тій штуці рад би я що скористати,
Бо нині много се значить.
Нераз лучалось ми чувати,
Що добрий комедійнт, то ще й пона навчить.

ФАВСТ

То певно, скоро піп — комедіант сам;
А се лучається нераз.

ВАГНЕР

Ах, що! В музею по ціліським дням там
Сидиш, і бачиш світ хіба де раз
У свято, в далека, крізь скло, —
І як намовою відтак вести його?

ФАВСТ

Як що не чуєш сам, пуста і мова буде;
Як слово с серця не плило
З розкішним трепетом із груди, —
До людських серць уходу не найшло.
А ти сиди та мни слова,
Та саламаху ладь із обгризків чужих,
Та порпайсь в попелі, де вуглики ще два,
І огник роздувай із них!
От важна праця, — ані слова!
Для малп забава та дітей!
Як з серця не плине ти мова.
То й не дійде до серць людей!

ВАГНЕР

Но віговір для бесідника — все;
Я чую, — много не стає ми ще.

ФАВСТ

О чесну користь тільки добай!
Не в пустомельстві зиск лежить!
Лиш думку щирю й розум май,
А штучних фраз не тра ліпійть.
Розумно говорять, а простими словами, —
То всіх намовите і всі підуть за вами.
Та ба, — блискучі ваші мови знаю:
З всесвітних обрізків позліплювані штучно, —

Осінні се вітри, що лист сухий змитають
Та шелестять — і холодно і вкучно.

ВАГНЕР

Ах боже, довга ж бо та штука,
А так коротке життя!
Мене ось при критичних тих науках
Нераз глибокий жах бере.
Бо як то тяжко средств добути,
Щоби ся до самих жерел дібрати,
А що, як так прийдесь в пів пути,
Тай мусить християнин вмирати?

ФАВСТ

Чи ж пергамент, — то жерело святе,
С котрого раз напивсь — по вік не схочеш пити?
Не здіблеш скріплення, хоть до віку гляди ти,
Як з власної душі воно ти не прийдє.

ВАГНЕР

Простить, — но все то розкіш є і буде —
Переноситись в духа давнини,
Знать, що колись гадали мудрі люде,
І як у всім геть-геть їх перегнали ми.

ФАВСТ

О, перегнали страшно, знатно!
Мій друже, весь той давний час —
Для нас се книга ще семипечатна.
А то, що „дух часів“ зовесь у вас,
На ділі се ваш таки власний дух,
В котрім щось мерещиться може,
Та так, що як би — сохрани боже —
Побачив хто, — осліп би і оглух!
То там смітник, старого дрантя купи:
Царі та війни, вбійства, трупи
Та гарні прописні морали,
Котрі вже й воробці цвірінькать перестали.

ВАГНЕР

Но світ, дух людський і життє!
Та ж кождий рад пізнати все те.

ФАВСТ

Ну, се ще — що таке „пізнати“!
Чи мож дитя по імені назвати?
Не многі, що що-то пізнали,
І — глупі — серце відкривали
Всім людям, все чуттє своє несли для них, —
Погибли на хрестах та стосах огняних.
Но, друже, — пізна, бач, доба, —
Вже час тоту розмову перервати.

ВАГНЕР

А я й до рана не лягав би спати.
Щоб ще так вчено з вами розмовляти.
Та завтра йде Великдень; то хіба
Вже завтра мушу вас се й те питати.
Я пильно всьому вчивсь, — та ба:
Богато знаю, но все хтів би знати. (Відходить)

ФАВСТ (сам)

І як лиш голова йому не трісне,
Що в ню раз в раз таке термітьє тисне!
За скірбами так локвапно гребе,
А радуєсь, як хробака найде!

Така личіна мімрити ту сміє, ¹²⁾
Де духів лет потужний віє?
Но ах, сей рав, нужденний черве науки,
Тобі я вдячний бути мушу:
Ти вирвав мя з бездонної роспуки,
Що ми охвачувала душу.
Ах! Так огрбною була тота проява,
Що-м проти неї чувся черваком!
Я, образ божий, що вважавсь цілком

Вже близьким жерела добра і права,
І думав, що міні втворилась раю брама,
Що-м скинув с себе зємного Адама;
Я, більш ніж Херувим, — котрого сила
Свобідна гордо рвалася, щоб в жилах
Природи поплисті і творячи, в віках
Життє божеським життєм, — ох як я впав глибоко!
Одно громове слово мя звалило в прах.

Я не рівня тобі! Не смію земне око
Зносити к тобі. Зміг ты я призвати,
Але не зміг при собі ту держати.
Но в тій страшній, блаженній хвилі
Як сильним чувсь я, як слабим!
А ти мя гордо пхнув що сили
У бездну сумніву, мов в дим.
Хто путь ми вкаже? Що минати?
Чи знов за серця поривом ступати?
Ах, наші діла, так як наші болі
Все нашого життя по куснику вривають!

Все найвище, що лиш думки піймають,
Піймають с прімішков матерії мертвої.
Коли одно добро здобули ми в життю,
То вже не вірим кращому добру;
А чистее чуттє, що перш нас оживляло,
В тім земнім натовпі заніділо, зівяло.

Коли фантазія вперед гордим крилом
В надії смілій в безмірі ширяла,
Тепер, де в омуті все щастє потеряла,
Тісний простір їй став достаточним гніздом.
Грижа сейчас глибоко в серці сяде
І, мов павук, таємний біль снує,
Ворушиться, спокій і радість проч жене,
В новій подобі все перед тобов стає:
То жінка, діти, дім, громада,
То меч, огонь, вода, отрута, зрада....

І все тя те ляка́, що ще тя не постигло,
І все оплакуєш того, що ще не згнило.

Богам я не рівні! Тепер глибоко чую:
Я хробакам рівня, що в поросі повзуть,
Що в поросі і родяться й живуть,
І там ногами їх прохожі ростратують.
Хіба ж не порох со́тні тих шуфляд,
Що стіни ті високі ми стісняють?
Тих тисячі дурниць, що купами стоять
І ту, в запліснений той світ мя замикаєть?
Чи ж ту найду, чого ми не стає?
Чи тра аж тисяч книг, щоб я переконався,
Що всюди чоловік в біді живе,
А де́сь там хтось щасливим звався?
Ти що так шкіри́шся, порожна чашко?
Твій мозок тож колись болів, палав, як мій,
Дня ясного шукав, блудячи в тьмі,
І правди хтів, хоть фальш його́ давила тяжко!
Ви при́лади, на сміх мене взяли
Колі́сьем, ко́рбами та зу́бцями зо стали.
При вхо́ді я стояв — ключем ви бути мали,
Та, хоть як мудрі, ви тих замків не 'домкли.
Та́ємна в білий день природа
Не дасть свою́ заслону́ відокрить,
А що сама тобі не хоче проявить, —
То шу́рбов, ко́рбою не ви́дреш, — пра́ці шко́да!
Старе зна́рядьє, що́ міні по то́бі?
Стоїш ту, як мій ба́тько ти ли́шив.
Сей звій старий громади́ть ча́д на со́бі,
Як довго ча́д іє сеї ля́мши плив.
Волів б я був, що маю, все про́пити,
Ніж мучи́тись ось-ту і пі́т холо́дний лити!
Що в спа́дку від ба́тьків діста́лось нам, —
То власним т́рудом тра́ ще по́виска́ти;
Те лиш тяга́р, с чо́го не може́м скористати,
А те лиш ко́рнєне, що́ ви́працює́ш сам.

Но чом спивня́сь по́гляд мій онтам?
Чом очі так мани́ть оте́я фля́щина?
Міні так ясно стало враа, немов
На ясну поляну з гу́щави я прийшов!...

Витай же ми, посудо ти єдина,
Котру тепер я бере́жно знимаю!
Ось в то́бі до́теп, штуку поважаю.
Ти, сі́мя сну і супокою,
Ти, сме́рти раді́сний напою,
Днесь своєму майстро́ви в-останнє прислужи́сь!
Гляди́жу на тебе — бі́ль вти́хає,
Беру́ тя — туга за́мовкає,
Бурли́ві фі́лі́ духа уля́глись,
І вже на море мов пли́ву бескра́є....
Кри́штальна безда́на пі́до мнов пала́є.
Он край новий! Он де́нь новий свита́є!
Огні́стий ві́з на кри́лах сте́рових
Збли́жає́сь д міні́. Я гото́вий
В безмі́р новими лі́нути́и збже́жками.
До ді́л нових — іє чи́стими рука́ми.
Надземна роскі́ш! Ве́личне життьє!
І ти, хроба́к, ти за́служив на те?
Та ні́, лиш е́міло в да́ль сту́пай,
Те́ любе сонце по́прощай!
Пова́жся розі́рвать засло́ну,
Що всі́м стра́шна, не ві́дома ні́кому.
Ось ча́с — учинко́м до́казати,
Що може́ мужни́й дух з бо́гами рівен ста́ти;
Що пе́ред темнов бездно́в не дро́гне,
В котрі́й фанта́зія сама си́ пекло́ творить;
Що сам про́дресь у гі́рло те́ ті́сне,
Котро́го вхі́д стра́хом уя́ву нашу мо́рнить.
Вка́жи, що́ раді́сно і сей кро́к зроби́ш ти,
Хоча́ б то́бі й при́шло — в ні́чо ся розпли́стї.

Ходи́ й ти, чи́ста чарко́ кри́сталева,
З укрі́тя да́вного сю́да;

Від давна вже забув про тебе я!
 Ясніла ти при празниках вітцевих,
 Понурих гостей веселила,
 Коли ти в них з рук в руки йшла.
 Фігур отих майстерная різьба,
 І співи, дотепи тих гостей підналилих,
 Їх обовязок — душком пить до дна —
 Пригадує ми дні гулящі, молоді.
 Не до товариша тепер пью с тебе я,
 Не до пісень та дотепів міні!
 Хто сей напиток п'є, вже не протверезіться!
 Наповнена вже ним жолобина твоя,
 І я спішу тим бурим плином впиться.
 Послідний сей напій, послідну скорб мою
 До тебе радісно, сходяче сонце, пью!

(Підносить чарку до уст)

Дзвонять і співають.

ХОР АНГЕЛІВ

Христос воскрес!
 Радість землі синам,
 Прощення їм винам,
 Очисти від змаз і плям
 Зійшли з небес!

ФАВСТ

Що се за звуки, що за тихий спів
 На силу скло від уст ми відймає?
 Чи ж сей глухий звук звонів сповіщає
 Прихід врочистих, великодних днів?
 Сей хор уже спів радости співає,
 Той сам спів, що колись з уст ангельських звенів:
 Що вже по ночі мук — день життя наступає?

ХОР ЖІНОК

Мастями вонними
 Ми го скропили;

В камені он-де ми
 В гріб го зложили;
 В чисте покривало
 Ми го обвили в жалобі:
 Ах, та не здібали
 Христа вже в гробі!

ХОР АНГЕЛІВ

Христос воскрес!
 Мир тим, що хрест несли,
 В серці любов найшли,
 Пекло покує пройшли,
 Чистячий жар увесь!

ФАВСТ

Чо тиснетесь так лагідно, невинно
 До мене в порох, віщуні небес?
 Звеніть тим, у кого ніжнійше серце б'єсь
 Я чую вашу вість, но в моїм серці зимно,
 Не має віри, то нема й чудес.
 Там, відки вість та радісна звенить,
 Я й думкою сягнути не смію;
 А прецінь з-малку ще до звуків тих я звик,
 Так що й тепер при них відзвіскую надію.
 Колись вони, мов поцілуй любовний
 На серце ми серед тиші лились,
 Пророко так гуділи чисті тони
 І в гору всі чутя з молитвою неслись;
 Таємна мя, сердечна туга
 Вела в зелений луг до гаю, —
 Горячих сліз з очей лилася струга.
 І чув я, як в душі нові світи свитають.
 Той спів звіщав охочі гри дітий,
 Розгульні обходи весняні;
 Ся споминка від уст скло відняла міні,
 Дитинячі чутя спинили крок важкий.
 Звеніть, о пісні райської любови!
 Плиніть сльози! Я живу на ново!

ХОР УЧЕНИКІВ¹³⁾

Ось над могилою
Камінь с печатю!
Дивною силою,
Світлою статю
Встав він і смерть поправ
Сильнов рукою!
Вчителю, чом не взяв
Нас ти с собою?
В горю розстались ми
С тобов на світі,
В тузі остались ми
Ту, щоб терпіти.

ХОР АНГЕЛІВ

Христос воскрес
З лона могили!
Всім, хто с пут рвесь,
Він додав сили.
Ділами чтить його,
Серця любовою,
Братне кормить його
Щедров рукою;
Правду несіте в світ,
Скорбним утіху шліть,
В той час воскресшого
Стрітите в вічнім спокою!

ПЕРЕД МІСТОМ.

Всякий народ виходить брамою з міста на прохід.

КІЛЬКА РЕМІСНИЧЧУКІВ

Чого це ви туди?

ІНШІ

Ми йдем на Лісничівку.

ПЕРШІ

А ми махаєм до млина.

ОДЕН РЕМІСНИЧЧУК

Я раджу вам, ходімо на Млинівку.

ДРУГИЙ

Та бо туди дорога зла.

ДРУГІ

А ти куди?

ТРЕТІЙ

Де другі, там і я.

ЧЕТВЕРТИЙ

Ходіть на Замчище, там напитаєм живо
І найкращих дівок, найліпше пиво,
І бійку роспічем таку, щоб гук ішов.

пятий

Ех, ти до бійки хоть сей час!
Свербить тя, бачу, шкіра третій раз?
Но я боюсь іти туди с тобов.

служниця

Ні, ні, я верну в місто вже.

друга

Там під тополею напевно він буде.

перша

Міні се не бог-зна який гаразд;
С тобою він по-під-руч ходить,
С тобов танцює раз-у-раз,
А що ж мене те все обходить?

друга

Но нині певно він не сам. —
Казав, що й Кучерявий буде там.

школяр

Ех, жваві дівки, так-так!
Ходімо, брє, за ними живо!
Міцний тютюн, холодне пиво
І стрійна дівчина, се мій найліпший смак.

мищаночка

Ну, чемні ж ті студенти дуже!
Ій богу, встид с такими молодцями;
Товариство приличне — їм байдуже,
Вони біжать за простими дівками!

другий школяр (до першого)

Поволи, брє, ту йдуть за нами дві,
А кожда прибірана, мов квітка;
Одна з між них — моя сусідка, —

Я з нею ніби-то в любові.
Вони тихіськo йдуть та йдуть,
А далі к собі й нас приймають.

перший

Ні, брате, — я не люблю церемоній.
Спішим, а то пропаде дичина.
Та, що в суботу десь мела покої,
В неділю найліпше цілує й обійма.

мищанин

Побий го бог, того начальника нового!
Такий зробивсь, що й не підходить до нього.
А чи для міста хоть що-то зробив?
Що день тіснійше та біднійше.
А підлягай, як підлягав давнійше,
Ба і плати ще більше, ніж платив.

старець (співає)

Пані й пані, ласкаві, гожі,
Так гарні, як цвітучі рожі,
Погляньте, не згордуйте мною,
Підпоможіть мою недолю.
Не дайте дармо ми співати!
Лиш той щасливий, хто дає;
А в нинішнє велике свято
Най буде жнивечко й мов.

другий мищанин

Нема нич ліпшого, як так в неділі-свята
С сусідами про війни розмовляти,
Як десь там в Турції за собою межою
Народи ріжуться поміж собою.
То станеш при вікні, п'єш чарку, другу звільна,
Глядиш на кораблі, що йдуть водов долів,
А вечір радо йдеш домів —
І богу дякуєш, що в нас пора спокійна.

ТРЕТІЙ МІЩАНИН

Так, куме, так! Се правда! Цур лихому!
Най там собі і голови скіпають,
Все горі дном перевертають, —
Лиш дома все останесь по старому!

БАБА (до міщаночок)

А то повбірані, маківочки мої!
І хто ж ся в вас не закохає? —
Ну, гарно, — лиш не будьте так горді.
А я б найшла тогб, що серденько бакає.

МІЩАНОЧКА

Агасю, ша! пильнуймось, я і ти,
Щоб с цею відьмою по улиці не йти!
Вона в ночі ми на Андрія мого
Судженого вказала, мов живого.

ДРУГА

І мого в воєку ми вказала
В воєцьким строю, серед стрільб, гармат;
І що вже я дивила, виглядала, —
Та якось з ним не можу ся спіткати.

ВОЯКИ

Башти і мурі,
Замки тверді,
Насмішливі
Дівки горді
Рад я здобуть!
Смілий то труд,
Славна то плата!

Грають-ревуть
Мідяні труби:
Кличуть до втіхи,
Кличуть до згуби.

То ж то житье,
То ураган!
Замки й дівчата,
Здайтеся нам!
Славна заплата,
Хоч труд усякий.
Гурра світами,
Далі вояки!

Фавст і Вагнер.

ФАВСТ

На ріках, потоках вже прісли леди
Через теплий, живущий півів весни.
Надія щастя в долах зеленіє;
Стара зима, в безсилю своїм
Сховалась поміж гори стрімкії,
А відтам, утікаючи, сіє
Остатки сійби ледяної
Пластами понад зелені ниви;
Но сонце білого не любить,
Усюди рух, житье вно будить,
Все барвами красить живими;
Но цвітів ніт ще по долині,
За те пострбаний люд вкрив її нині.
Обернись, долі сею горою
Глянь на місто за собою!
То пресь іє тісної, темної брами
Живими, пестрими товпами.
На свіжий воздух спішать всі радо;
Святкують велике воскресне свято:
Бо вни й самі воскресли нині
З низеньких хат, душніх світилиць,
З варстатів та тісних крамниць,
С під мурів та дахів твердині,
С товкучих, кручених улиць,
С святого сумерку церковів
До світла всі повиринали.

Глянь, глянь, як живо сей люд ся розбріл
Поміж садами та полями;
Глянь, як ось в довж і в шир рікою
Плюскотять незлічими празничні чівни.
А сей послідний, повний аж надповний
Отсе від берега відплив.
Де лиш є стежка під горою,
Усюди люд в святочнім строю.
Ось і селян вже гомін чути;
Ось ту для людю дійсний рай.
Старе й мале — співай, гулай.
Ось ту я — чоловік, ту вольно ми ним бути!

ВАГНЕР

Гуляти, пане доктор, з вами —
Для мене честь і користь; но сам я
Ніколи би не заходивсь с хлопами,
Бо те простацтво — смерть моя.
Йїх крик, музика, гри, се все
Ненáвисна міні орава,
А то ревуть, мов біс який йїх дре, —
І се в них празник, се забава.

СЕЛЯНЕ ПІД ЛИПОЮ

(Танцюють і співають.)

До танцю пристроївсь вівчар
В крисак, обрані і кіптар
А ретязі аж сїяли.
Круг липи люда повно вже,
Веселий тан іде та іде.
Гей га! Гоп га!
Гоп-гейже, гейже га!
Гудуть басі й цимбали.

Він живо протиснувся в круг,
Аж тут о дівчину одну
Плечима втовк с-переду.
А гожа дівка зирк та глип.
І каже: „Що се за Пилип!“

Гей га! Гоп га!
Гоп-гейже, гейже га!
„Не штовхай так, медведю!“

Но швидко в вир линули враз,
То в право шусть, то в ліво шасть,
Убори аж фуркочуть.
Зіпріли вже, спаліли вже,
Ід груди грудь, д лицю лице.
Гей га! Гоп га!
Гоп-гейже, гейже га!
Вни дишуть і шепочуть.

„Ей, не осмілюйся так зо мнов!
Вже не одну ти підійшов
Облєсними словами!“
Но й сю він заманив с собов,
А там с під липи гул ішов.
Гей га! Гоп га!
Гоп-гейже, гейже га!
І співи і цимбали.

СТАРИЙ СЕЛЯНИН

Спасибі, пане доктор, вам,
Що ви нас нині не забули,
І серед того адвигу д нам,
Такий учений муж, прибули.
Прийміть же сей найкращий збан:
Напитком свіжим він налитий.
Підношу го — нехай він вам
Не тільки на здоровя служить,
Но кілька в нїм крапель, най бог вам надолужить
От-тільки днів іще прожити!

ФАВСТ

Приймаю сей почесний збан,
Подяка і спасибі вам!

Народ з усіх боків згромаджується кругом.

СТАРИЙ СЕЛЯНИН

Хорошо се зробили ви,
Що в день сей радісний прийшли.
Та ж чесно ратували ви
Давнійше нас в тяжкій дні.
Ту не оден живий стоїть,
Котрого ген ще родич ваш —
Як пошесть бісилась страшна —
С смертельної горячки спас.
І ви тоді, ще молодий,
Ішли до кожного слабого; —
Сотки їх гibly день у день,
А вам не сталося нічого;
Хоть много труду ви приймали, —
Той ратував вас, що над нами.

ВСІ

Дай бог здоров'я вам за те!
Ратуйте нас ще довгі літа!

ФАВСТ

Тому, над нами, дяку шліте,
Що вчить ратунку, поміч шле.

(Відходить з Вагнером даліше.)

ВАГНЕР

Яке чуття ширяє в твоїй груді,
Великий мужу, при поклонах сего люду!
Щасливий, хто талан свій так
На користь повернути вміє!
Отець синам показує ти своїм,
Всі тиснуться, розпитують, спішать,
Гул тихе, музика німіє;
Ідеш — всі в ряд стають перед тобою,
Шапки в горі летять, — не много
Хибло, а вклякли б, мов дорогов
Се піч проходить с паном-богом.

ФАВСТ

Ще кілька кроків лиш до камінних вершків!
Ту відпочиньмо, — наш прохід скінчився.
В тяжкій задумі ту не раз я сам сидів
І постом та молитвою томився.
Надією багатий, віров сильний.
Покутов, стонами й слізмами в царя
Небес я вб'єднать хотів, щоб жах могильний
Втихомиривсь — чума страшна.
Похвала люду днесь здавсь міні
Наругою. Коби ти знав, що в глибині
Душі кипить! Як мало батько й син
На честь таку заслужили!
Мій батько був понурій сім'янин;
Природу і природні сили
Він чесно, хоть по своїм слідин
Способами причудливо крутими.
То він в товаристві адептів ¹⁴⁾
У чорній кухні вік сидів
І після безвісних рецептів
Усяку всячину мішав і пік і грів.
Червоний лев, зальотник смілий
В лехкім жарі з лілією друживсь,
Потім обое смажились і пріли
І вар з одної кольби в другу ливсь.
А як в кінці в склянім покою
Цариця молода засіяла в барвнім строю, —
Готов був лік! Вмирили хорі,
А хто подужав? — і слуху нема.
Так ми пекельним варом тії гори,
Ті доли винищили з люду
Далеко гірше, ніж чума.
І сам я тисячам давав отруту;
Вони померли, я живу, — і ще,
Убийцю клятого, хвалять мене!

ВАГНЕР

Як можеш ти ся тим журити?
Хіба ж не чесно той діяв,
Хто штуку, що му батько передав,
Старався точно й совісно повнити?
Коли ти, молодцем, вітця шануєш,
То радо він прийме тебе;
Коли ти, мужем, над наукою працюєш,
То чей твій син ще дальш, ніж ти, зайде.

ФАВСТ

Щаслив, хто надієся ще,
Що вирне с того закруту блудного!
Чого не знаєм, того нам і тре,
Що знаєм, те не здале ні до чого.
Та годі нам сю гарну хвилю
Таким печальним думаньєм мутить!
Глянь, як в жарущім вечера проміню
В повітю зелені село блищить.
Тонé вже сонце, никне, день минув;
Вно там спішить, життя новеє сіє.
О, чом на крилах я з землі не полину́в
За ним, усе за ним в краї чужії!
І вічно б я в вечірному проміню
Світ тихий бачив під собов,
В пожарі гори всі, стихаючі долини
С потічками сріблá, з рікою золотов.
Тоді би лет мій бистрий не спиняли
Стрімкі гори, дикі скали.
Ось море с теплими затоками вже мріє
Перед зачудуванім оком. Вже
Ось-ось тонé бог світлий, но новіі
Збудились сили, далі пруть мене!
І я лечу, тим світлом вік ся пою,
День перед мною, а ніч за мною,
Над мною небо, підо мною море.
Ще чудний сон, закім зоря займесь....

Ах, де ж те земнеє крило найдєсь,
Щоб так, як дух, неслоє в просторі!
Но се вже вроджене нам всім,
Що в гóру дух, наперед гонить,
Коли над нами в синім морі тім
Свій спів тремтячий жа́йворонок дзвонить.
Коли по над стрімкіі скали
Орел розпла́ставшиєся пла́вле,
По над поля та озерá домів
Ключі вандрують журавлів.

ВАГНЕР

Я й сам нераз мав дивних ба́жань хвилі,
Но того не бажав ніколи я.
Навкучать швидко і ліси й поля,
Тай що за радість — крила журавліні?
Чи так то тягне роскіш духовá
Від книг до книг, листочок за листком!
І любо так збіжить ніч зимовá,
І дивним щастьєм розгріваєсь кров,
Ах, а як пергамент старий ще розвинєш,
То бачиться, що в небі весь тонєш.

ФАВСТ

Одно лиш те ба́жаньє в тебе є;
О, най же друге й знанє ти не буде!
Дві душі, ах, живуть у моїй груді,
Одна від другої ся рве.
Одна с потужним запалом любови
Держиться світа єстєством ціпким,
А друга рвєсь невдєржано-пруджим
Крилом в світ духів лазуровий.
О духи, як ви є в просторі,
Потужні, творчіі, між небом а землев,
Зійдіть іє своїх золотистих дворів
І в вольну живань нову перенесіть менє!
Ах, щоб хоть плащ чарівний мав я,
І міг летіти в білий мір.

То й найдорóжший б я убíр,
Крілівський плащ за него б дав я!

ВАГНЕР

Не накликай воздушних тих жильців,
Що в хмарах, вічно движучись, ширяють
І на людей з усіх кінців
Сто-сотнє лихо насилають.
Ось с півночі Мороз неситий шле
На тебе острі, ледовіі стріли;
Зі сходу духів рій с Посухов пре
І вохкість з груди твої ссе;
А як с полудня їх степи шлють пісковіі,
Щоб спрагою шпик в кости ти сеушили,
То з заходу рої летять вохкіі,
Що з разу освіжать, відтак затоплять ниви.
Вни радо слухають, но все на зло звертають,
О що проси — сповнять, но враз і ошукують;
Вони ти вкажуться з небес послáми
І шепчуть фальш ангельськими устами. 15)
Но час іти вже, змерк запав.
Затягся мглою світ, холодний воздух став;
Аж в вечір чоловік хатній спокій цінить!
Но чом ти став? Куди так сильно ся вдивляєш?
Що так ти в сумерці займає?

ФАВСТ

Глянь, що за чорний пес полями он біжить?

ВАГНЕР

Давно вже бачу го, — здаєсь, не важна штука.

ФАВСТ

Приглянься добре! Що се за звірюка?

ВАГНЕР

От пудель, що зблукався і нюхтом
Біжить за пánовим слідом.

ФАВСТ

Вважай но, як широкими кругами
Він нас все близше оббігає,
І — як не милюсь — за єго ногами
Мов слід огнистий ся лишає.

ВАГНЕР

Я виджу тільки чорного псюка;
Се певно вам в очох манá така.

ФАВСТ

Мабуть він тайним нас силóм обводить,
Щоби відтак нас в сіть зловить?...

ВАГНЕР

Глянь, косо й боязко він нас обходить,
Бо двох чужих, не свого пана зрить.

ФАВСТ

Круг звужуєсь! Вже ось він близько!

ВАГНЕР

Правдивий пес се, не мара, дивіть:
Ворчить, леститься, чякне на живіт,
Хвостом махá. Звичайний псєсько.

ФАВСТ

Ходи враз з нами! На, пес, на!

ВАГНЕР

Потішно-глу́па звірина!
Стаєш — він служить; скажеш знов
До него що — він пнесь горі тобов;
Пусти що — зараз ти найде,
За пáлицею до води піде.

ФАВСТ

Ти правду кажеш; духа й не слідно,
Дресура все — тай більш нічо.

ВАГНЕР

Пса, щоб лиш гарні штуки вмів,
То й наймудрійший муж полюбить.
Сей певно ласки твоєї не згубить,
Не дармо ж був у школі в школярів.

(Входить через браму до міста.)

ФАВСТОВА СВІТЛИЦЯ.

ФАВСТ (входить с пудлем)

Покинув я луги й облоги,
І ніч їх темна залягла,
Що с тайним трéпетом трівоги
В нас будить кращії чути.
Усяке зма́ганье гріховне
Затихло, всякий порив злий;
Любви святої серце повне,
Любви до бога і людий.

Будь тихо, пудель! Не ганяйся по кімнаті!
До порга чого се нюхтиш?
За печею ось положиш,
Мій ліпший за́головок на ти.
І як там по гористій стежчині
Забавляли нас скоки твої,
Так моїм гóстем будь від нині,
Спокійним, як я рад тобі.

Ах, як в світлиці тій тісній
Знов любо лампа запалає, —
То в груді ясно ся ділає,
Дух свідомо стає сам свій.
І розум твердо, ясно плужить,
Надія знову розцвіта,
До струй життя дух людський тужить,
Ах, аж до жерела життя!

Не ворчи, пудель! Тії тони святії,
Що тепер в моїм серці звенять,
З звірячим голосом не в лад.
Звичайно чоловік, як що не розуміє,
То с того смієся,
На красоту й добро ворчить,
Бо все те часто прикрим му здаєся.
Чи мав же би то са́мо й пес чинить?

Но ах, вже чую, мимо щирій волі
Вдоволенє погасло в груди моїй.
Чому ж те жерело так швидко засихає,
І в спразі, в туску нас лишає?
Се часто ся міні лучає;
Но й сему горю поміч є:
Се дух надземного бажає,
А вно — се Откровеніє,
Котре найкраще, найчистійше світить
В новім євангелєскім завіті.
Стрібуймо ж текст основний розікрити
І с щирим волею святій
Оригінал на рідний свій
Язик переводити.

(Роскриває книгу і лагодиться до писаня)

Написано стоїть: „В началі було слово“!
Вже ось і за́пинка! Яков ту йти дорогов?
Та ж слово годі так високо класти.
Не так се мушу перекласти,
Сли лиш правдиво дух мій прояснився.
Написано стоїть: „В началі була мисль“.
Обдума́й добре все, що дух говорить,
Щоб пишучі рука не заблудила!
Чи тільки мисль все двигає і творить?
Повинно б бути: „В началі була сила“.
Но й се за́кїм ще написав я,
Вже щось ми шепче, щоб на тім не став я.
Га, просвітив мя дух! Нараз ми зазоріло,
І сміло пишу я: „В началі було діло“. 16)

Як хоч зо мною в хаті жити,
Пудель, покинь так вити,
Покинь даявуліти!
Такий неспокійній худобі
Не дам трівати при собі.
Оден з нас відти
Забратись мусить проч.
Не рад бим тебе ся позбути, —
Отворені двері, — біжи, куди хоч.
Но що се такого?
Чи се природно може бути?
Чи тїнь се, чи дійсна проява?
Мій пудель росте в довж і в шир,
В гору́ піднімаєсь от — от!
Ні, се не пес, той страшенний звір!
Що за мара в мій дім попала?
Вже завбільшки, як бегемот,
Огнесті очі, страшний рот.
О, не уйдеш ти міні!
На такі пів-пекельнії твари
Ключ Соломонів придалий. 17)

ДУХИ (в сїнех)

Там, там попавсь один!
Ту ждіть, не йдіть за ним!
Мов в сїти звір, повис
Старий пекельний лис.
Но бачно, бачно
Літайте, кружіть
Незначно,
А він розірве тоту сїть!
Як зможем му стати в пригоді,
То живо, що тра!
Бо й він наш добродій,
Немало чинив нам добра.

ФАВСТ

На твар сю пред всім
Заклятьє чотірьх звернім!

Саламандра най жариться,
Водяниця най вертиться,
Літавиця най щезає.
Кобольд с трусом утікає!

Хто не пійметь
Чотірьх тих,
Усіх прикмет
І сили їх,
Той в жадній хвили
Над дұхами не має сили.

Щезай в огни,
Саламандро!
С шумом Филею плинн,
Водянице!
Блиснн світом метеору,
Літавице!
Сокоти гумно й обороу,
Хованче! Хованче!
Покажись лицем в лице!

Не елементів мари
В тій тварі:
Спокійно лежить і на мене глипить,
Заклятьє не ткло їй зовсім.
Сильнійші, значить,
На ню заклатья звернім.

Коли ти, почваро,
Ту пекло наслало,
То глянь на знамя те,
Перед котрим паде
Вся сила злая! ¹⁸⁾

Вже йїжитьсь, здвигаєсь, надуває.

Проклята сотоно!
Чи пізнаєш його,
Несотвореного,
Неізреченого,
По всім небі розлитого,
Люто пробитого?

За піч затисся звір,
Мов слон вріс в довж: і в шир,
Займив простір увесь,
От-от в мглу роспливесь.
До стелі не зносиш!
При майстра ногах положиш!
Ти видиш, що грожу не даром.
Спалю тя святим пожаром!
Не дожидайсь
Трикрат горючого світа! ¹⁹⁾
Не дожидайсь
Найсильнійшого з моїх заклать!

*Мгла опадає, Мефістофель виступає в уборі
вандруючого школяря. ²⁰⁾*

МЕФІСТОФЕЛЬ

По що сей крик? Що зволють пан казать?

ФАВСТ

А, це був пудля зміст! Добродій
Вандруючий школяр! Смішний злучай, тай годі.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Учений мужу, клінне перед вами!
А то-м зіпрів під вашими клятьбами.

ФАВСТ

Як звешся?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Е, се питання пуге
Для того, хто так маловажить слово,
Хто ні на що не смітрить поверхово,
А тільки в річей суть ся пре.

ФАВСТ

У вас, панове, можна суть
Звичайно з назвища пізнати;
Досить лиш Бельзевуб, Нищитель, Зрадник вчуть,²¹⁾
Щоби вас скрізь-на-скрізь поняти.
Та ну, хто ж ти такий?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я часть тіві сили,
Що все бажав зла, а все добро діла.

ФАВСТ

А се знов що значить? Се загадка ціла!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я дух, що все перечить в кожній хвилі!
І справедливо: все що повстає,
Лиш того й варто, щоб згібало;
Тож ліпше б, як би нич не повставало.
Значиться, все, що в вас ся зве:
Гріх, знищення і всяке зло —
Отсе вастиве діланье мов.

ФАВСТ

Ти кажеш, що ти часть, а ти цілий пред мною.

МЕФІСТОФЕЛЬ

По щирій правді ти говорю.
Коли бо чоловік, той павіток дурний
Звичайно каже: Ось я ту цілий, —
То я — часть части, що в началі всім була,

Часть темноти, що світло сплодила,²²⁾
Гордее світло, що тепер ніч-матір
Бересь з ві владінь, с простору проганяти;
Но те єму не вдається, бо хоть як ся пне,
А все ж воно до тіл приковане.
Тіла красіть, с тіл тільки лине,
І тіло го в лету спиняє;
То ж надіюсь, не довго потріває,
А враз іс тілами й воно погине.

ФАВСТ

Тепер я знаю ремісло твоє!
Великого не можеш зруйнувати,
То від малого взявся починати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Тай с того користь не велика є.
Та дрібка, той невдалий світ,
Що вічну порожню дразнить, —
Чого вже я не починав, чого,
А знищити не міг його
Вітрами, водами, ні трусом, ні огнем;
І море й край стоїть собі живцем.
А вже прокляту дрян, звірів тих та людий
Не втлумиш, хоть що хочеш, дій.
Що вже я їх поклав у глину,
А все нові ростуть, заким старі ще згинуть.
І то так раз у раз, хоть на стіну ся дри!
І з воздуха, з землі, з води
Мільйони сімен ринуть вічно
В вохкім, сухім, в морозі і в теплі!
Ще як огню б я був не заховав собі, —
Нічо не мав би я для себе окремішно.

ФАВСТ

Так против сили все-живої,
Все-благотворячої, ти
Чортівськи-зимною рукою

Преш, дівний сину темноти?!
Но дармо п'ястуки стискаєш!
Шукай що іншого почать!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Та й справді треба щось шукать;
Про се пізнійше розпитаєш!
Але тепер чи смію віддалитись?

ФАВСТ

Не знаю, чом тобі проситись....
Я познакомився с тобою;
Відвідуй мя, як мавш волю.
Ось двері, ось вікно, а хоч,
То й комином іс хати скоч.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Сказать по правді, ця малаа
Завада мя с кімнати не пускає:
Глядіть, сесь на порозі знак.

ФАВСТ

А! пентаграм тебе лякає! ²³⁾
Скажи ж ми сину пекла, як
Війшов ти ту, коли тя се тримає?
Як дав звестися дух такий?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Глядіть лиш, він не ціл'но зр'облений;
Оден ріжок, що до сіней виходить,
Як бачте, трошки ся не сходить.

ФАВСТ

Злучай се підвернув щасливо.
Значиться, ти невольник мій,
Та й дякувать дрібниці тій!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Невважний пудель вбіг у хату живо,
Ну, та тепер вже друга річ,
І чорт не може с хати пріч.

ФАВСТ

Но чом же не летиш вікном?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Такий вже в духів і чортів закон,
Що хто куди війшов, туди і вийти тра.
При першім вольно все, при другім ми рабами.

ФАВСТ

То й пекло має тож свої права?
Се гарно! То би можна з вами,
Панове, згоду певную зробіть?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Що приречём, тото й дістанеш ціло,
Нікóтрий з нас тебе не оскорбїть.
Но се досить широке діло,
Буде ще час о тїм поговорить.
Але тепер тя прошу-молю,
Будь ласкав! — випусти мя с хати.

ФАВСТ

Лишись на хвилю ще зо мною,
Щоб добру вістку ми сказати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Тепер пусти мя, — швидко верну знов,
Тоді розпитуй, кїлько воля.

ФАВСТ

Я не гонявся за тобов,
Ти сам прибіг за мною с поля.

Хто чорта ймив, то най же го держить,
Бо другий раз не лехко вже го ймить.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Як хочеш, то я тож готов
Остать в товаристві с тобов;
Лиш то си в тебе вимовляю,
Щоб я тебе весь час хорошо забавляв.

ФАВСТ

На те я радо позволяю,
Лиш вже як бавиш, то й забавно бав.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Мій друже, змисли всі твої
За сей часок більш скористають,
Ніж в року одностайній мглі.
Що ніжні духи проспівають,
Всі ті чудові картини,
Се не буде маня пуста.
Твій запах звеселиться ними
І розсмакуються уста,
А далі і чутьє розгрієсь. —
Ну, кождий, що потрібно, вміє;
Хор в купі, — починать пора.

ХОР ДУХІВ

Щезають горою,
Темні склепіння!
Лийся рікою,
Любе проміння
Сонця сюда!
Коб пощезали
Темні хмари!
Ось за звіздою
Сийте звізда
Нижнов красою....

Духів пречистих
Чудні постави
Хиляться хистко,
Мчать наче хмари, —
Туга сердечна
За ними в слід;
Шата їх біла,
Ген безконечна,
Ниви покрила;
Тихий привіт
Світу розлила.

В думках без мови
Любачі пари
Ніжаться в ряд.
Сад при садові —
Все виноград!
Грозна важкії
Сиплються в гарні
Стінки тискарні.
Ллються шумні
Віна пінисті, —
Ллють через чисті,
Ясні клейноти...
Гори минають
І скал оплоти,
Аж в озері ся
Ген розливають.

Межи горбками
Птаство роями
Втіхов впива ся;
К сонцю злітає,
Д ясеним островам,
Що ген по водам
Чудно плавають.
Відам то чути
Радісні нути.

По над лугами
Духи гуляють,
Далі ся мглами
Всі роспливають.
Деякі пнуться
На острі скали,
Другі несуться
Над озерами,
Інші злітають —
Всі живню сїяють,
Всі в даль, по морі
На ясні зорі,
В щастя пристань.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Заснув! Се гарно, въздушні хлопята!
Зуміли ви го живо вколисати!
За сей концёрт я вашим довжником.
Ще ти, брьє, не доріс, щоб чорта не пустити!
Чаруйте го солодким сном.
Обдайте го улуди океаном!
Но щоб отсеї поріг від чару увільнити,
Потрібно перед всім щурі нам.
Не довго тра го й закликати,
Оден шелєснув ось і мусить се зділати.

Щурів і мишей можний пан,
Жаб, мух і вошей і блощиць,
Тобі тут виїзти велить
І гризти сей поріг онтам,
Де го олієм помазав.

Ось ти вже й випова! Живо справ
Свою роботу! Кінчик, що держить
Мене, зовсім є переду ту сидить.
Ще раз вкуси, — так, вже досить!
Ну, Фавсте, спи, — стрінемося ще с собов!

ФАВСТ (прокидається)

І знов ошуканий я, знов?
Знов на́товп духів мусить так щезати,
Що в сні балакав чорт зо мною,
На ділі ж пудель втік ми с хати?

ФАВСТОВА КІМНАТА.

Фавст і Мефістофель. 24)

ФАВСТ

Стук, стук! Війдіть! Хто знов іде, щоб мучить мя?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Се я.

ФАВСТ

Війдіть!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Сказать се тричі тра.

ФАВСТ

Війдіть же!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Так, то гарно! Чень
Погодимось с собов відниньки!
Бо, щоб твої прогнати примхи,
Я вбравсь шляхетним паничем,
В червоний, золотокрай стрій,
У плащик с чіновати-шовку,
С косицев когута крисак,
Припаяв кінчасту шпаду довгу,
І радив бим тобі, як стій,
Собі ж убратись також так,

Щоб вирвавшись на вольний світ,
Пізнав ти, що житє значить.

ФАВСТ

Ніякий стрій не втишить в серці болю
Тісного, земного житя.
Я за старий, щоб гратись сам с собою,
За молодий, щоб не бажать хотя.
А що ж сей світ ми може дати?
Терпіти вік і вік страждати, —
Отсе оден незмінний спів,
Що в уха кождому ся ввійв,
Що від колиски до могили
Нам повторяєсь в кождій хвили.
С трівогов рано я встаю,
Трохі гіркими не заплачу,
Коли нову днину бачу,
Що ні одніську хіть не вдоволить мою.
Що й прочутє усяких втіх
Упертим сумнівом вменшає.
Усякий твір думок палких
Стосотним житненним фурфантьем убиває.
А як ніч темна налягá, —
Тривожно в постіль я кладуся;
Спочинку й ту міні нема,
І ту погані сні мя дусять.
Той бог, що в груди ми жив.
Порушить може все нутро мов,
Но хоть всі сили він рядить мої, —
Не може ніч порушити на вні.
Тому ми світ такий мертвий, обдертий.
Обридла жизнь, — я хочу тільки смерти!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А все ж смерть — гість нелюбий а упертий.

ФАВСТ

Щаслив, чие чоло вна в лавр кровавий

Серед блискучої побіди обвиває,
Кого серед гульни й забави.
В обнятах дівчини стрічає!
О, щоб я перед Духом був страшним
В тій хвилі роскоши без духа повалився!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А прецінь хтось брунатний плин
В тій ночі випить не рішився.

ФАВСТ

Шпігунство, бачу, тож у твоім паю!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Не всевідущий я, но много дещо знаю.

ФАВСТ

Коли с страшною боротьби
Солодкий, рідний тон мя вивів,
Дитячого чутя сліди
Звели мя й споминки щасливі, —
То проклинаю все, що мисль
Принадним маревом займає
І в паділ сей слізний, сумний
Лудою лестною втягає!
Клину з гори високий стан,
Що дух себе на него ставить!
Клину і зйавищ всіх обман,
Що наші змисли вічно давить!
Клину хиткії сонні мрії:
Безсмертність, слави залудний грім;
Клину майно, всі пута тії:
Родину, поле, слуг і дім!
Клину мамону, що до смілих
Діл пре острогов золотов,
Або до вживаня без діла
Пух поправля під головою.
Клину вино з огнем, що в нім;

Любовну ласку, дружню мрію,
Клину і віру і надію
І терпимість перед всім!

ХОР ДУХІВ (невидимо)

Жаль! жаль!
Звалив ти, розбив
Сей гарний світ
Потужнов руков!
Він рвесь, грохотить,
Пів-бог здрухотав го в потузі!
Ми грузи
В Нічогости море вкидаєм,
Ридаєм
За страченов красою.
Сильнійший
Земних синів,
Пишнійше
З нами поспів
Відбудуй го у груди своїй!
Добу живані нової
Почни,
Свій ум проясни, —
А тони чудові —
Знов зазвенять вони!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Сесе хлопята
З моєї хати!
Слухай, як до втіх та дії
Мудро радять, мов старії!
В даль злетіти
С самотної кліти,
Де кров стинаєсь, змисли гниль гребе,
Вни надять тебе!

Кинь своїм горем любитись,
Що наче ястріб жре твій вік!

Вже в найгіршій кумпаньї мож дізнатись,
Що між людьми — й ти чоловік.
По так я сего не гадаю,
Зіпхнути тя між всяку зграю.
Я не мочар, не можний пани,
Но як биє хтів зо мнов згодитись,
В вандрівку жити враз пуститись, —
То я сейчас ти ся віддам
І буду твоїм, все с тобою,
Як твій товариш, твій кумпан, —
А недовільний ти дружбою, —
Я стану ти рабом, слугою.

ФАВСТ

Що ж я тобі сповню за се?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ще довгий маєш час на те!

ФАВСТ

Ні, ні! Чорт самолюб, нічо
За бог-да-прость робить не йме,
Що другому б на добре йшло.
Виравно мов, яку хоч плату!
Такий слуга біду приносить в хату.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я т у тобі ся в службу зобов'язу,
Сповню твій кожний розказ, кожде слово;
А як ми там стрінемося на ново,
Ти меш робить, що я розкажу.

ФАВСТ

Що там, — то мало мя обходить,
Вперед ти сей світ розвали,
А вже нехай новий з руїн виходить,
Бо ця земля — втіх моїх мати,
Це сонце — біль мій, муки гріє;

Як зможує з ними лиш розстати,
Тоді що хоче й може — най ся діє.
Про те я й знать не хочу нині,
Чи й там любов панує й гнів,
І чи в надземній тій країні
Одні в горю йдуть, другі в діл.

МЕФІСТОФЕЛЬ

От так, то можеш важить сміло.
Згодімся! Радо в тії дни
Ти не одно мов побачиш діло;
Я дам ти, що ніхто не зрів ще на землі.

ФАВСТ

Що ж хочеш, бідний чорте, дати?
Чи вмів же ти коли поняти
Дух людський в знєслім змаганю его?
Є в тебе страва, що не наситить;
Є золото, що мов живе сріблє
Невпинно з рук тобі біжить;
Гра, при котрій не виграв ніхто;
Є дівчина, що з моїх ще обнять
До іншого з обіцянок моргав;
Є честь висока, що їй довго ждять,
І що мов блискавка щезає.
Вкажи ми плід, що пок зірвеш — гниє,
І дерево, що день-в-день на ново росцвітає.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Такий мя наказ не злякає, —
Таких цяцьок у мене много є.
Но, друже любий, час прийде, що нам
Захочеся пожити в достатку й супокою.

ФАВСТ

Коли в споко́вний я в лінь втягтися дам,
Тоді вже й о життє не стою.
Як так мя зможеш підлестити,

Роскошами так упоїти,
Щоб сам собі сподобавсь я, —
То будь загиньбія се моя!
На те даю ти руку!

МЕФИСТОФЕЛЬ
Ось моя!

ФАВСТ
Коли я скажу до хвилини:
Тривай іще! так гарна ти!
Тоді хоч в пута мя скрути,
Тоді нехай на вік загину.
Тоді най виб'є смерти час.
Тоді ти вольний служби свої,
Годинник стане, спаде сказ,
Я в вічності потану морі.

МЕФИСТОФЕЛЬ
Вважай, що кажеш, — ми затямим все.

ФАВСТ
На теє маєш повне право,
Се я не шарпаюсь здуфало!
В чім я триваю, в тім я раб, — а вже
Чи твій, чи чий — міні і діла мало.

МЕФИСТОФЕЛЬ
Я нині вже, при докторським пирі
Свою вам службу розпічну.
Лиш ще одно! Життя чи смерти радя —
Зволить слів пару на письмі ми дати.

ФАВСТ
Ще й на письмі жадаєш всего того?
Не знаний ти ще муж і чесне мужнє слово?
Чи не досить, що слово вже мов
В вік має паном житні мої стати?

Чи ж вихром світ цілий не мчиться, не пливе —
Мене ж то має слово вік держати?
Но та лудя вже в серці нам лежить,
А вирвать її — хто має сил за-досить?
Щаслив, хто чисту вірність в серці носить,
Его ніяка жертва не болить;
Но пергамент, письмо, печать,
Се мари мов, котрих ся всі боять.
Вже під пером живеє слово гине.
А шкіра й віск всю власть держать.
Чого ж хоч, духу злий, від мене?
Мармур, стали, шкіри, пмат?
Чи грифлем, долотом, пером писать?
Все до вибору ти лишене!

МЕФИСТОФЕЛЬ
І як се ти — ні спів ні свист —
Аж до жару дійшов з своєї мови!
Ту добрий перший-ліпший лист.
Імя ж підпишеш крапелькою крови.

ФАВСТ
Як це зовсім тя вдоволяє.
То ну, не стане діло і за тим.

МЕФИСТОФЕЛЬ
Кров, бач, зовсім окремих плін. ²⁵⁾

ФАВСТ
Не бійсь, я сеї згоди не зломаю.
Бо те, що ось тобі я прирікаю,
Се змаганьє всіх моїх сил.
За надто я високо здувся,
Між духи вперсь, — та тут не стало крил.
Великий Дух від мене відвернувся,
Природу перед мною запер,
І дум нитки порвались всі,
Давно ми збрідло все знаньє.

Нуж в вир змисловости тепер,
Втишать наметности жаркі!
Най всякі дїва окружать мене
В чарівній, непроглядній мглі!
Киньмось в часу клеочущї струї,
В круговорот залучаїв та подій.
Нехай раз розкіш, то знов біль,
Раз вдача, раз грижа филию
І чередуєся, як знає;
Невпинне дїйство — мужа проявляє.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ні міри, ні границь ти не станював;
Де злюбиться, там і хапай,
А вхопиш, — далі утікай,
А що тя тішить, будь ти й на здоров'я!
Бери лиш сміло, не питай!

ФАВСТ

Ти чув, — про втіху й мови ту нема;
Дурі я віддаюсь, тій розкоши болячій,
Грижі скріплюючій, ненависти любячій!
Най груди увільнена від жа́доби знання
В будущім не мине ані-якого болю.
Я хочу людскости цілої долю
Цілов істотам власнов пережить,
І шир і глуп ві душею прослідить,
В свою грудь радості ві і горе скласти,
І так свою всею суть в ві суть розширити,
Щоб як вона в кінці в нічю ся тож розпасти.

МЕФИСТОФЕЛЬ

О вір міні, що много тисяч літ
Гризу вже страву сю твердую;
Від пеленок по дошку гробовую
Ніхто старого квасу не стравить!
Вір мому слову, цілість тую
Бог лиш для себе сотворив,

Щоб в вічнім блеску в ній царив;
На с вічно темнотою вкрив,
А вам лиш день і ніч плявдують.

ФАВСТ

Але ж я хочу!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ну, се мо ж!

Одного лиш лякаюсь: щож, —
Короткий час, а довга штука.
На те така моя наука;
Найміть поета си якого,
Най він думками блудить довго
І най прикмет високих много
На вашу лисину збіва:
Відвагу льва,
Прудкіі оленеві ноги,
Італіянську кров жаркую
І вдачу шівнічну трівкую.
Най славить він, що диво ви зробили,
Великодушність с хитростю злучили,
І с щирими чуттями молодими
Обдуману по пляну полюбили.
Я й сам такого пана рад пізнати,
Його б мож: „пане мікрокозме!“ звати.

ФАВСТ

То й що ж я, як неможні перепони
Дійти ми не дадуть до людскости корони, ²⁶⁾
А котрій моя душа вся рвесь?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Кінець кінців, ти єсь, чим єсь.
Хоть почепи на лоб з голов мільйона льокі,
Зведись на щудла хоть на локоть за високі, —
А все останеш тим, чим єсь.

ФАВСТ

Я чую, дармо я згромадив
Всі скарби людського знаня,
А як в кінці отак я сяду, —
З нутра ми сила не плине нова;
Я й крихти не зробився вищий,
І к безконечному не ближший.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Мій друже, на ту річ глядиш ти
Так, як на ню глядиться все;
Нам тра се розумнійш зробити,
Пок живні радість вся мине.
Що к кату! Правда, руки й ноги
І зад і голова — твоє!
Но що вжию розгульно, без тривоги,
Чи ж се тому вже менш мое?
Як можу я шість коней заплатити,
Чи ж не мої тоді їх сили?
Впряжу їх і жену, аж пил летить,
Мов ніг у мене двайцять штири.
То ж живо! Мисли всі за пліт,
А ми враз прямо гульк на світ!
Бо правда се: хто надто медитує,
Той як осел, що колесує,
По перелозі голім блудить,
А в круг зелена, гарна паша всюди.

ФАВСТ

То що ж робить?

МЕФІСТОФЕЛЬ

По просту, геть іти!
Бо що ж се за нора заклата?
Хто видів так житть вести,
Себе лиш нудить і хлопята?
Най пан сусід твій, Череватий,

Тим мучиться — пусте переливать.
Та ж найліпше, що можеш знать,
Се хлопакам не мож сказати.
Ось чую, тут оден іде.

ФАВСТ

Не можу й бачить го! Що з ним молоти?

МЕФІСТОФЕЛЬ

А бідний хлопець довго жде, —
Не йти ж му геть без заохоти.
От дай ми свої шапки і плащ, —
Сей стрій ми певно дуже до лица.

(Перебирається)

А впрочім на мій дотеп здайся.
Я за часок дійду з ним до кінця;
Ти за той час в прекрасний путь збирайся.

Фавст відходить.

МЕФІСТОФЕЛЬ (в Фавстовій довгій одежі)

Погорджуй лиш науку й ум,
Найвищу силу людських дум,
Дай духови брехні с собою
Вестись, за чарів, злуд манюю,
То вже без відклику ти — мій.
Такого духа вже дала му доля,
Що все вперед жене, мов кінь той степовий,
Всі втіхи земного-ту поля
Минає в розгоні сліпим.
Його крізь дику жизнь я проволочу,
Най в пустоті багні мілкім
То мліє, липне, то тріпочесь;
Най жадобі его невсиченій нічим
С перед голодних уст пожива все щезає,
Най дармо скріплення по вік благає!

Ні, хоть би і не був він чорту записався,
Він таки й сам би чорту в лапи впався!

Ученик входить.

УЧЕНИК

Я ту ще лиш короткий час
І клінне удаюся до вас,
Щоб бачити й пізнати мужа,
Котрого всі честять ту дуже.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Приймаю чемність вашу радо!
Я муж такий, яких багато.
Ви ту розглянулися вже?

УЧЕНИК

Прошу вас, поучіть мене!
Я с щиров ту прийшов охотов,
Здоров, тай грошенят є що-то;
Ледви мя мама пустили в світ; —
То ж рад навчитись що, як слід.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ось тут як раз на те і місце.

УЧЕНИК

Признатись, вже б я геть рад відси.
Ті мури, ходи ті тісні —
Зовсім не до смаку міні.
Так якось душно, непроглядно,
Дерев ні зелені не знатно,
А в класах, в лавці як сиджу я,
Нич не піяму, не зрю, не чую.

МЕФИСТОФЕЛЬ

З усім тим звикнетеся є часом.
Дитя так мамі молоком

Не радо є початку живіться, —
Пізнійш не може відлучиться.
І вам так в Мудрости на груди
Що день більш смакувати буде.

УЧЕНИК

З єї грудей я рад би ссати;
Скажіть лиш, як ся там дістати?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Скажіть, коли вже ту ми стали,
Який ви факультет обрали?

УЧЕНИК

Я рад би дуже вченим стати.
Все, що ся на землі находить
І що на небі є, понять, —
Науки тайники й природи.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ту вам як раз і пряма путь;
Лиш не давайтесь розривати.

УЧЕНИК

Я рад що сили працювати;
Но все ж бим рад і відотхнуть,
Забавитись що-то на волі
Хорошої пори літної.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Тра користать є часу; він швидко так минав,
Порядок лиш го продовжав.
То ж, друже мій, беріть на ум
Пред всім Collegium Logicum.
Ту духа гарно вам вдресують.
В іспанські чоботи обувають, ²⁷⁾
Щоби розважливо, не вскік,
По стежці мислей ся волік,

А не метався сюди й туди,
Мов те блуднєє світло блудить.
То там будуть вас довго вчить,
Що в тім, що все ви й без науки
Робили сам, мов йісти й пить,
Одна, дві, три потрібні штуки. ²⁸⁾
Хоть то та фабрика думок,
Мов штучно тканий килимок,
Де рух оден рұшає сотні ниток.
Де човники шнїряють сюди й туди,
Нитки непроглядно сплітаються всюди,
Оден вдар сотні звязків вяже.
Аж ту мудрець прийде й докаже
Що так бути мусить, позаяк
Се Перше так, се Друге так,
То ж Третєє і Четверте так;
А скоро Першого й Другого нїт,—
С Четвертого й Третього щез би й слїд.
А учні се хвалять що сили,
Но таки ткацтва сь не навчили.
Хто хоче пізнать, описать щось живого,
Старавсь пред всїм духа вигнати з нього;
То части мертвії він важить, рахує,
Лиш жаль, що їм звязь духовая хибує.
Encheiresis naturae зве це хемїя, — ²⁹⁾
Без, відома само кпить с себе вчене племя.

УЧЕНИК

Щось не цілком поняв я вас.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Піймете все на другий раз,
Як навчитесь редукувати,
Як слїд все класифікувати.

УЧЕНИК

Се все шумить ми в голові,
Немов колеса млинові!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Відтак пред всїм вам треба дбати,
До метафізики ся взяти,
Глибокомисно щоб піймить
Те, що нікому не понятне,
А де, щоб недостачу пійми скрить,
Одно хороше слово здатне.
Но поки що, сесь пів рік, братку,
Держіться стріого порядку:
Що-день у школі пять годин,
То ж будьте в класі скоро звин!
А приготований входіте,
На память параграфи вмійте,
Щоби самі ви знали се,
Що кажете лиш то, що в книжці є.
А в писаню ся тож вправляйте,
Мов дух святий диктує вам.

УЧЕНИК

Се ви мні й не напоминайте;
Що се хосенне — знаю й сам, —
Бо що раз записав, потому
Мож сміло занести до дому.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Но що ж за факультет вам взяти?

УЧЕНИК

До правознавства щось не тягне мя.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Сего й не мож за але вам брати,
Бо звісно, як стоїть наука та.
Усяке право з роду в роду
Мов вічна слабість переходить,
Проссеся поколінь рядами,
Повзе народами й краями.

Розумне глупим, добре злим стає;
Ти внук чийсь — лишенько твоє!
Про наші ж вроджені права, —
Про них ніколи й бесіди нема.

УЧЕНИК

Мою ви нехиті ще збільшили.
Щаслив, кого ви так повчили!
От теологію тепер хіба провчить?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Не рад бим в блуді вас лишити.
В науці тій так тяжко не зблудити,
Унікнути хибних доріг,
І трути скритої так много в ній,
Що й від ліку їй тяжко відрізнити.
Тож найліпше і ту — все слухать лиш одного
І присягать на вчителеве слово.
І в загалі ся слів держити!
Слова, се найпевніший вхід
В святиню певности твердої.

УЧЕНИК

Но мусить же й поняття бути в слові.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Так, так, — лиш надто знов тим мучитись не тра;
Бо іменно, як де понять нема,
Там в пору слово ся підверне.
Словами гарно спорить мож,
Із слів спетєм заліпити тож,
В слова і вірить мож ретелне
А с слова й йоти ваять не мож.

УЧЕНИК

Простіть, що так вам много труда чиню,
Но ще одно б хотів спитать:
Зволіть міні й про медицину

Розумнеє слівце сказать.
Три роки, — се короткий час,
Ах, а таке широке поле!
То вже, як лиш сказівка є у нас,
То якось перейдець поволи.

МЕФІСТОФЕЛЬ (сам до себе)

Досить вже-м сухо намолов,
Покажусь вповні чортом знов.

(Голосно)

Дух медицини легко зрозуміти:
Провчиш, що є в малім, великім світі,
Щоби в кінци на те ся знов покласть,
Що господь дасть.
Дарма кругом в теорії блудити, —
Усякий то лиш зна, що здужався навчити;
Лиш хто спосібну хвилю ловить в шкі —
От той пригідний чоловік.
Ви ще здорові і міцні
А й смілости досить в вас буде;
Завірте тільки сам собі,
То й вам завірять другі люде.
Пред всім тра вмить жінок лічить:
На ті їх вічні ахи й охи,
Стосотні фохи —
Одного способу досить;
А чинячись на пів уцтивим,
Ви всіх їх маєте в руках.
Пред всім титулом заманливим
В них вмовте, що ви мудрі, страх;
На перший раз общупайте все те,
Круг чого другий много літ блукає;
Відтак за пульс, чи живо кров іграє, —
З огнисто-хитрим поглядом йметє
За стан тонкий з-легенька, — звісно.
Щоб знать, чи не вшнурована за тісно.

УЧЕНИК

Се то й а́ле. Ту видно, що і як.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Мій друже, сіра вся теорія,
Зелене житні чудне древо.

УЧЕНИК

Клинує вам, все це в сні мов бачу я,
Чи мож вас другий раз відвідать,
Щоб мудрість вашу аж до дна провідать?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Що тільки зможу, вчиню в кожний час.

УЧЕНИК

Не міжу попросити вас,
Щоб вам альбом свій не подати;
Зволіте пару слів на память написати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

З охотою! (Пише і віддає)

УЧЕНИК (читає)

Eritis sicut Deus scientes bonum et malum.

(Зачиняє альбом, кланяєсь і відходить.)

МЕФІСТОФЕЛЬ

Як за тим словом і змиєв, мозю тіткою підеш,
То певно ще колись своєю богоподібність проклинеш.

Фавст входить.

ФАВСТ

Куди ж тепер?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Де хоч, туди і слід:
Оглянемо малий, відтак великий світ.
З яким хісною, як радо крем
Сей довгий курс ми перейдем!

ФАВСТ

Но з мойов довгов бороною
Як тут ми починать житє?
Ніяк міні не вдасться те, —
Ніколи я не вмів згодити світ с собою.
При других так малим ся чую,
І смілости ніколи не найду я.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Мій друже любий, все те швидко впієш:
Лиш сам собі завір, то вже і жити вмієш.

ФАВСТ

Но як же відти ми підем?
Де ж коні мавш, віз і слуги?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ми тільки плащ сей розпрістрем,
А він нас понесе в воздухи.
Лиш ти в ту смілую дорогу
Не набирай манія много.
Я троха гау спрепарую,
То він з землі нас живо піднесе,
А як лиш лехкі ми, то лехко й лет піде.
Ну, щастя жичу ти на живнь новую!

АВЕРБАХІВ ВИННИЙ СКЛЕП В ЛИПСЬКУ.

П'ятих веселих товаришів.

ФРОШ

Що це ви всі посоловіли?
Ніхто не п'є ані смієсь?
Звичайно ви як жар горіли,
А нині мов помокли десь!

БРАНДЕР

Твоя вина! Чом не заводиш такі
Ніяких свиньств, дурниць ніяких?

ФРОШ

(випиває йому склянку вина на голову)

Ось на се й те!

БРАНДЕР

Двакрат свиня!

ФРОШ

Та ж сам ти того хтів, то й на!

ЗІБЕЛЬ

За двері є тим, хто ме сваритись!
Співайте крепко, пийте і ревіть!
Гей! Голя-го!

АЛЬТМАЄР

Ой-ой! Оглухну, ждіть!
Бавовни! — щоб каліков не лишитись!

ЗІБЕЛЬ

Як від склепіня відголос іде,
Тоді аж баса силу чути.

ФРОШ

Так, проч є таким, що за-але щось бере!
А тара ляра да!

АЛЬТМАЄР

А тара ляра да!

ФРОШ

Готовий хор, згодились нути.

(Співає)

Любенька, святенька та Римська держава,
Та як то вна ще ся при купі держить?

БРАНДЕР

Погана пісня! Тьфу! Політикарство
Обридле! Дниньськи господа хвалить,
Що вам не треба дбать про Римське царство.
Принаймі я тим тішусь, на чім світ,
Що мя царем у Римі не поклали.
Но тра, щоб голову і ми якую мали,
То ж нумо — папу вибирать!
Ви знаєте, щоб папов статъ,
В чім треба доступить похвали. ³⁰⁾

ФРОШ *(співає)*

Соловійчику, лети горю,
Мою любку сто раз поздоров!

ЗІБЕЛЬ

Бери чорт всіх любіок! Не хічу того й чути!

ФРОШ

Здоровя й щастя всім! По мому має бути!

(Співає:)

Відмикай моя рибчино
Темненької ночі;
Продивляє твій миленький
В кватирочку очі.

ЗІБЕЛЬ

Співай лишень, співай хвалу тії рибчини,
Я ще в свій час буду сміятись.
Мене вона звела, й тобі то само вчинить,
Най кобольд стане з нею кохатись!
Най на розстайну її що ніч дорогу кличе.
А з Лисої Гори летючи цап старий
Най їм в лету добраніч промигиче!
Но чистий хлопець, пок живий,
І глянуть на таку паскуду не повинен!
Не щастя їй й здоровя жич,
А вікна витовчи камінням!

БРАНДЕР (гримас кулаком о стіл)

Панове! Кожний ту сидить, як сич,
Мов чмюности й не розумію!
Адіть, закоханний ось ту сидить, —
То чей же му, як довг велить,
Хоть на добраніч що пропію.
Вважають! Пісня найсвіжшого крою!
А mocno лиш тягніть послідний стих за мною!

(Співає:)

Ой був то щур у шафі,
Все масло, сало йів, —

Мов піп на добрій парафії,
Огруб і потовстів.
Аж дівка — трути му долиї, —
То світ му став такий малий,
Любов го мов напала!

ХОР (гукаючи)

Любов го мов напала.

БРАНДЕР

Звиває сюди й туди,
З усіх калуж він п'є,
Гризе, що впаде в зуби,
Но дармо дре й гризе;
В трівозі мечається й вертить,
Та швидко бідному досить,
Любов го мов напала!

ХОР

Любов го мов напала.

БРАНДЕР

С трівоги в ясну днину
До кухні він забіг,
Ту впав і звільна гинув,
Стогнав, сопів, як міх.
А кухарка сміється ще:
Щось, бач, в серденьку го пече,
Любов го мов напала!

ХОР

Любов го мов напала.

ЗІБЕЛЬ

Смієсь старая дівчорі,
Немов се страх велике діло
Затрути бідного щурі.

БРАНДЕР

Щось ти се їх борониш сміло.

АЛЬТМАЄР

Товстят сей з лисов палкою —
Чуже нещастье вєргло го в жалобу, —
В щурі напухлім взрів своєю
Зовсім природную подобу.

Фавст і Мефістофель.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Передовсім вмішайсь лишень.
В отсе товариство веселе.
Поглянь, як лехко ту житье ся стеле.
Тим людям празник ту що день.
Кашинка дотепу, охоти много,
Так кождий крутиться тісним кружком,
Мов молоді котята за хвостом.
Пок голова лиш не болить ні в кого,
Тай в шинкаря пок кредит мають,
Йім вєсело, журби не знають.

БРАНДЕР

Ті певно з далека прибули,
Се видно з їх чудацьких мін, —
Ще ту й години не пробули.

ФРОШ

Йй богу. так! Нема, як Липськ наш! Він
Малий Париж і тож дав своєю огладу.

ЗІБЕЛЬ

Не знати, що се за одні?

ФРОШ

Постій, як лиш при повній склянці сяду,

То вже я мухи ті пишні
Йім з носа, як нічо, повитягаю.
А се здавсь, тяжкі пани, —
Маркітно, гордо виглядають.

БРАНДЕР

Заложусь, що якісь комедіянти вни.

АЛЬТМАЄР

Хто знає!

ФРОШ

Стій, я їх зайіду з майки!

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Фавста)

А чорта не доглянуть ті незнайки,
Хоть зараз їх за карк бери.

ФАВСТ

Щасти-бі вам пани!

ЗІБЕЛЬ

Спаси-бі! Щастя й вам!

(Стиха, поглядаючи з боку на Мефістофеля)

А сесь чого на ногу налягає?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Чи вольно з вами сісти й нам?
Місць доброго вина, котрого ту не має,
Най хоть товариство нас забавляє.

АЛЬТМАЄР

Ов, щось ви дуже панськоваті!

ФРОШ

Ви, бачу, пізно вийшли з Ребролім,
Не вєпіли в кріля Цьвочка поспідати. ³²⁾

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ми днесь його минали дім,
Недавно з ним ми говорили;
Страх нам хвалив братанків своїх милих
І через нас заслав свої уклони всім.

(Кланяєсь Фрошови)

АЛЬТМАЕР (стиха)

На мавш! То му втяв!

ЗІБЕЛЬ

Дотепна голова!

ФРОШ

Ще я зайіду го, — овва!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Коли не милюсь, хором ту
Щось вправні голоси співали,
А співу дивну красоту
Склепіня чудно відбивали.

ФРОШ

Ей, ей, — ви може ще й музика?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Маленька вмілість, але хіть велика.

АЛЬТМАЕР

Зволіть нам пісню!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Хочете, хоч сто!

ЗІБЕЛЬ

А лиш зовсім новеньке що.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ми саме ось з Іспанії вертаєм,
Що славиться вина і співу краєм.

(Співає)

Ой був ту цар та дужий
І мав велику блоху —

ФРОШ

Вважайте, ось цікава вість!
Блоха, се так, що чемний гість.

МЕФІСТОФЕЛЬ (співає)

Ой був ту цар та дужий,
І мав велику блоху,
Любив їйї так дуже,
Як власную доньку.
Він наказав кравцеві
Прийти, — прийшов кравець:
Примір ми паничеви
Штанці і сурдудець.

БРАНДЕР

А не забудь кравцеві наказати,
Щоб май докладно приміряв,
І як не хоче, щоб життя втеряв.
Щоб і фалдинки на штанцях не знати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

В атласи, баватаси
Пристроєно їйї,
На них стяжок, прикраси,
Хрестів, що боже мій!
Вна стала гнеть міністром
І мала велику звізду,
От-тож ві посестрам
В дворі був рай, що ну!

Вертілись всі дворяне
Від блох, як у вогни,
Царицю й ясні дами
Кусали, гризли вни;
Але не смів ніхто їх
Згоняти ні давить.
Ми згоним, даavimo їх,
Як лиш котра вжалить.

ХОР (гукає)

Ми згоним, даavimo їх,
Як лиш котра вжалить.

ФРОШ

Браво! браво! То ми спів!

ЗІБЕЛЬ

Так всім блохам все робім!

БРАНДЕР

Пальці враз — тай хап іно!

АЛЬТМАЕР

Най живе воля! Най живе вино.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я б випив скляночку, щоб волю тож почитити,
Коб не так кепске ту вино.

ЗІБЕЛЬ

Се ви не смійте нам два рази говорити!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я боюся, щоб шинкар не кривдував си йно,
А то б я чесним гостям на стрібунок
Вказав, який у нас в пивніци трунок.

ЗІБЕЛЬ

Не бійтесь, я беру на себе всео.

ФРОШ

Як лепський трунок, ми похвалимо.
Лиш мірку дайте не малую,
Бо вже ж, щоби смак осудить,
Тра горло гарно промочить.

АЛЬТМАЕР (с тиха)

Вони з над Рену, як міркую.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Добудьте сверлика!

БРАНДЕР

А з ним же що робити?
Чей туй-же за дверми не маєте бочок?

АЛЬТМАЕР

Ту в шинкаря видав я сверличок.

МЕФІСТОФЕЛЬ (бере сверлик)

(до Фроша)

Скажіть, яке вино хотіли б пити?

ФРОШ

Се як ви? В вас всіяке є?

МЕФІСТОФЕЛЬ

До волі вибір кожному лишаяо.

АЛЬТМАЕР (до Фроша)

Ага, облизується вже!

ФРОШ

Ну, що ж! Як вибирать — я Ренське вибираю;
Все найліпше того, що в ріднім краю.

МЕФІСТОФЕЛЬ

(вертить дірку в краю стола супроти Фроша)

А воску злагодьте на затички!

АЛЬТМАЕР

Ах, се куглярські штучки!

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Брандера)

А ви?

БРАНДЕР

Шампана я б волів,
А щоб як слід шинів, шумів.

МЕФІСТОФЕЛЬ

(вертить; оден поробив тим часом затички і затикає)

БРАНДЕР

Нераз не тра й чужим гордять; —
Що добре, те звичайно нам не близько,
Французів щирий Німець не терпить,
Французські ж вина п'є любісько.

ЗІБЕЛЬ

(наколи Мефістофель наближується до его місця)

Признатись вам, — не в смак міні квасне;
Солодкого скляничину хочу.

МЕФІСТОФЕЛЬ (вертить)

Сей час вам Токай поплине.

АЛЬТМАЕР

Ні, ні, пани, глядіть ми в очі!
Чи не жартуєте ви з нами?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Е, с так шляхетними панами
Се був би надто смілий жарт!
Живенько! Прямо повідайте,
Яке вино давать на вашу парту?

АЛЬТМАЕР

Яке там будь! Лиш довго не питаєте!

(Коли вже дірки всі поверчені і позатикані)

МЕФІСТОФЕЛЬ (з дивачними рухами)

Вино росте на лозі;
Роги ростуть на козлі!
Плин — вино, патик — лоза,
Стіл — патик, тож дасть вина!
Природа — вічна чарівниця,
Глядіть і вірте — чуд сповниться!
Виймайте затички і пийте!

Всі

(виймають затички і кожному жадане вино плине до склянки)

О гарна ж нам ту б'є нора!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Уважно лиш, нічого не розлийте!

(П'ють раз за разом)

Всі (співають)

О благо, благо нам,
Як п'ятьсот диким кабанам!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Веселі й вольні, — в тім ціла їх сила!

ФАВСТ

Я рад би вже ся віддалить.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Пожди лишень, бестийська жила
Сей час ся пишно проявить.

ЗІБЕЛЬ

(ще неосторожно, вино розливаєсь по землі і бухає огнем)
Огонь! Ратуйте! Пекло! Пекло!

МЕФИСТОФЕЛЬ (заговорює огонь)

Вспокойсь, втишись, признай сило!

(До товаришів)

Се лиш чистилище, не пекло ся палило.

ЗІБЕЛЬ

А се знов що? Пождіть! Буде вам зимно й тепло!
Ви ще не знаєте, с ким маєте ту діло!

ФРОШ

На другий раз не важтесь нас дурить!

АЛЬТМАЕР

Я раджу го тихенько пріч пустить.

ЗІБЕЛЬ

Що, пане, — мислите, се вільно
Нам тумани якісь пускати?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Стара боклаго, мовч!

ЗІБЕЛЬ

Сухе поліно!

Ти ще нас смієш прозивати?

БРАНДЕР

Стій, меш ти наші руки знати!

АЛЬТМАЕР

(вигасає затичку зо стола, огонь бухає на нього)

Горю! Горю!

ЗІБЕЛЬ

Се чарів справа!
Ріж! Драб сей винятый с під права!

(Добувають ножів і обступают Мефістофеля)

МЕФИСТОФЕЛЬ (поважно)

Фальшиве слово й вид,
Щоб місце й мисль змінить,
Йіх тут і там вчинить!

(Вони стають здивовані і позирають один на другого)

АЛЬТМАЕР

Га! Де я? Що за гарний лан!

ФРОШ

Се вінниця!

ЗІБЕЛЬ

І ягоди онтам!

БРАНДЕР

Ту в зелени листків, адіть,
Що за лоза! І що за пук ягід!

(Бере Зібеля за ніс. Другі роблять те само один одному і підоймають ножі)

МЕФІСТОФЕЛЬ (як вперед)

Щезай із їх очей, полудо!
І знайте, як жартує біс!

(Щезає з Фавестом. Товариші розскакуються)

ЗІБЕЛЬ

Се що?

АЛЬТМАЄР

Се як?

ФРОШ

А се твій ніс?

БРАНДЕР (до Зібеля)

А твій у мене в жмені? Чудо!

АЛЬТМАЄР

То наче грім прошибло ми все тіло!
Стілця подайте, бо паду!

ФРОШ

Та ні, скажіть, що сталося ту?

ЗІБЕЛЬ

Но де той драб? Та ж як го в руки йму,
То лиш му поти ся на світі й животіло!

АЛЬТМАЄР

Я бачив сам, як він с пивниці
Верхом на бочці виїжджав. —
Ох, ноги ми здубіли, наче спиці!

(Обертаючись до стола)

Мой, може б відти ще вина дістав?

ЗІБЕЛЬ

Все був туман, луда й мана.

ФРОШ

А все ж — ми чули смак правдивого вина!

БРАНДЕР

Но тих ягід собі я вияснить не вмію!

АЛЬТМАЄР

Тепер най скаже хто, що чуда ся не діють!

КУХНЯ ЧАРІВНИЦІ ³³⁾

*На низькій прилічці стоїть котел на огні. С кітла
бухає пара, а в ній показуються різні привиди. Мал-
па сидить коло кітла, шумує го і пантрує, щоби не
збігав. Мал як з молодими сидить обч, гріючись.
Стеля і стіни обставлені дивовижною чарівничою по-
судою. ³⁴⁾*

Фавст і Мефістофель.

ФАВСТ

Противна ми безумних чарів власть!
Ти мовиш, що поздоровію
В тім безпросвітнім божевілю?
Що аж стара ми баба раду дасть?
Чи вариво ві погане
Уйме ми трийцять літ віку?
О горе, як нема вже ліпшого ліку!
Надія вся, мов свічка тоне.
Чи ж віщий дух або природні сили
Який бальзам на тее не відкрили?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Се, друже, знов ти мудро рік!
Щоб молодіти, є й природні способи;
Но се вже з іншої антики лік,
Тай дивні з ним робити б проби.

ФАВСТ

Скажи, які?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Проч гроші, проч доктори,
Проч чарівниці на псю мат! —
Іди сейчас в поля та в гори,
Почни орати та копать,
Держи себе і мисль свою
В тіснім, як найтіснійшій крузі,
Жий простов, грубов стравою,
Мов віл з волами, в труді і натузі,
Сам хліб свій із землі збирай
І сам не брідься землею ту гноїти, —
Се спосіб найліпший, то знай,
На трийцять літ помолодіти.

ФАВСТ

Не звик я тому і не мій то пай
За плуг і за мотику братись,
В тіснім кружку томитися, як раб!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Га, то до відьми мусиш вдатись!

ФАВСТ

Но чи ж не мож без ветхих баб?
Ти сам той вар не можеш зготувати?

МЕФІСТОФЕЛЬ

От то б я мав чим гріти руки!
Я за той час мостів звезду зо сто.
Не лиш умілости і штуки,
Але й терцю тра на тото.
Богато літ в тиши над тим ся прів,
Заким напій прокисне і зміцніє,
І тисячі всіляких див
До него треба доложити!
Чорт, правда, того йі навчив,
Но чорт не втне сего зробити.

(побачивши малпи)

Ади, що за красота, га!
Се служниця! а се слуга!

(до малп)

А що, не дома господині!

МАЛПИ

В гостині!
Варом хлюсть!
В комен шусть!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А довго вна світами фіє?

МАЛПИ

Допоки жар лапки нам гріє.

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Фавста)

А що, не гарні скотинята?

ФАВСТ

Ледві що бридше в світі є.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ні, я волю надо все
С таков худобов розмовляти.

(до малп)

Скажіть ми, блуди прокляті,
Що ту в кітлі тім варите?

МАЛПИ

Пісний росіл для жебраків.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Го, го, на те є моц ійдців.

МАЛПЯК

(підповзує і леститься до Мефістофеля)

О сядьмо до карт,
А ти грай на жарт,
Чей я вигравав бим!
Бо тяжко так жить;
Коб грошей досить,
То й розум мав бим!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Щаслив би був малпьяк хоть в части,
Щоб міг ще на льотерію класти.

(Між тим молоді малпенята бавляться великою кулею і виточують ійї на серед хати)

МАЛПЯК

Так світ іде:
Знесесь, паде,
А все вертиться;
Звенить, мов скло:
Пусте нутро, —
Чи штука збійється?
Ту мов сріблѳ,
А тут ото
Ще більш блищиться!...
Мій синку, ні,
Пантруйсь єї,
Се куля з глини, —
Зібьвш ійї,
То й сам загинеш!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А се решето?

МАЛПЯК (знімає решето)

Як злодій хто,

То гнеть го пізнати.

(біжить до малпи і каже їй дивитися крізь решето)

Поглянь в решето!
Так, зловдій ото?
Лиш не смієш го назвати? ³⁵⁾

МЕФІСТОФЕЛЬ (зближаєсь до огню)

А сей казан?

МАЛПЯК І МАЛПА

Отто балван,
Не зна, що казан!
Отто му дивниця!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Нечемна скотіно!

МАЛПЯК (дає му мітлу)

Се берло, возьми-но!
Сідай, ось столиця!

(Силус Мефістофеля сісти на кріслі)

ФАВСТ

(котрий весь той час стояв перед зеркалом, то наближаючись,
то відступаючи)

Що бачу? Чи краса ось всіх світів
В тім зеркалі міні-сь явила?
Ах, серце, дай ми найшвидшіє крила,
Щоб я до неї долетів!
А як на іншим місци етану,
Зближусь, погляну с сторони,
То бачу лиш мов мглу румяну —
Найкращий образ жєнщини!
Чи є ж така краса на світі?
Чи в тім роскішнім тілі злиті
Найвищі роскоші небес?
Чи щось подібне на землі найдєсь?

МЕФІСТОФЕЛЬ

А вже ж, як бог шість дєнь томився,
І сам в кінци ще похвалився, —
То певно щось не с-проста змайстрував.
Сим разом налюбуйсь до волі,
Но гнеть будєш таку вже чічу мав,
Що красшої по вік не схоче долі,
Хто раз в обнятих їй тримав.

(Фавст раз у раз глядить в зеркало. Мефістофель протягаючись
в кріслі і помахуючи мітлою говорить далі)

Ось тут сиджу, мов цар на троні,
І берло маю, лиш що-м не в короні.

МАЛПЯТА

(котрі доси між собою розмовляли ріжними дивачними знаками,
приносять Мефістофелеви корону з великим криком)

О, будь лиш дєспотом,
І кровю і потом
Корону зліпи!

(Сіпають корону незручно, розривають їй на два кусні і скачуть
з ними довкола)

Ми вчули, прозріли!
Ми слів ся дівмили
І ліпим стихи!

ФАВСТ (проти зеркала)

Ах, в голові міні мутітьєся!

МЕФІСТОФЕЛЬ (показуючи на малпи)

Міні самому вже розходятьєся клєпки.

МАЛПИ

А як пощаститьєся,
То можуть лучитьєся
В стихи і — думки!

ФАВСТ (як упоред)
Ах, жар якийсь палить ми душу!
Ходімо швидко відси гет!

МЕФІСТОФЕЛЬ (як уперед)
Ну, то бодай признати мушу,
Що кожде — справдішній поет.

(Котел, від котрого малпа була віддалилася, починає збігати, по-
встає велика полемінь і бухас до комина. Чарівниця влітає
крізь полемінь с страшеним криком)

ЧАРІВНИЦЯ
Ай! Ай! Ай! Ай!
Проклята малпо! О, чекай!
Чи так сидиш коло кїтла?
Не бачиш, що-сь мене спекла?
Проклята твар!

(Побачивши Фавста і Мефістофеля)

А се ту що?
А ви ту хто?
За чим ту ви?
Чого прийшли?
Пекольний жар
Вам душу пар!

(Зачирає варихою с кїтла і бризкляє огнем на Фавста, Мефісто-
феля і малпи. Малпи пишчать.)

МЕФІСТОФЕЛЬ
(обертає замітку, котру доси держав в руці і б'є по горшках
та фляшках)

Тарах! Тарах!
Горшки на прах!
На прах все скло!
Се жарт, нагло!
Се такт лишень
Твоїх пісень!

(Чарівниця люта і перелякана відступався)
Не пізнавш мя? Черепе! Почваро!
Не пізнавш царя і пана свого?
Лиш ми ся руш, то б'ю, куди попало,
Здавлю тебе й тих твоїх мали до того.
Про сей червоний кабат вже забулась?
Не знавш вже косиць тих с когута?
Чи на моє лице хоть раз зирнула?
Чи хочеш знать, яке моє ім'я?

ЧАРІВНИЦЯ
Ах! Ах! Простіть лихий привіт!
Но де ж копито ваше, пане?
І круків ваших також ніт.....³⁶)

МЕФІСТОФЕЛЬ
Сей раз нехай на тім і стане;
Бо справді, купа вже часу,
Як ми не бачились с собою.
Та й поступ, що весь світ попеув,
І чортові не дав спокою:
Старих страшилищ вже рогатих,
С хвостами, кіхтями й за гроші не видати.
Що ж до копита — того збутись годі, —
Але й воно тепер не в моді;
То ж я, як многі молоді панки,
Від давна нїшу вже ватовані литки.

ЮСИФ ТАНЧАКОВСКИЙ

ЧАРІВНИЦЯ (підскакуючи)
Трохи з утіхи не скажуся,
Що сам пан чорт відвидів мя.

МЕФІСТОФЕЛЬ
Ні, бабо, — я вже так не звуся.

ЧАРІВНИЦЯ
Чому? Що винно вам ім'я?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Воно давно пустов вже казков стало;
Но люде тим не поліпшили ще:
Лихого збулися, але лихе зістало.
То ж ти бароном зви мене;
Я шляхтич і магнат, як всі магнати,
Шляхоцька кров у моїх жилах б'є;
А се мій герб, коли-сь цікава знати.
(Робить неприличний рух)

ЧАРІВНИЦЯ (безмірно регочеся)

Га, га! Така вже ваша вдача!
Ви як були сміхун, так є.

МЕФИСТОФЕЛЬ (до Фавста)

Мій друже, ось навчися, бачиш,
Як з відьмами заховуватись тре.

ЧАРІВНИЦЯ

За чим же ви, панове, загостили?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Порядну чарку звісного питя!
І то найстаршого! Літа
Подвоюють его чарівні сили.

ЧАРІВНИЦЯ

Охітно! Фляшка ось, адіт-ко,
С котрої п'ю й сама нераз, —
І не смердить вам ні крихітку, —
То радо чарку дам для вас.
(По тихо)

Но знаєте, як вип'є йі сей пан
Без приготовки — мусить згинуть.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Се добрий друг, то шкоди му не вчинить;

Я сам ще сили му додам.
Обчеркуй круг, примову відчитай
І сміло повну чарку досипай!

ЧАРІВНИЦЯ

(с тасмичними рухами обчеркує круг на землі і вставляє туди дивовижні річі; між тим фляшки починають звеніти, котел дудіти, і творять музику. В кінці чарівниці приносить велику книгу, ставить малпи в середині круга, — вони мусять піддержувати книгу і привічувати похідною. Вона киває на Фавста, щоби вийшов в обруч круга.)

ФАВСТ (до Мефістофеля)

Ні, що се все значить, скажи ми?
Безумні міни, глупа штука,
Ся найтупішшая ошука, —
Давно йіх знаю й бріджусь ними.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Е, бійки! Се ж усе на сміх!
Лиш ти не будь такий гнівненький.
То все лишень лікарські витребеньки,
Щоб ти напій поскуткувати міг.

(Силує Фавста вступити в обруч круга)

ЧАРІВНИЦЯ

(з великим запалом починає читати с книги:)

Се знай: з одного
Зробити много,
А два — овва!
А три зрівнати,
То будеш багатий.
Чотири пусти.
С п'яти і шести,
Сім, вісім вкрути!
А девять — одиниць,

А десять — то ніч,
Отсе раху́ба чарівниць!

ФАВСТ

Стара, здаєсь, в горячці се мурчить.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Се ще не швидко ся її скінчить!
Вся книга оттаким набита;
Я ж сам ліпив її довго, кождий стих!
Бо суперечність цілковита
Однако темна для розумних і дурних. ³⁷⁾
Мій друже, штука є стара й нова,
Лиш то однако від віків ведєся,
Що вбрана в таємничії слова
Брехня за правду видаєся.
„Оден во трех, а три в однім“
Плетуть і вчать безпечно всюди;
Люд слухає і мислить: Прецінь в тім
Щось троха й правди муєсть бути.

ЧАРІВНИЦЯ

Високий дар,
Науки чар
Закритий очем люду;
Не думай лиш,
А він, уздриш,
Сам дасться ти без труда.

ФАВСТ

Що за безмислиці вна меле?
Сейчас ми пукне голова!
Здаєсь, що ляпають круг мене
Сто тисяч дурнів ті слова.

МЕФІСТОФЕЛЬ (до чарівниці)

Досить, досить! Хороша з тя ворожка!
Давай напйток, наливай

Повніську чарку аж по край!
Для мого друга він не шкодить ані трошка:
Він много вже градусів перебув
І не одним ся варом захлиснув.

(Чарівниця з многими перемоніями наливає напйток в чарку;
коли Фавст підносить її до уст, повстає лехка поломінь)

Лиш сміло пий! Раз, два, і вже!
Сейчас ти в серці мов розтає.
Хто с чортом за пан-брат живе,
Чей той огню ся не злякає.

(Чарівниця розмикає круг, Фавст виходить.)

Тепер тра руху. Живо геть ходім!

ЧАРІВНИЦЯ

Най вам з напйточком щаститься!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А як бим міг ти прислужитись в чім,
В Вальпургієву ніч вміниєся.

ЧАРІВНИЦЯ

Ще на́ вам пісеньку! Порою
Співати — лехко так стає.

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Фавста)

Ходи бо лиш, ходи зо мною!
Тра прбдуху, щоб міць напою
Пройшла все тіло, все нутро твоє.
Відтак в пляхотній ліни засмакуєш,
А швидко радісно почувш,
Як в серденьку любов росте, підфйркує.

ФАВСТ

Стій, най ще в зеркало хоть раз зирну
На ту пречудну женщину!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ні, ні, та ж живо ти правдиво
Побачиш її перед собою.

(С тиха)

Як сей напій вийде ти в кров,
Побачиш в кожній бабі диво!

ВУЛИЦЯ

Фавст. Маргарета переходить.

ФАВСТ

Прекрасна пані, можу сміти
Вам супровід свій предложити?

МАРГАРЕТА

Не пані я й не красна я.
До дому я зайду й сама. (Випрочуєсь і відходить)

ФАВСТ

Йй богу, красне се дитя!
Такого ще й не бачив я.
А звичайненьке, а уцтиве,
При тім крихітку й ущипливе.
Уст рум'янець і блеск лица
У тямці ми до днів кінця!
А як очиці хилить в діл,
Глибоко вошлось ми в серденько;
А як підв'язана куценько.
На се би я весь вік глядів.

Мефістофель (надходить)

ФАВСТ

Чу, дівку сю ти мусиш ми дістати!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Котру?

ФАВСТ

Що ось пройшла туди.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Онту? Ся прямо від попа!
Гріхів ходилась сповідати.
Край сповідниці я пропхавсь:
Дітвак зовсім невинний, милий, —
Так за ні за що й сповідався!
Над нею я не маю сили.

ФАВСТ

Та ж йій вже звиш штирнацять літ.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Говориш, як той Луць Ледащо.
Що мов то кождий гарний цвіт
І кожда ласка й кожда честь
Для него тільки в світі й вєть;
Та ба, не все йде так гулящо!

ФАВСТ

Мій пане отче катехито,
Покинь же ти плєсти мораль!
Кажу ти куцо й вузловито:
Коли ся любочка найдаль
Сю ніч ще не буде зо мною,
То ми розстанемся в ту мить.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Що? Як? Подумай бо лишень!
Тут треба би найменш сім день,
Щоб нагоду лиш висмотрить.

ФАВСТ

Коб мні лиш сім годин спокою,
То й чорта б ми не тра с собою,
Щоби сю птичку уловить.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Говориш, мов який владика.
Но змилуйсь, — треба пострівать!
Бо що в тім — прямо все дістать?
Та й розкіш то не так велика,
Як сли вперед і в скісь і в склєсь
Через усяку круцю-крацю
Переволочиш свою цяцю,
Як се у повістях ведєсь.

ФАВСТ

Апетит я й без того маю.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Та ні, без жарту й без гніву,
Повір ми, швидко до ладу
С тов квітков не дійдем, то знаю.
Бо приступом ту годі взяти,
То ж тра на хитрощі ся вдати.

ФАВСТ

Дістань ми що з ві майна!
Веди мя, де живе вона!
Дістань хустинку з ві груди,
Хоть підвязку, любови для остуди!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Нехай же! Знай, що твому лишку
Прислужний я і помічний, —
То ж днесь тя ще на кілька хвиль
Я заведу в ві світличку.

ФАВСТ

Побачу її? Дістану?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ні!

Вона пройдеся до сусідки,
Між тим ти можеш сам, без свідків,
В надії радощів будущих
Надихатись хоть воздухом єї.

ФАВСТ

Ну, то ходім!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ні, завчасу ще.

ФАВСТ

А дар для неї зладь міні! (Відходить)

МЕФІСТОФЕЛЬ

Сейчас і дар? Краснó! На щастя!
У мене в місци не однім
Заритий з давна скарбó, — ходім
Та перегляньмо, чей що здасться.

ВЕЧІР

Невелика, чиста світличка.

МАРГАРЕТА (заплітас і підв'язує коси)

Що б я дала, коб хто сказав,
Що то за пан мя днесь займав?
І що вже статний, смілий с ходу,
І видно, що з високог' роду;
Се так таки с чола му світить, —
Бо де ж би інший міг се сміти? (Відходить)

Мефістофель і Фавст.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Сюда! Тихенько лиш, тихенько!

ФАВСТ (помовчавши хвилию)

Остав мя ту самого пів хвилини!

МЕФІСТОФЕЛЬ (нипаючи довкола)

Не кожда дівчина держить все так чистенько. (Відходить)

ФАВСТ (оглядаєсь кругом)

Прийми мя, сумерку любий,
Що ту витаєш в тій святині!
Най в серці зацемить солодка біль любовна,
Що увядаючи, живе рошов надій!
Як все в круг сумирним чувством,
Довільєм днше ту й ладом!
В тій бідности що за богатства повня,
Що за рай в кліти тій тісній!

(Кидаєсь на шкіряне крісло коло ліжка)

Прийми мя ти, що предків ще часом
Отверто в болях, радощах приймало!
Як часто сей батьківський трон
Дітей громадка шумно оточала!
Ту може й любочка частенько,
З дитячим, повним личком, веселенько
Дідуся в вялу руку цілувала.
Я чую, дівчино — твій дух,
Ладу й достатку, вів ту в округ!
Він, що навчав тя, мов мати,
Ковёрцем чисто стіл вкривати,
Піском поміст в узори поспати.
О, любі ручки, золоті,
Що творять рай в хатині тій!
А ту!

(Піднімає заслонку ліжка)

Роскішний жас мене проймає!
Ту б я годинами сидів!
Ах, ту в повітю чудних снів
Дівця-ангел доростає!
Дитя лежало тут, у серці
Спокійно тіла грань життя, —
І в чистім, тихім тім кубелці
Розвився образ божества!

А ти, що привело тебе сюда?
Як зрушена душа моя до дна!
Зачим ти ту? Який у серці неспокій?
Нужденний Фавете, ти мов сам не свій!
Чи чар який мя обіймає?
Я прямо роскоши бажав,
І ось увесь в любовнім сні розтав!
Чи ж кождий повів вітру нас змінєє?

А як вона б ввійшла в тій хвили,
О, як же б гріх ти твій вкарав!
Великий Фавет, немов хробак без сили,
Немов дитя до ніг би їй унав!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Вона надходить! Проч, хутенько!

ФАВСТ

Проч! Проч! Не вернись ту вже я!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ось скриночка, досить важкенька, —
Де-м взяв її, — се вже річ моя.
Сюди до шафи встав її живо!
Кленусь ти, їй аж дух запре;
Я там наклав таке вже диво,
Що й не таку, як ся, зведе,
Хоч то жарг жартом, а дитя дитятем.

ФАВСТ

Чи класть, чи ні?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Що? Ще питати?

Чи може скарб волиш для себе взяти?
Як так, то раджу скупости вашені
Часу си не теряти преці,
І труду лишнього міні не завдавати.
Я й не гадав, що ти скупого роду!
Я ту чоло тру, в голову заходжу —

(ставить скриночку в шафу і затручує дверці на замок)

Ходім, раз, два! —
Щоб любе, гарнєє дитя
Тобі до серця приєднати,
А ти глядеш,
Мов на прелекцію в класу йдеш
І ось перед тобов жива
Фізика й метафізика!
Ходім! (Відходить)

МАРГАРЕТА (з лямпою в руці)

Як душно, парно ту міні! (Відчиняє вікно)
А й не тепло так на дворі.
Так якось ми, й сама не знаю!
Коб хоть прийшли матуся живо.
По тілі дроз ми пробігає! —
Дурна я дівка, боязлива!

(Зачинає роздягатись і співає)
Був в Тулі ³⁸) цар, що вірність
До смерти доховав,
Від вмершої коханки
Він злоту чарку мав.

Над все йійі цїнив він,
Пив з неї що пирі;
А кїлько з неї пив він,
Слезилось з віч йому.

А при смертній годині
Він царство подїлив,
Усе лишив родині,
Лиш чарку не лишив.

На царський пир послїдний
Зазвав всі лицарі
В високий двір прадїдний
Над морем на скалі.

Там став старий і в чарку
Ще раз вина зачер,
І спорожнив, і шпарко
У море чарку верг.

Ще зрів, як вал її точить,
Як блиска, йшла до дна, —
Йому померкли очі, —
Не пив вже більш вина.

(Відчиняє шафу, щоби в ню скласти одежу і надїбає скриньочку)

Де ту та гарна скринька ся взяла?
Та ж шафу певно я замкла.
Дива дивні!
Не знати, що там в ній?
Се може застав хто приніс,
Щоб в мамі грошенят позичить?...
Ось на шнурочку ключик висить!
Ану лиш, отвори, не бійсь!
Се що? Мамунцю рідна! Глянь,
Такого-м, як жию, ще не видала!
Се стрій! В такім найбільша с пань
В найбільше свято б ся не повстидала.
Чи гарно б в тім ланцку міні?
І хто се ту лишити міг?

(Пристроюєсь в клейноти і стає перед зеркалом)
Коб ті ковтки були мої!
Вже зараз подібнійше в них.
Бо що нам молодість, краса найкрасша?
Воно то гарно, добре с тим,
Та тільки ж бо й конає за сим:
Хто похвалить, а хто й плечима стисне!
До золота тисне,
До золота висне
Весь світ! Ах, бідність наша!

ПРОХІД

*Фавст проходить задуманий. Мефістофель
приступає до нього.*

МЕФІСТОФЕЛЬ

На всю погорджену любов!
На всю пекольную смолу!
Кобим ще гірше що найшов,
Щобим лиш клясти мав кому!

ФАВСТ

Ти що? Чи хто тя де шпигнув?
Таке лице, як жив ще не видав я.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Коли б я чортом сам не був,
Сейчас би чорту ся віддав я!

ФАВСТ

Чи з глузду нині зійхав біс?
Ялось тобі метатись, мов скажений!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Гай, гай! Стрій, що для Гретхен я приніс,
Тепер в попівській вже кішени!
Як скоро мати стрій узділа,
Сейчас аж дроз по ній пробігла:
В старої острий ніс на те,
Все в євангелію го пхає

І зараз всяку річ пізнає,
Чи що безбожне, чи святе.
А стрій — провнюхала наскріз,
Що він з добром туди не вліз.
„Дитинко, — каже, — неправе добро
Мутить нам душу, сушить кров!
Віддаймо матці божій се,
Вна маннов з неба нас напасе.“
Гретуся ротик скривила любий:
Дармому коню-ді не смотрять в зуби,
А вже ж безбожний той не був,
Хто так го гарно ту придув!
Стара сейчас попа призвала;
Той скоро сю чудасію вчув,
То аж му слинка в роті стала.
„Так, — каже, — завжди робить!
Бо той лиш переможе гріх,
Хто власну похоть переміг!
А в церкві добрий є живіт:
Вона краі цілі пожерла,
А ще с перейіду не вмерла;
Лиш церкві, любії народи,
Добро неправес не шкодить.“

ФАВСТ

То так ся в світі скрізь провадить:
Царям, жидам також не вадить.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Відтак скінчивши тую мову
Згорнув клейноти, як полову,
Подякував не менш, не більш,
От, як би за горіхів кіш,
Прирік їм в небі надгороду,
А сам пішов, як камінь в воду.

ФАВСТ

А Гретхен?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Біднятко сидить,
Не зна, що думать, що робить,
Дни й ночі думав про стрій,
Ще більш про того, хто дав го їй.

ФАВСТ

Жаль, що так тужить мов серденько!
Добудь їй стрій новий живенько;
Тамтой і так не много був варт.

МЕФІСТОФЕЛЬ

О так, для пана все те жарт!

ФАВСТ

Роби, як кажу! Ладь все чисто!
Діє сусідці ми пристань!
Не будь бо, чорте, як те тісто,
І швидко стрій новий дістань!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Так, панцю любий, станесь так!

(Фавст відходить)

Такий закоханий дурак
Готов вам сонце, місяць, зорі
Для втіхи любці потопити в морі. (Відходить)

ХАТА СУСІДКИ

МАРТА (сама)

Прости біг муженькови мому:
Не добре він зо мною зробив!
Пішов си в світ за очі з дому
І на соломі мя лишив.
Та й чи ж то я му світ вязала? (Плаче)
Та й чи ж то я го не кохала?
А може й вмер він! — О терпінье! —
Кобим лиш мала посвідчінье!

Маргарета приходить.

МАРГАРЕТА

Пань' Марто!

МАРТА

Що таке, Гретуса?

МАРГАРЕТА

Йой, ледво на ногах держуся!
Гляджу, а в моїй шафі знова
Такіська скриночка кедрова,
А в ній клейноти — що я кажу! —
Ще красші, як тамтого разу.

МАРТА

Лиш мамі не кажи ти ніч,
Бо занесе знов до попа.

МАРГАРЕТА

Глядіте лиш! Смотріте лиш!

МАРТА (пристроює мімі)

О, ти щасливеє дитя!

МАРГАРЕТА

Лиш жаль, в тім строю йти не можу
Ні вулицев, ні в церков божу.

МАРТА

До мене лиш частенько забігай,
Ту нищечком у стрій вберися,
Пред зёркалом з годинку проходися, —
Самі мем любуватись знай.
А там при нагоді, при святі
Мож се й те звільна між людей вказати.
То раз ланцок,
То знов с перел ковток, —
А мати — відки й як — сама не буде знати.

МАРГАРЕТА

Хто ті скринки приніс? Я й здумати не можу!
Знать в тім несамовите щось.

(Хтось стукає)

Йой, чи не мама сту́чуть ось?

МАРТА (визирає крізь заслінку)

Се пан якийсь незнаний. — Прошу!

Мефістофель входить.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ласкавих пань перепрашаю,
Що прямо так іду до хати, —
(Перед Маргаретою відступає с пошаною назад)
Пань' Марти Швертляйн я шукаю.

МАРТА

Се я. Що мають пан сказати?

МЕФІСТОФЕЛЬ (с тиха до неї)

Вже знаю вас, — се мні досить.
Ту гість високий в вас гостить....
Даруйто смілість ви мою, —
А я с полудня знов прийду.

МАРТА (голосно)

Гретусю! Богоньки кохані! —
Пан мислить, що ти ясна пані.

МАРГАРЕТА

Я бідна міська дівчіна;
Спасибі панській доброті!
Се не мої клейноти ті.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ту не в клейнотах діло, ні;
Весь склад ваш... ви проймаєте очима...
Я рад, що мож остатися міні!

МАРТА

Що ж пан приносять? Рада б знати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Волів б я ліпшу звістку мати!
Но в гнів вам чей ся не подам —
Ваш муж умер, кланяюсь вам.

МАРТА

Вмер? Любчик мій! Ох, бідна я!
Мій муж вмер! Гину й я сама!

МАРГАРЕТА

Ах, пані Марто, не сумуйте!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Вже ж до кінця сумну вість вчуйте.

МАРГАРЕТА

Я пок жию, нікого б не любила,
Бо страта б в гріб мя положила!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Утіха й смуток все йдуть в парі.

МАРТА

Но що ж з ним сталось, мовте далі!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Що ж? Вічним сном сопочиває
У Падуї, в італоськім краї, —
В святог' Антонія столиці
Лежить в посвяченій землиці.

МАРТА

Чи більш не маєте нічого?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Є, заповіт важкий, побожний!
Кажіть відправити три сотки служб за нього!
А в прочім мій кошаль порожний.

МАРТА

Що! Ні пригiстника. ні дару дорогого?
Що кожний столарчук на дні мішка вкриває,
Домів на пам'ятку ховає,
І радше жебрає, а не діткнесь до нього!

МЕФІСТОФЕЛЬ

О пані, є серця жаль ми вас;
Но справді грішми надто не метав він.

Та й то гріхи свої оплакував нераз,
Но більше ще свою недолю проклинав він.

МАРГАРЕТА

Ах, що ті люде так терплять недолю!
За упокій его нераз ся й я помолю.

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Маргарети)

Ви варті зараз найліпшого мужа,
Любеньке, гарнее дитя.

МАРГАРЕТА

Ах ні, се ще завчасно дуже.

МЕФІСТОФЕЛЬ

А як не мужа, то хоть любаска.
Бо се ж найкрасший дар небес,
Таку милу людину тулити до груди.

МАРГАРЕТА

О, в нас воно так не ведесь.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ведесь, чи ні, а якось то вже буде.

МАРТА (до Мефiстофеля)

Роскауйте ж!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я був при нім, коли вмирав;
Не скажу, щоб на гною він лежав,
А так, на мерві... Но по християнськи вмер,
Тай то, казав, що ще на гірше заслужив.
„Ах, — зойкнув — сам себе ненавиджу тепер,
Що-м так заробок свій, що жінку так лишив!
Ах, згадка та, то смерть моя!
Коб лиш вона мя в сім життю простила!“ —

МАРТА (плаче)

Мій добрий муж! Все му простила я!

МЕФІСТОФЕЛЬ

„Но видить бог, вна більш від мене завинила.“

МАРТА

То бреше! Що, брехать на пів вже в гробі!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Він певно вже не тямив сам о собі, —

Се так і знать було по нім.

„Ой, то ж то — каже — празник з нею мав я!

Спершу дітей, відтак хліб для дітей старав я,

Тай хліб не в значінню тіснім, —

Тай ще спокою й хвилі не зазнав я.“

МАРТА

Чи ж вже про вірність, про любов забув,
Про труд, старунок в дни і ночі?

МЕФІСТОФЕЛЬ

О ні, нераз сердечно вас спімнув.

„Коли — казав — я з Мальти плив, —

Моливсь за жінку і дітей що моци:

І справді, небо нам сприяло, —

Наш корабель судно турецькеє зловив,

Що скарб великого султана в собі мало.

Ту дільність получила плату, —

І я дістав, як випадало

То ж часточку, тай то багату.

МАРТА

Ой, ой! І де ж? Чи де зарив?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Бог знає, де з вітрами її пустив!

Хороша панночка зуймила го собою.
Коли в Неаполі блукав він самотою;
Від неї він любви й добра зазнав,
Що аж до смерти споминав.

МАРТА

Опришок! Власні діти обікрасти!

І вся недоля, горе все

Від привичок гидких не здужало го спасти!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Га, так, — за те ж він і помер.

А бувши вами, я б тепер

Як слід, в жалобі рочок походив.

Між тим тихцем за другим де смотрив.

МАРТА

О боже, як був перший мій,

Такого й не найду я вже!

Скрійненький, що баранчик твій.

Лиш що любив за надто вандрувати,

Жінок чужих, вино чуже,

І в ті прокляті кости грати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ну, ну, чого ж ще й більш жадати,

Сли с свого боку й він на вас

Крізь пальці поглядав нераз?...

Ій богу, на таке б я й сам

Віддав охотно руку вам.

МАРТА

О, пан ласкавий жартувати!

МЕФІСТОФЕЛЬ (до себе)

Тра живо шматє забирать!

Ся й чорта би могла за слово взять.

(До Маргарети)

Що ж в вашім сёрденьку чувати?

МАРГАРЕТА

Що пан хотіли тим сказати?

МЕФІСТОФЕЛЬ (до себе)

Невинне, добрее дитя!

(Голосно)

Прощайте, пані!

МАРГАРЕТА

Прощайте!

МАРТА

О, скажіть іще міні!

Я посвідчіньє хтіла б мати:

Де, як, коли мій муж умер і погребен?

Порядок люблю я з давніх давен,

То хтіла б смерть его й в газетці прочитати.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Так, пані, свідків двох присяга

Ствердить всю чисту правду тут.

Є в мене ще кумпан-добряга, —

З ним разом станемо на суд.

Я з ним сюда прийду.

МАРТА

О, прошу!

МЕФІСТОФЕЛЬ

І дівчину сесю хорошу! —

Хлопак хороший і бувалий,

С паннами чемний і удалий.

МАРГАРЕТА

Я би пред ним встидалась стати!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ні, хоть би й пред яким царом!

МАРТА

В городци ту край мої хати

Панів мем ждати вечером.

ВУЛИЦЯ

Фавст і Мефістофель.

ФАВСТ

А що? чи йде? чи швидко буде?

МЕФИСТОФЕЛЬ

А, браво! Бачу, ви в огні!
Живенько Гретхен ваша буде. —
Ще днесь в сусідки ввидите їйї.
Се баба мов сотворена
На циганку та на звідніцю.

ФАВСТ

Се славно.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Но й від нас жадає де-що вна.

ФАВСТ

Ну, звісно, не буде ж служити нам за дармицю.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Нам лиш присягою тра посвідчить,
Що труп є нетяги-мужа
В землі свяченій в Падуї лежить.

ФАВСТ

Красно! Прийдесь вперед до Падуї чемшити!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Sancta simplicitas! О те не йде так дуже;
Лиш присягни, хоть і не знавш, на що.

ФАВСТ

Як ліпших ніт доріг, то весь твій плян ні за що.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Так ось се ти, угодниче святій!
Чи ж перший раз се в житті своїй
Фальшиво меш свідчити ти?
Чи ж ти про бога, світ і що движесь в нім,
Чи про людей, що в серці й мисли бьєсь їм,
Не плів премудрих дефініцій
Безвстидно, сміло в очі всім?
А розібравши все по нитці,
Скажи, чи знав ти більш о тім,
Як і о Швертляйновій смерті?

ФАВСТ

Ти був і є брехун, крутар упертій.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ба, як бим річ та троха глибош не знав!
Бо завтра впять, по щирій чести,
Будеш, щоб бідну Гретхен звести,
Любов їй вічну присягав.

ФАВСТ

І то сердечно!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Гарно й чисто!
Відтак про вірність віковисту,
Про всепотужнеє, єдине
Чутье — чи се тож з серця йти-ме?

ФАВСТ

Мовчи ж! Іти-ме! — Що чувую,
І те чувство, і бурю твою
Наввати — назви не нахожу.
І всіми зміслами по світі броджу,
Всі найвищі слова хапаю,
І той поже́р, котрим палаю,
Безмірним, вічним називаю —
Чи й се чортівська мана?

МЕФІСТОФЕЛЬ

А правда все таки моя!

ФАВСТ

Послухай — тим си те,
І прошу тя, щади моє груди —
Хто хоче мати верх, а язиком плете,
Той певно верх і мати буде.
І ну тебе! балакати дарма!
Твій верх, бо в мене виходу нема.

ОГОРОД

*Маргарета по під-руч с Фавстом, а Марта
з Мефістофелем проходжуються.*

МАРГАРЕТА

Я знаю, пан мя лиш падаєть,
Знижаєсь, щоб мя заведидати.
То подорожний вже так звик
По доброти чим будь ся вдоволяти;
Бо чи ж могла б моя убога мова
Панів так мудрих звеселять?

ФАВСТ

Оден твій погляд, одно слово
Більш веселить, ніж мудрість всего світа.
(Цілює сі руку)

МАРГАРЕТА

Не безпокійтесь! Як же ж мож йі цілювать?
Така не гарна, відробітна!
Що вже я ними отіпаю!
Бо мамця й хвильки не спускають. (Проходять)

МАРТА

А ви, мій пане, швидко знов в дорогу?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Повинність нас, заробок пре до того.
Не одно місце й жаль нам покидати,
Та що ж, дарма, не мож ся оставати.

МАРТА

Ще в молодих літах воно ввійде,
Свобідно в шир і в здовж гулять світами;
Но як недужий вік прийде,
Ох, прикро ж то тоді, мій пане,
Самотно плéнтатись д могили.

МЕФИСТОФЕЛЬ

С трівогов жду приходу тої хвили.

МАРТА

То ж завчасу надуматися тре. (Проходять)

МАРГАРЕТА

Так, з ваших віч, із ваших слів!
Все в вас укладне, чемне, вчене;
Но в вас досить приятелів,
Що розумнійші від мене.

ФАВСТ

О серце, вір! що ся розумом величає,
Се часто лиш обмеженість горда.

МАРГАРЕТА

Не вже ж?

ФАВСТ

Ах, що ніколи ж то невинність, простота
Святої свої вартости не знає!
Що скрійність, смирність, — найвисші дари,
Якими нас могла природа наділити.

МАРГАРЕТА

Коб ви о мні лиш хвилюк спогадали,
Я вже о вас буду нагадувать досить.

ФАВСТ

А дома ти сама частенько?

МАРГАРЕТА

Так, наше газдіствó маленьке,
А все ж його доглянуть тра.
Слуги нема; вари, пери сама,
І ший і бігай день від дня,
А мамця ще за щó-гідня
Такі остренькі!
Тай то не те, щóб конче нам хилитись, —
Ми скорш, як хто, могли б повеселитись:
Отець лишив добра чимало,
Домок, садок за міськов брамов.
Та вже тепер міні геть лекше стало;
При воську служить брат,
Сестричку поховали.
Вже с тим дитятем ми грижі зазнали;
Но я б волила й більше ще зазнать,
Так ми було дитя те миле.

ФАВСТ

І ангел, сли таке, як ти.

МАРГАРЕТА

Я згодувала го, — як щиро мя любило!
Вродилось вже по татовій смерті;
І мамця тяжко так тоді лежали,
Що ми й не думали, щóби ся ще підняли.
Вже аж геть-геть ставало ліпше їм.
То вже ж не їх була і сила в тім,
Щóб те малесеньке кормити.
То я сама го мусіла живити
Водою й молоком, і так мов вно стало.
До мене перший раз ся усміхало,
У мене на руках трепалося, виростало.

ФАВСТ

То ж то була для тебе розкіш чиста.

МАРГАРЕТА

Но певно і важких годин чимало.
В ночі маленької колиска
Стояла коло мого ліжка;
Як тільки рушиться, а я вже ту:
То їй напою, д собі покладу,
То, як не хоче втихнути, не кладуся,
Підгуцкуючи вдовж по хаті перейдуся;
А рано йди до річки прать,
Відтак на ринок, пісти ладь,
І раз у раз так, день за днём.
То, пане мій, не стане й сил часом;
За те ж йіда, за те спокій смакує! (Проходять)

МАРТА

Вже ж бідні ті жінки, бігме!
Старий кавалер все си з них кепкує.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Най лиш таку, як ви, найде,
А швидко в серці інший потяг вчує.

МАРТА

Скажіть отверто: ви найшли де що,
Що ваше б серце д собі притягло?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Га, власна хата, добрая жоні: —
Над золото й перли їм ціна.

МАРТА

Ні, но чи де наймильш вам, найприємно?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Приймали нас усюди дуже чемно.

МАРТА

Я не про те, а про правдиву щирість тую...

МЕФИСТОФЕЛЬ

З жінками я ніколи не жартую.

МАРТА

Ах, ви мене не поняли!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Жаль дуже!

Но то-м поняв — що ви ласкаві дуже. (Проходять)

ФАВСТ

Так ти мя, ангеле, сейчас пізнала,
Як скоро я в город ввійшов?

МАРГАРЕТА

Чи ж ви не виділи, — я очі в діл схиляла.

ФАВСТ

І ти простиш, що стрітившись с тобов,
Таким зухвалим я вказався,
Коли ти ген-то с церкви йшла?

МАРГАРЕТА

Ніколи мні злучай подібний не лучався, —
Я страх змішалася була:
Ніхто о мні не міг сказать нич злого.
Ах, думаю, чи с ходу, складу мого
Він що безвстидне міг, нечемне щось узнать?
Охота го взяла ні с сего ані с того
Так прямо с сею дівков починать!

Но щось — признатись, я й сама не поняла —
За вами стало гнеть у серці шевелитись;
Но знаю, що-м сама на себе зла була
За те, що не могла на вас ще дужше злитись.

ФАВСТ

Солодка любочко!

МАРГАРЕТА

Постійте ж!

(Зриває стокротку і обриває листочок за листочком)

ФАВСТ

Що се? На букет?

МАРГАРЕТА

Ні, іграшка така.

ФАВСТ

Яка?

МАРГАРЕТА

Ідіть бо гет,

Не смійтесь! (Обриває і шепче)

ФАВСТ

Що ти шепчеш так?

МАРГАРЕТА (на пів голосно)

Скажи ми квіточко-сестричко,
Чи любить мя? не любить мя?

ФАВСТ

Ти золоте, небесне личко!

МАРГАРЕТА (обриває далі)

Любить — не любить — любить мя —
Не любить — (вириваючи послідний листок с сердечною втіхою)
Любить мя!

ФАВСТ

Так, серденько! Най сеі квітки ворожба
Буде для тебе гласом бога!
Так, любить тя! Чи знаєш ти, як багато
В тім слові: любить тя! (Бере лілі за обі руки)

МАРГАРЕТА

Дрож мя пройма!

ФАВСТ

О, не дрожи!

Най погляд той, стиск рук най скаже ти
Те, що не мож сказать словами:
Віддатися зовсім і розкіш чути,
Що вічна мусить бути!
Так, вічна! Бо кінець єі,
Була б роспука! Ні,
Без кінця! Без кінця!

(Маргарета стискає сго руки, вириваєсь і втікає. Він стоїть хвилю в задумі, а відтак спішить за нею)

МАРТА (надходячи)

Вже ніч заходить.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Нам іти пора.

МАРТА

Я б вас просила довше тут остатись,
Но се така поганая нора,
Здаєсь, немов ніхто не має чим зайнятись,
Ні що творити,
Як за сусіда кожним поступом смотрити.
Ну, і обмовлять, хоть що дій.
А наша парочка?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Сев стежков фуркла десь.
Веселі пташки!

МАРТА

Він, здаєсь, прихильний їй.

МЕФИСТОФЕЛЬ

А вна йому. Оттак у світі все ведєсь.

АЛБТАНКА

*Маргарета вбігає, ховаєся за двері, притулює на-
лець до уст і визирає крізь щілинку.*

МАРГАРЕТА

Ось він!

ФАВСТ (надходить)

Ах, псѣтнице. чи так дразниш ти мя!
Чи ту ти? (Щілює пііі)

МАРГАРЕТА (обнимає його і віддає поцілує)
Любий мій! Сердечно люблю тя!

Мефістофель стукає.

ФАВСТ (тупаючи ногою)

Хто там?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Свої!

ФАВСТ

Скотіна!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Час розстатись!

МАРТА (надходить)

Так, панцю, пізно вже.

ФАВСТ (до Маргарети)

Чи мож вас проводить?

МАРГАРЕТА

Ні, — мамця би мене! — Прощайте!

ФАВСТ

Так, значить,

І розійдемся? Прощай!

МАРТА

Здорово оставатись!

МАРГАРЕТА

До звідання!

(Фавст і Мефістофель відходять)

Мій милий боже,

Що чоловік такий та передумать може!
При нім з устидом стою я
І такаю на кожде слово.
Яке ж я бідне, глупеє дитя, —
І що він в мні найшов такого! (Відходить)

ЛІС І ЯСКИНЯ

ФАВСТ (сам)

Потужний Духу, ³⁹⁾ все ти дав міні,
О що-м просив! Не даром ти в огні
Лице своє вказав ми. Ти пречудну
Природу в царство дав міні, дав сили
Йї почувувати, любитись нею,
І не лиш з дивом, холодно глядіти, —
Ти мні позволив в глѳбі грудей,
Як в серце друга щирого, заглянуть.
Ти предо мною ряд живих істот
Ведеш і вчиш мя бачити братів
У тихім дереві, воздуху, воді.
А як у лісі вихр шумить, скрипить,
І велит-дуб падучи пні сусідні,
Гилѳе сусідне гне і в низ друхоче,
А грохнув — горб аж глухо загримить, —
Тоді в безпечну мя ведеш яскиню,
Показуєш мене міні самому,
І серця власного глѳбокі, тайні
Дива розвиднюються предо мною.
А вирне чистий місяць оку мому
В лагіднім блеску, — то з скалистих стін,
З вохких корчів ід міні виринають
Сріблясті появи віків минулих
І лагодять важку задуми роскїш.

Ох, що в людей нічо не досконале, —
Се чую днесь! До роскоші тієї,

Що до богів все ближше мя зближає,
Ти мні товариша дав, без котрого
Вже й бути не можу; він без серця, зимно
Низить мя перед мнов самим і в ніщо
Одніським словом дар твій повертає.
Він роздуває пильно в моїй груди
Той дикий жар до гарного дівчати.
Так від жадоб до роскоші лечу я,
А в роскоші всихаю без жадоби.

Мефістофель надходить

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ще не дойіло ти так жить?
Що в тім за смак — і сам не знаю.
Раз стрібувати — ну, приймаю,
Але відтак за чим новім спїшить.

ФАВСТ

От бїсь си діло красше де найшов,
Не мучив мя в хорошу днинку!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ну, ну, я ти не перерву спочинку, —
На серйю того мні не мов!
Вже ж ти понурий, острый, примховатий, —
Не горе ми покинуть тя сейчас.
Весь день для него бігай, мов нанятый,
А що робити, що лишати,
Нїколи панови по носі не пізнаш!

ФАВСТ

От так нївроку! Він ще й лаєсь!
Ще й дякуй му за те, що все ми наприкрєсь.

МЕФІСТОФЕЛЬ

І як же ó ти, землі дитя нужденне,
Свій вік корóтав був без мене?

Аж коло мене ти забув
Думками в власній рить утробі;
І коб не я, то ти б вже був
Хробачье годував у гробі.
Чого по нётрах та яскинях
Полошить сови ти повзеш?
З вохкого мху, підгнилого каменя,
Мов жаба та, поживу ссеш?
Хороша рózривка. сказать нічого!
Ти ще не вивітрів з докторства свого.

ФАВСТ

Чи знаєш, кільки сил нових
Дає мні побут сей в пустини?
Ні, як би ти се збагнув міг.
Ти б того щастя ми не допустив й хвилини.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Надземне щастье, що й казать!
В ночі, в росі лежать на горах,
І небо й землю братне обнимать,
І висше бога надувать свій порох,
В нутро землі чутьем пророцким проникати,
Світа сотворенье у серці відчувати,
В гордій потузі кат-зна чим впиватись,
То в напливі любви у все переливатись,
Позбувшись людських пут тілесних,
В кінці той надмір роскошей небесних
Скінчить — (показує рухом) нехай не кажу, як!

ФАВСТ

Та тьфу на тя!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Се вам не в смак;
Ви в праві сплюнути морально так.
Невинні слухи, бач, те ображає,
Чого невинне сёрденько бажає.

Вже ж я ти тої втіхи не бороню,
Фальшивити часом с самим собою;
Но с тим далеко не зайдеш.
Ти знов лишаєш правую дорогу,
І швидко в давний сум, в безумство та тривогу
Зайдеш, безвихідно зайдеш.
Ти плюнь на се! Твоя голубка квілить,
Тісна їй хата, світ не милий,
О тобі тільки мислить, тужить, —
Так тебе любить вельми дуже.
То з разу бұрхала теоя любов,
Як повинь бурхає веснов;
Ти филою заляв єї сёрденько,
Тепер у тебе знов мілкенько.
Я б думав: замість по лісах блудити,
Воліли б чей вельможний пан
Бідненьку квіточку, чим стан,
За їй любов надгородити.
Та ж роком кожда їй стає година,
Сидить в вікні, глядить, як хмари по лазури
Повзуть по над старії міські мури,
Співає: „ах, коб я була пташина!“
Ціліські дни, аж до півночі.
Часом веміхнесь, то знов без мови,
Часом заплачуть очі,
Відтак, здаєсь, жар гасне в крові,
А все з любви.

ФАВСТ

Гаде! Гаде!

МЕФИСТОФЕЛЬ (до себе)

Ану, чи ми в руки не впаде!

ФАВСТ

Проклятий, проч іди відсіля!
Про гарний образ той не споминай,
В полубезумний мозок не впливай
Жадо́б до ніжного їй тіла!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Так що ж? Вна мислить, що йї покидавш,
А ти вже й справді пів-на-пів втікавш.

ФАВСТ

Я все при ній, будь я й на в-край землі, —
Ні я забути, ні покинуть йї;
Ба, завиджу вже евхаристії святій,
Коли єї уста до неї ткнуться.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Прекрасно, друже! Я тож завиджу тобі
Близнят-ягнят, що серед рож пасуться. ⁴⁰⁾

ФАВСТ

Проч, звіднику!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Красно! Ви в крик, я в сміх.
Та ж бог, що хлопця сотворив і дівку,
Сейчас же дав і найкрасшу сказівку,
Бо сам ізвів до купи йїх.
Ходім же ж бо! Чи ж не біду торочу!
Та ж не на смерть вести вас хочу,
А в любочки покій.

ФАВСТ

Чим райська розкіш при йїй груди?
Дай мні ogrіти ся при ній!
Чи ж я тоску по ній не чую все і всюди?
Чи ж не бурлака я бездомний,
Не нелюд без метї й спокою,
Що бьє о скали з скал, мов водопад, собою,
Реве, валиться в діл бездонний!
А обіч вна, дити невинне
В хатинці на скалі стрімкій,
І все життя єї дитинне,

Весь світ єї в хатинці тій.
А я, богом проклятий,
Тим не вдоволивсь,
Що-м під скалу підривсь,
Розбив йїї на штуки!
Йїї, спокій єї я мусів підкопати!
Ти, пекло, хтіло й тую жертву мати!
Га, чорте, помагай коротать той час муки!
Що статись мусить, най сейчас ся стане!
Нехай судьба єї на мене гряне,
І вна пропаде враз зо мнов!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Як знов кіпить, палає знов!
Спішиєсь, потіш йїї, дураче!
Така головка, де вже виходу не баче,
Там зараз думає: от тут кінець прийшов.
Нехай живе, хто сміло ся держить!
Ти ж чей вже почортівсь досить.
А в світі брідшого нема нічо міні,
Як чорт, що дресь з роспуки по стіні.

МАРГАРЕТИНА СВІТЛИЦЯ.

МАРГАРЕТА (при кужілці сама)

Мій спокій пропав,
Нис серце в боли;
Вже ж не вернесь він
Ніколи, ніколи!

Де єго лиш нїт,
Там міні могила,
Наче білий світ
Темна хмара вкрила.

У головці мні
Крутиться, мішаєсь,
А серденько в мні
В штуки розриваєсь.

Мій спокій пропав,
Нис серце в боли;
Вже ж не вернесь він
Ніколи, ніколи!

Лиш за ним, за ним
Крізь вікно гляджу я,
Лиш за ним, за ним,
Д ньому з дому йду я.

Статний хід єго,
Постать складна, мила,

Усміх уст єго,
Ока чудна сила,

Бесіда єго —
Шепт чарівних струй.
Устиск рук єго,
Ах, і поцілуй!

Мій спокій пропав,
Нис серце в боли;
Вже ж не вернесь він
Ніколи, ніколи!

Грудь моя за ним
Рвесь з сеї клітки
Ах, обнять його,
І держать на віки!

Цілувать його,
Кілько серцю вгідно,
Сред обнять єго
Згинути безслідно!

МАРТИН ОГОРОД

Маргарета і Фавст.

МАРГАРЕТА

Признайся ми, Генріх! ⁴¹⁾

ФАВСТ

Все за весь мій вік!

МАРГАРЕТА

Скажи ж, що про релігію гадаєш?
Ти с серця добрий чоловік,
Та, бачиться, о ню не много дбавш.

ФАВСТ

Покинь се, серце! Я ж тебе кохаю;
Я за коханих кров, життя віддам,
Но церкви, віри я нікому не вникаю.

МАРГАРЕТА

Се не гаразд; ти муєш вірити й сам.

ФАВСТ

Чи ж мушу?

МАРГАРЕТА

Ах, щоб я могла вплинути на тебе!
Ти й не шануєш тайн святих.

ФАВСТ

Шаную.

МАРГАРЕТА

Но не чуєш їх потреби.
До церкви, сповіди давно не ходиш ти.
А віриш в бога?

ФАВСТ

Кохана, хто ж сказати б смів:
Я вірю в бога!
Спитай попів, спитай мудрців,
Їх відповідь буде мов насміх с того,
Хто їх питає о те.

МАРГАРЕТА

Так ти не віриш?

ФАВСТ

Пійми ж бо мя, ти личко золоте!
Хто сміє го звати?
І хто признати:
Я вірю в него!
Хто, у кого чуття у серці скажеться,
Устами поважиться
Сказати: я не вірю в него!
Все-обіймаючий,
Весь світ тримаючий,
Чи ж не обняв він, не держить
Тебе, мене, себе самого?
Чи ж небо там над нами не движить?
Земля під нами твердо не лежить?
Чи ж вічні зорі з неба того
Не шлють нам світлий свій привіт?
Чи ж не гляджу в твої я оченята,
І чи не тиснеш все
До серця й голови тобі,

І в вічній тайні не снує
Невидно, видно вколо тебе?
Тим наповни ти груди свою до краю,
А як чувством зовсім будеш щаслива в собі,
Зви го по своїй уподобі,
Зви: щастье! серце! бог! любов!
Я назви жадної не маю!
Чувство — се все;
А назва — звук і дим,
Що жар небесний закриває.

МАРГАРЕТА

Все те ся гарно й добре вяже;
То само май і панотчик каже,
Лиш трошка іншими словами.

ФАВСТ

Се кажуть усіма світами
Всі серця у небеснім дому,
А кожде своїми словами;
Чому ж би й я не мав сказати по своєму?

МАРГАРЕТА

Як так се чую, — то, здаєсь, нічо,
А все ж стоїть ще косо діло:
Ти християнства не визнаєш, от що!

ФАВСТ

Дитятко миле!

МАРГАРЕТА

Се вже з давна мя боліло,
Що ти в товаристві таким.

ФАВСТ

В яким?

МАРГАРЕТА

От того, що ти все при нім,
Я щось ненавиджу нутром усім;
Як дихаю, нічо мя ще
Так не вколело в серце аж на дно,
Як те его противнее лице.

ФАВСТ

Кохана цяцю, не лякайся його!

МАРГАРЕТА

Его притомність кров ми бурить в жилах.
Я ж впрочім всіх людей любила;
Но як тебе побачити бажаю,
Так перед ним тавмний чую ляк,
Тай ще лукавим го вважаю!
Бог ми прости, сли се не так!

ФАВСТ

Що ж, і таких кусік приходить ся стрічати.

МАРГАРЕТА

Но я б з ним не хотіла жить!
Як лиш коли ввійде до хати,
То так насмішливо глядить,
А сам мов злібний,
Так й видно, що нічо його не веселить;
Мов на чолі йому написано стоїть,
Що він нікого полюбить не здібний.
Міні так радісно при тобі все,
Так вольно, тепло грудь до груди висне, —
Его ж притомність, мов в кліщі мя тисне.

ФАВСТ

Ти чиста, прочуваюча душе!

МАРГАРЕТА

І так мя тее розворушить,

Що скоро він ід нам прийде,
Здавсь ми, що не люблю вже й тебе.
При нім й молитва ми з душі не йде, —
А се за серце мя скребе;
Й тобі так, Генріх, бути мусить.

ФАВСТ

Така вже в тебе антипатія.

МАРГАРЕТА

Мні час вже йти.

ФАВСТ

Ах, як би рад я
Ід тобі сам на сам хоть на часок тулитись.
Лицем д лицю, душев з душею злитись!

МАРГАРЕТА

Ах, коб лиш спала я сама!
Я радо б днесь в ночі засувець відчинила;
Но мама спить не твердо; як би вна
Застала разом нас, то я
На місци таки би застила.

ФАВСТ

Мій ангеле, о те не бійсь.
Ось фляшочка! Три крапельки, не більш,
В ві напій влий вечером,
Вона засне смачним, глибоким сном.

МАРГАРЕТА

Що б я для тебе не зробила!
Но чей же не пошкодить їй?

ФАВСТ

Чи ж я б тобі се й радив, мила?

МАРГАРЕТА

Як гляну лиш на тебе, любку мій,

Не знаю, що мене по твоїй волі пре;
Для тебе я так много вже вчинила,
Що вже нічо мні більш вчинить не остає! (Відходить)

Мефістофель входить

МЕФІСТОФЕЛЬ

А, малпа! вже пішла?

ФАВСТ

А ти підслухав знова?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я чув виразно все до слова.
Пан доктор ту були в катехізації, —
Ну, гарно, видихай здоров!
Така красітка, бач, шукає рації,
Щоб ти побожно, смирно йшов.
Подається-ді він ту, то й все ме йти за мною.

ФАВСТ

Ти потворе, не бачиш того,
Як щире, любе серце те
У своїй вірі, що для нього
Одна спасительна, само себе гризе,
Що наймильший дорогов вгуби йде.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ти мій зальотнику змислово-надзмисловий,
Ся дівка водить тя за ніс!

ФАВСТ

Ти сміхоплоде, ти, з огню й багна готовий!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А фізйогномію так знає, що й не бійсь.
При мні їй якось так, сама не знає — як?
Мабуть укриту мисль вістить мій ціферблат;

Вна певно почува, що геній я, як рідко,
А може навіть сам пан дідько. —
Ну, днесь в ночі?

ФАВСТ

А що тобі до того?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я ж преці маю втіху с того!

КОЛО КЕРНИЦІ

Гретхен і Лісхен зі збанками.

ЛІСХЕН

Не чулась нич про Варку Стефанову?

ГРЕТХЕН

Ні слова. Мало між людьми буваю.

ЛІСХЕН

Так чуй! Сібіля днесь ми повідає,
Що вже й тота далася на підмову.
Що то пиха!

ГРЕТХЕН

Та що ж?

ЛІСХЕН

Смердить, на злість!
Годує двох, як тепер п'є й йість.

ГРЕТХЕН

Ах!

ЛІСХЕН

І добре йій в кінци ся стало.
Тож то ся довго парубка держало!
То в купі на прогульки,
В село на танці й гульки!
І всюди перша вна!
Він йій паштетиків, вина;
То своєю красов пишалось,

Чола не мало, не встидалось
В его дарунки ся строїть.
То то пестилось, цілувалось!
Ну, тай в кінець вінок фюїть!

ГРЕТХЕН

Бідачка!

ЛІСХЕН

Жаль ти ще ві!
Коли ми скубли куделі,
Нас вечір мама й кроком не пускала, —
Вона ж голубилась с коханком;
У темних сінях, в брамі з ганком
Година мигом їм спливала.
Най же тепер під церквою, в клячници
Покутує в волосяниці.

ГРЕТХЕН

Він певно з нею слюб возьме.

ЛІСХЕН

Хіба б дурний! Та ж хлопець жвавий
Досить собі й де-інде втіх найде.
Він вже й поверг її.

ГРЕТХЕН

То лукавий!

ЛІСХЕН

Хоть го й дістане, ганьби не уйде.
Вінок зірвуть із неї хлопці,
Ми січки їй насиплем пред воротці. (Відходить)

ГРЕТХЕН (ідучи до дому)

Як сміло я вперед ганьбила.
Сли бідна дівчина зблудила!
Як на чуже я грішне діло

І слів досить не находила,
І чорне, я ще більш чорнила,
Тай ще не дость ся мов чорніло.
Сама гордилась і хрестилась! —
А от й сама я провинилась!
Но — все, що в гріх ввело мя, боже!
Було так мило, ах, так гоже!

МІСЬКИЙ МУР

*В заглибині муру образ божої Матери болісної, перед
ним збанки с цвітами.*

ГРЕТХЕН (вставляє свіжі цвіти в збанки)

Ах, склони,
Страждуща Ти,
Лице милосерно на мій поклін!

Меч в серці двосічний,
Жаль в груди безлічний —
Глядеш на сина свого скін.

Д вітцю глядеш ти,
Зітхання шлеш ти
За те, що ти терпиш і він.

Хто се чує,
Як лютує
В моїй груди біль страшна?
Як ся бідне серце крає,
Як тремтить, чого бажає,
Знаєш ти лиш, ти одна!

Куди поступлю тільки,
Як гірко, гірко, гірко
У груди тут міні!
Як лиш людей не бачу,
То плачу, плачу, плачу,
Аж пукає серце в мні.

Слізми в городи своїм
Зливала я грядки,
Коли тобі раненько
Зривала ті квітки.

Коли в моє віконце
Сходяче блисло сонце,
Давно вже сон утік
З заплаканих повік.

Ратуй мя! Не дай впасти в ганьбу і скін!
Ах, склони,
Страждуща Ти,
Лице милосерно на мій поклін!

НІЧ

Улиця перед Маргаретиними дверми.

Валентин, воляк, Маргаретин брат.

ВАЛЕНТИН

Як так сидів я при п'ятиці,
Де кождий сим то тим хвалитьсі,
А хлопці голосно та гучно
Дівчат красу там вихваляли,
Вином похвалу підливали;
Розпершись ліктями бундючно,
Сидів я в повнім супокою
І слухав їх балаканину.
Веміхнусь, підкручу вус рукою,
О стіл скляницю повну гримну
І кажу: кожда свого роду!
Но чи є друга, хоть царівна,
Мой Гретуси любій рівна,
Щоб варта хоть подать їй воду?
Стук-пук! Дзень-брень! склянки звеніли!
Часть крикнула: він правду мот,
Вона — оздоба всіх дівок!
То всі хвальки, мов поніміли.
Тепер же, — хоть волосє б рвати,
Хоть горі стінами сь би драти! —
То дотинками та смішкками
Усякий дурень дойіда ми!
То сиджу, рушитись не смію,

На кождий жарт залучайний прію!
А хоть бим міг їх порубати, —
Брехні не можу їм завдати.

Се хто надходить ту дорогов?
Коли не милюсь, їх ту два є.
Сли він се, зараз го чіпаю,
Не пущу відти го живого!

Фавст і Мефістофель

ФАВСТ

Як онде крізь вікно капиці
В гору блиск лямпи вічної меркоче,
А слабо й слабше на боки блискоче,
І п'їтьма в круг з боків тісниться:
Так в мойї груди тьмаво днесь.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Міні ж, мов тій шмигленькій киці,
Що по драбині на дах пнесь,
Відтак тихісько по-край муру тресь;
Міні при тім в души уцтиво, свято,
Злодійковато та розбійковато.
Так по всім тілі ми бурлить
Вальпургієва ніч, моспане,
Ще вже позавтру нам настане;
Там чоловік вже зна, за що не спить.

ФАВСТ

Чей скарб між тим в гору підійде,
Що палахкоче он в куті? ⁴²⁾

МЕФІСТОФЕЛЬ

Як раз та втіха ти надійде:
Котелик видобуден кутий, —
Я генто в него вепів зирнути, —
Самі дукати золоті.

ФАВСТ

А строю там нема якого
В дарунок мому ангелови?

МЕФИСТОФЕЛЬ

Я бачив тамка щось такого,
Неначе довгий шнур перловий.

ФАВСТ

Се й слід. Міні аж жаль, коли
Не маю що їй дарувати.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ну, не уймайся до пори
Й за дармо дещо скоштувати.
Тепер, коли зір повно в небі сїяє,
Прекрасну пісню чути-меш ти:
Я їй моральну пісню заспіваю,
Щоб тим певнійше їй в розуму звісти.

(Співає прибренькуючи на цитрі)

Що ти робиш, Катрусенько,
Так досвіта ранюсенько,
Завчасною годиною
Перед любка світлицею?
Тікай, тікай швидюсенько!
Він тя впусить дівчиною,
А випустить молодичею!

Пантруйтеся, дівчатонька!
Гірка ж бо вам заплатонька!
Вінок звяне, плач настане,
А невірний не спомяне.
Як си любиш власну долю,
Не піддайся коханцеві,
Не чини му его волю,
Хіба с перстнем на пальцеві!

ВАЛЕНТИН (виступає)

Кого ту вабиш? Стокровать мати твою!
Проклятий щуролове! ⁴³⁾
Вперед струмент до чорта шлю!
За ним то само й співакови!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Трах! Вже по цитрі! Но се нич.

ВАЛЕНТИН

Тепер возмусь до ваших мозгівниць.

МЕФИСТОФЕЛЬ (до Фавста)

Ану-ко, пане доктор! Сміло!
Держись при мні, як я керую!
Шпадину с піхви, — то ми діло!
Ти лиш го дзигнеш, — я відпарірую.

ВАЛЕНТИН

Відпаріруй отее!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Чому ж би ні?

ВАЛЕНТИН

І це!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Давай!

ВАЛЕНТИН

Чи чорт по твоїй стороні?
Но що се? Вже рука ми слабіє!

МЕФИСТОФЕЛЬ (до Фавста)

Шмагай!

ВАЛЕНТИН (паде)

Ай-ай!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Тепер запалько сей овябоне!
Но ми проч, проч! Щезаймо живо!
Вже гвалт страшний здіймаєсь ту:
С поліцією ще б дійшов я до ладу,
Но суд кровавий, — то вже інше пиво.

МАРТА (в вікні)

О гвалт! О гвалт!

ГРЕТХЕН (в вікні)

Світить сюдий!

МАРТА (в вікні)

Ту сварка, бійка, крик і бряк!

НАРОД

Ось вже оден лежить мертвий!

МАРТА (виходячи)

А вбійці чи втекли гаразд?

ГРЕТХЕН (виходячи)

Се хто ту?

НАРОД

Твої мамі син.

ГРЕТХЕН

Всевишній, що ж ся стало з ним?

ВАЛЕНТИН

Вмираю! Лехко се сказать,
А лекше ще зробить відразу.

Дарма, баби, стояти ту й ричать, —
Ходіть сюда, послушайте, що скажу!

(Всі обступают його довкола)

Гретусю, бач, ти молода ще,
Ума досить в тебе нема ще,
Сама ся преш у власну згубу.
Тобі я щиро скажу, серце:
Слинь стала к—ю тепер вже,
То будь же к—а на всю губу.

ГРЕТХЕН

Мій брате! Боже! Сю неславу — —

ВАЛЕНТИН

Лиш бога не мішай в сю справу!
Що сталося, те ся не відстане,
Що має статись, те ся й стане.
З одним ти почалі украдкой,
Гнеть кілька їх прийде припадком,
Як десять-двайцять учащає.
То вже тя й кождий в місті має.

Коли ще погань лиш ся родить,
То потаємно в світ приходить,
Ий і на голову й на очи
Накидують заслону ночі;
Ба, навіть вбити б їй хотіли.
Но вна пишніє, чим росте,
І відкриваєся в день білий,
Хоть красша не стає про те.
Ні, чим поганьшою стаєся,
Тим більш на світло денне преся.
Прийде той час, і ждять не купа,
Коли всі чесні люде, свати,
Мов від зараженого трупа,
Від тебе, нешто, муть втікати.
Най серце в груди ти тремтить,

Як хто ти в очі поглядить!
Вже не тобі в золотім ланцюжку
В церкві пред вівтаром видіти,
Ані с коронками сорочку
При танцях радісно леліти!
У темні нори горя вгната
Крийсь між калік, старців обдертих,
А хоть ти бог простить по смерті,
Ту, на сім світі будь проклята!

МАРТА

За себе волитесь молити,
Ніж перед смертю ще хулити.

ВАЛЕНТИН

Коб ще я міг тя в руки взяти,
Звіднище, скіпо ти проклята,
Чей заслужив би я з-за того
Гріхів всіх прощенье у бога!

ГРЕТХЕН

Мій брате, що за допуст божий!

ВАЛЕНТИН

Я ж кажу ти: покинь ті сльози!
Коли єсь чести ся позбула,
Сама-сь тим ніж ми в серце пхнула.
Пред богом я крізь смерті браму,
Як чесний вояк сміло стану.
(Умирає)

КОСТЕЛ

Служба божя, органи і спів.

Гретхен серед багато народа. Злий Дух за нею.

злий дух

Чи так то, Гретхен, бувало,
Коли ти ще невинна
Ту пред вівтар ступала,
І с книжечки старої
Молитви слезізувала: —
На-пів гра дитинна.
На-пів бог у серці!
Гретхен!
Де голова твоя?
А в серці твоїм
Яка провина?
Чи молишся за душу мамі,
Що через тебе на довгу, довгу муку вснула?
На твоїм порозі чия се кров?
А під серцем твоїм
Чи ж не движесь вже, наливаєсь,
Тебе й себе чи не трівожить
Присутністю страшнов?

ГРЕТХЕН

Горе мні! Горе!
Коб тих думок позбутись,
Що сюд і туд у мні ширяють,
На мене б'ють!

ХОР

Dies irae, dies illa
Solvat saeculum in favilla.
(Музика органів)

злий дух

Страх тя проймає!
Труба гримить!
Гроби дрожать!
І серце твоє
Іс смерти сну
Для мук огненних
Розбуджене знов
Тремтить!

ГРЕТХЕН

Коб геть лиш віден!
Здаєсь ми, що органи в мні
Дух запирають,
А пісні серце мні
На штуки крають.

ХОР

Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet, apparebit,
Nil inultum remanebit.

ГРЕТХЕН

Як тісно міні!
Філяри грізні
Тіснять мене!
Склепіння важні
Давлять мене! —
На воздух!

злий дух

Укрийся! Ганьба й гріх

Не вкриєсь ніколи!
На воздух? На світло?
Горе ти, горе!

ХОР

Quid sum miser tunc dicturus,
Quem patronum rogaturus,
Cum vix justus sit securus?

злий дух

Лице відвертають
Праведні від тебе.
Тобі руку подать
Здрагаються чисті!
Горе тобі!

ХОР

Quid sum miser tunc dicturus?

ГРЕТХЕН

Сусідко! Де ваша флящина? — (Омліває)

ВАЛЬПУРГІЕВА НІЧ ⁴⁴⁾

Гор и смолясті (Hartgebirg). Околиця Шіркє і Е-
ленду. ⁴⁵⁾

Фавст і Мефістофель

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ви б на мітлі пройіхатись не хтіли?
Я б найкріпшого цапа мати рад.
Туди іще не близько нам до ціли.

ФАВСТ

Докіль ще ноги ми не дилькотять,
Досить ми й сей костур сукатий.
Тай що дорогу вкорочати?
Долин закрутами чемшить,
То дертись горі сев скалою,
С котрої жерело бурлить стрілою, —
Се радість, що такі стежки нам солодять!
Весна — в березах вже нуртує,
Ба і сосна йійі вже чує, —
Чому ж не мала би на нас подійствувать?

МЕФІСТОФЕЛЬ

А в мене і сліду весни нема ще!
В нутрі міні зовсім зима ще;
Тай рад я, що й кругом мороз, сніги лежать.
Як сумно лізе, мов розбите решето,
Червони й місяць в сумороці

І світить лихо так, що май на кождім кроці
О пень, о камінь гримнеш, о що-то!
Позволь, сейчас блудний огонь запрошу! ⁴⁶⁾
Он власне бачу блімавку хорошу.
Гей гей, мій друже, зволь-ко ближше д нам!
Що дурно меш палахкотіти сам?
Будь лиш так добрий, ту в гору нам посвітити.

БЛУДНИЙ ОГОНЬ

Про чемність може й вдам вам те зробити —
Перемогчи свою воздушну вдачу:
Бо я звичайно лиш в зигзаки скачу.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Е, е! Він щось на людську моду дмєсь.
Іди ж бо право, в імя чорта кажу!
Бо зараз твому бліманю кінець.

БЛУДНИЙ ОГОНЬ

А, бачу, вам ту до розказу,
Тож вашу волю вчиню рад.
Но зважте, що ту днесь за стиск несамовитий,
А як блудний огонь ме в пути вам світити,
То я не ручу вам, чи вийде с того лад.

Фавст, Мефістофель, Блудний огонь

(Співають на переміну)

Чи в країну сну чарівну
Ми ось разом надоспіли?
Вказуй стежку пряму, рівну,
Щоб достигли ми до ціли
По пустини тій широкій!

Корчі, дерева, опоки
Мчать повз нас, мов сонні змори,
Крижі горблять чорні гори,
А довжезний скал носище
Як хропе і дме і свище! ⁴⁷⁾

По каміню, по дернині
Скаче потік ід долини.
Шум шумить? чи спів леліє?
Тихий, тужний шепт кохання,
Звук тих райських днів зараня?
Звук любови, звук надії!
А луна лунав-мліє,
Вість мов про часи старії.

Гу! пугач дугукнув в дали!
Чайка, каня і шуліка
Чи сю ніч зовсім не спали?
Що се в корчах за кусіка?
Грубий вантюх, довгі клюки!
А коріньє, мов гадюки
Вьєсь з між скал, піску та глини,
Сторчить дивні вузловіни,
З лап живих, ціпких, мов лікті,
Випручають довгі кіхті
За проходжм. Миши сірі,
Наче прах, в безмірній мірі.
Вкрили поле, скали й кручі,
А мушки тоті блискучі
Хмаров тягнуть, надлітають,
Нас стісняють, окружають.

Но скажи, чи стоїмо ми.
Чи наперед спішимо ми?
Все, здаєсь ми, все ся крутить,
Скали й древа, що ся глумлять,
Блудні світла, що ся тлумлять,
Дмуться, тиснуться до купи.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Міцно ми поли держись!
Тут вікно таке в горі є,
Де здивований удриш,
Як мамона в бездні тліє.

ФАВСТ

Як дивно меркотить у глибині
Мутний поранний блиск рожевий!
Аж в гирла пропасти лянні
Він капле наче град спіжевий.
Ту ся клубить, там пасмом пнесь,
Ту з мраки й мгли, мов жар жариться.
То мов тоненька нитка весь,
То водопадом в низ вальється.
Ту тисячними жилочками
Снуєсь долинов довгий час,
А ту в куті між беріжками
Неждано ось зливаєсь враз.
Ту іскри пирекають, немов
Дрібний пісок ся золотий сіє, —
А тамка, глянь! цілов стінов
Скала високая яріє.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Ну, що, хіба ж не пишно освітив
Пан Мамон к празнику свою палату? ⁴⁸⁾
Но щастье, що-сь поглянуть вспів!
Валять вже, чую, наші гості в хату.

ФАВСТ

Що се за вихор воздухом реве?
Як люто в плечі, в карк мя б'є!

МЕФИСТОФЕЛЬ

Хапайсь ребер відвічних скал,
Щоби тя буря в бездну не скотила!
Вже мрака ніч згустила.
Трощить ліси скажений вал!
Налякані перхають сови...
Чу! грохотять підпори
Вічних, зелених палат...
Гильє друхочесь, скрипить,

Пні п'ятьсотлітні хрумтять,
З ломотом в гору корінь летить!
Масов безладнов посполу
Грохнуло все те до долу...
А понад звалища дикі
Вихор і свище і виє й ричить.
Чуєш високо ті крики
В дали і туй над собою?
Се над усею горою
Спів чарівниць скаженів-хрипить.

ЧАРІВНИЦІ (хором)

Ой цап — то кінь, мітла — то терх;
Відьмі летять на Лисий Верх.
Летять як птах, женуть як хорт,
А на версі сидить сам чорт.
Летять, біжать, куди видать;
Відми п—дять, цапи с—дять.

ГОЛОС

Стариця Бавбо пре сама, ⁴⁹⁾
Під нев хрунчить пацна свиня.

ХОР

Честь, кому честь! І тій також!
Стариця Бавбо будь наш вож!
Пацна свиня, стара на ній,
Відьмі за ними, наче рій.

ГОЛОС

А ти відки, мала?

ГОЛОС

Через Ільзенштайн шла! ⁵⁰⁾
Заглянула сові в гніздо, —
То витріщила сліпаки!

ГОЛОС

О, чорт ти в нутро!
Що йдеш так швидко?

ГОЛОС

Здерла ми шкіру з руки;
Ще рани видко!

ЧАРІВНИЦІ Хор

Широка путь; пляцу досить;
Чого ж ся тлумить і давить?
Вильми коліть, мітлов гребіть.
То пукне мати, здохне плід.

ЧАРІВНИКИ. Пів хору.

Мов слимаки повзем ми враз,
Баби усі по перед нас.
Бо баба, як до злого лет,
Летить сто кроків наперед.

ДРУГА ПОЛОВИНА

Не много це уймає нам:
Нехай сто кроків тра бабам;
Но хоть ся й кваплять, — оден скік,
А перегнав їх чоловік.

ГОЛОС (в горі)

Ходіть, ходіть, ви в Скальних Ям!

ГОЛОС (в долині)

Ми раді б злінуть в гору д вам,
Ми миємось, ми вже як люстро чисті,
Але бо й вічно неплодності.

ОБА ХОРИ

Померкли зорі, вітер втих,
За хмари місяць вліз в ляку;

Відьмі лиш сипляють у лету
Мільйони іскор огняних.

ГОЛОС (в долині)

Постій! Постій!

ГОЛОС (в горі)

Хто се пищить у ямі тій?

ГОЛОС (в долині)

Мене, мене с собов возьміть!
Я друсъ в гору вже триста літ,
Но до вершка тяженька путь!
Я ж між рівнею рада б бути.

ОБА ХОРИ

Мітла несе, вилки летять,
На ожіг сядь, на цапа сядь;
Хто піднестись не може днесь,
Той до віку не піднесесь.

ПОЛУВІДЬМА (на долині)

Я пішки йду за вами в слід;
Заждіть на мене, о, заждіть!
І дома я не маю сну,
І тут на час не наджену.

ХОР ЧАРІВНИЦЬ

Чарівна масть відваги дасть,
Вітрилом буде шмати часть,
Човен — хоч нецки, хоч валів;
Не влетить в вік, хто днесь не вспів. ⁵¹⁾

ОБА ХОРИ

А як облетимо шпиль ми,
О землю черкнемо крильми,
Довкола весь простір займем
Безмірним відьмівста роєм. (Усідають на землю)

МЕФІСТОФЕЛЬ

І, то давить, мете і топче й клепче!
Сипить, бурлить, волоче, шепче!
Блищить, тріщить, смалить, смердить!
Правдива чарівницька давка!
Держись мене, бо ту не тяжко ся згубить!
Ти де?

ФАВСТ (уже далеко)

Ту!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Що! ти вже аж тамка?

О, тра хіба поставитись по своєму.
На бік! Пан Волянд йде! На бік пред паном дому! ⁵²⁾
Ось, Фавсте, ймись мене! і ну, в оден лиш сус
Лишим збіговище се навіжене;
Ту надто глітно, навіть і для мене.
Там в боці бачу ватерку якусь,
В он-ті мя кóрчі щось мов тягне.
Ходи, ходи, в гущавину лиш шусь!

ФАВСТ

Веди мя, де ти ся забагне!
Здаєсь, ми мудро робим крем:
В Вальпургієву ніч на Лисий Верх ідем,
І тут ажень собі самотно блудим!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Глянь лиш, що ту ярих огнів!
Веселий клюб круг них засів:
Кумпанья хоть мала, та все ж самі не будем.

ФАВСТ

Но я б волів вже лізти до вершка!
Там бачу жар он, дим клубиться, —

Весь здвиг там к Сатані тісниться
Чей там розв'яжесь загадка яка.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Но не одна й зав'яжесь на ново.
Най там собі великий світ шумить,
А ми держімося малого.
Се ж давний так звичай велить:
В великім світі все малі світки робить.
Ось тут малі відьмята, голі геть,
А тут старі, в куртках і черевиках.
Примилуйсь їм, вподобаєш їм гнеть!
Малий се труд, а забавка велика.
Ов, чую, тут уже якась музика!
Проклятий скрип! з ним звикнутися тре.
Ходи! ходи! сего не перейначиш!
Зближімся, я впроваджу ту тебе, —
Полюбиш їх, як зблизька їх побачиш. —
Що кажеш, друже? що ту тісно?
Гляди лиш, і кінця їм не видать!
Не сто огнів ту в ряд горять.
Ту скачуть, плещуть, люблять, п'ють, варять;
Скажи ж ми, де ти що ще ліпше звісно?

ФАВСТ

Ну, а щоб тут нам виробить кредит,
Чи виступиш як чорт, чи яко чарівник?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Се правда, я ходить incognito привик;
Но тра в празничний день свій ордер причепить.
Медалів, правда, в мене ніт,
Но кінському копиту тутка честь.
Бач сего слимака! Ід міні він прилів,
Наставив свій слизистій ніс,
І вже відай пронюхав, що в мні вєсть.
Не вкриюсь тутка, хоть би й рад.
Ходім від ватри д ватрі вандрувать!

Ти будь зальотник, а я сват.

(До кількох, що сидять довкола погасаючого вугля)

Старі панове, ви що ту самотні нині?
Та ж красше б вам було де в самій середині,
Серед молодіжи шумної;
Та ж дома сидите аж надто самотою.

ГЕНЕРАЛ

Що днесь в народів ласк глядіти!
Для них трудись, роби їм лад, —
Коли ж народи, як кобіти,
Все наймолодшого волять.

МІНІСТЕР

Тепер і право топчуть люде,
Покори давної нема й на лік;
Тоді, як наш був верх усюди,
То був правдивий злотий вік.

ДОРОБКЕВИЧ

Ми теж були не дурні на свій вік.
Хапали чисте і брудне руками;
Но днесь як раз, коли вже повний наш сусік,
Бавх! все валиться до гори ногами.

ПИСАТЕЛЬ

А книгу б чи читав хто днесь,
Що змістом лиш середно мудра!
А люба молодіж, здаєсь,
Ще не була ніколи так премудра.

МЕФІСТОФЕЛЬ (нараз робиться дуже старим)

Послідний день настане вже в сих днях,
Бо мні послідний раз на Лисий Верх ся драпле,
І позаяк порожний мій боклаг,
То й світ весь не тече, лиш капле.

ВІДЬМА-ПЕРЕКУПКА

Панове, не миніть мя скорим кроком!
Хорошу нагоду не залишіть!
На мій товар уважно киньте оком!
Яка ту всячина стоїть.
Бо прецінь в світі другого такого
Склепка нема; не здіблеш в нім нічого,
Що в свій час гарну б не зробило шкоду
Хоч простим людям, хоч народу.
Сей кожний ніж пролив чимало крови,
Ся кожда чарка в організм здоровий
Вливала жар гризущої отрути,
Сей кожний стрій хорошу жінку с пути
І с чести звів, сей кожний меч зламав
Присягу, й підступом противника вбивав.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Титусю, зле ти поняла наш час!
Що сталося, то пропало, тай по справі!
Ти новинки збирай для нас,
Лиш новинок теперка ми цікаві.

ФАВСТ

Дива й дива на кождім кроку!
От тут ми ярмарок, нівроку!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Весь здвиг д вершкови намагає;
Здаєсь, попхнеш його, а то тебе він пхав.

ФАВСТ

Се хто?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Як? Ся тобі не знана?
Ліліт!

ФАВСТ

Хто?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Перша жіночка Адама. ⁵³⁾
Пантруйсь ві хорошого волося,
Що весь ві, єдиний стрій!
Кого їх в сіть тоту зловить вдалося,
Той вже не скоро вирвався їй.

ФАВСТ

Ось дві їх, молода й стара!
Ті вже си дещо підгуляли.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ну, нині їм сидіти не пора!
Ану, хапаймо й ми, тай далі!

ФАВСТ (танцюючи з молодою)

Раз гарний сон міні приснився:
На яблінку я задививсь!
Рум'яні яблочка блищать,
І виліз я, щоб їх вірвать. ⁵⁴⁾

КРАСАВИЦЯ

На яблочка ж то ласі ви,
Так як і в раю ще були.
Я дуже рада, що ви тут
І в моєму садочку суть.

МЕФІСТОФЕЛЬ (зо старою)

Раз дикий сон міні приснився:
В вербу дуплаву я вдививсь,
В ній — — — була,
Хоть — — —, в смак міні прийшла.

СТАРА

Найкрасший, панцю, вам поклін!
Готуйте живо — — —;
Готуйте живо, хоть би й днесь,
Коли — — не боїтесь.

ДЕРЕВ'ЯНИЙ ЯСНОВИДЕЦЬ ⁵⁵⁾
Проклята зграв! Що се? А то страх!
Чи ж не доказано вже всюди,
Що духи не стоять порядно на ногах?
А ви й танцюєте зовсім як люде!

КРАСАВИЦЯ (танцюючи)
А сей за чим стає нам в пути?

ФАВСТ (танцюючи)
Е, сей усюди мусить бути.
Що хто танцює, мусить він цінити;
Як крок який не може обсудити,
То крок той мов і не зроблений крем.
Найдужше злить го, що вперед ми йдем.
Коли б ще хтіли в крузі ви крутитись,
Як він в млині своїм старім, ⁵⁶⁾
Тоді би похвалив вас він,
Коли б за те му ще ви хтіли поклонитись.

ДЕРЕВ'ЯНИЙ ЯСНОВИДЕЦЬ
Ви все ще тут? Ні, се ми вже над сили:
Щезайте ж бо! Та ж всіх ми просвітили!
Чортівська дрань, смієсь іє правил наших!
І мудрі ми, а страх у Теглю страшить! ⁵⁷⁾
Мету я тай мету ті забобони пріч,
А годі вимести! То нестерпима річ!

КРАСАВИЦЯ
Покинь нас нудить сеї ночі!

ДЕРЕВ'ЯНИЙ ЯСНОВИДЕЦЬ
Кажу вам, духи, прямо в очи:
Всевладства духів не терплю я,
Бо й мій дух над ніким не запанує.
(Танець іде далі)
Днесь бачу дармо я говорю;

То хоч опишу подорож сесею. ⁵⁸⁾
Но надіюсь, поки ще вмру,
Що всіх поетів і чортів поборю.

МЕФІСТОФЕЛЬ
Він гнеть в багно сідати буде, —
Се лік єдиний на вго ту лють;
І як п'явки му з заду кров зіснуть,
То гнеть і духа й духів ся повбуде.
(До Фавста, котрий перестав танцювати)
Що, вже до танцю ти пройшла охота?
По що ж ти гарну дівчинку поверг?

ФАВСТ
Ах! серед співу йій ось-ось тепер
Червона мишка вискочила з рота.

МЕФІСТОФЕЛЬ
От так! Та хто ж на те зважа, мій милий,
Тай ще до того в іділічній хвили?
Досить ти, що не сіра миш!

ФАВСТ
Тай ще я —

МЕФІСТОФЕЛЬ
Що?

ФАВСТ
Мефісто, погляди ж,
Що за красітка он бліда, самотна, з боку,
Повзе так звільна крок по кроку,
Немов ураз йій скуті ноги.
Міні здавалось, признаюся,
Що се моя кохана Гретуся.

МЕФІСТОФЕЛЬ
Покинь тото! Сей вид не добрий ні для кого!

Се лиш мана, мертвий ідол,
З ним стріча завжди погана;
Недвижний взір его морозить людську кров, —
Так ти би й скаменів до рана!
Та ж про Медузу ти чував що-мана? ⁵⁹⁾

ФАВСТ

Так, так, ві мертві се очи,
Котрих любячі руки не замкли!
Бі се груди, котру я цілував що ночі!
Бі уста, с котрих слова любви пилили!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Се чари, бѣзуме! Що се тобі верзесь?
Вна кождому коханкою здавсь!

ФАВСТ

О, що за розкіш, що за біль!
Від неї ока не зведу я гет!
Як дивно гарну шийку їй
Красить червоний шнурок сей,
Не ширший як ножа хребет.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Так! І я бачу їй в тім строю.
Вна може голову носити й під пахою,
Бо генто їй відтяв Перзей! — ⁶⁰⁾
Все лиш та склонність до самоошуки! —
Ходи лишень на сей горбок!
Тут гарно, мов малий райок;
А як не милюся, то тутки
Й театр є, даю ти слово. (До прислужника)
Се що ту?

ПРИСЛУЖНИК

Зараз розпічнесь на ново.
Новенька штучка, сема вже в ряді, —
Ту сім штучок нараз все представляють.

Аматор написав їйї,
І аматори відіграють.
Простіть, панове, я щезаю,
Бо з аматорства я куртину підтягаю.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Всі аматори, всі сюда, к чортам
На Лисую Гору! Бо тут і місце вам!

СОН ВАЛЬПУРГІЕВОЇ НОЧИ

або

ЗОЛОТЕ ВЕСІЛЬЄ ОБЕРОНА І ТІТАНІЇ. ⁶¹⁾

Інтермеццо.

ДІРЕКТОР ТЕАТРУ

Днесь спокій міні, не тра
Ні сцени ні куртини;
Сцена — Лисая гора,
Куртиною — долини.

ГЕРОЛЬД

Золотим звесь весілля,
Як літ пів сотки вчімше;
Но як сварка промине,
Те в мене золотійше.

ОБЕРОН

Духи, що всегда зо мною,
Вкажіться в тій годині!
Цар ваш і цариця знов
Ось поєднались нині.

ПУК

Пук біжить, круть-верть кругом.
В танечнім, пестрім строю,
Сотня йде за ним слідом
Втішатися с тобою.

АРІЕЛЬ

Аріеля спів звенить
В небесній, чистій музиці;
Всяка бридь за ним спішить,
Но йдуть і красавиці.

ОБЕРОН

Як годиться жінці з мужем,
Ось на нас наука;
Щоб знов полюбились дуже,
Єдиний лік — розлука.

ТІТАНІЯ

Як лиш дуєсь чоловік
І фиркаєсь кобіта,
Живо лиш їх ровімчіть
На ріжні кінці світа!

ОРКЕСТРА TUTTI

Fortissimo

Чорна муха й комарі
І їх рідня велика:
Жаба в листю, сверщ в траві,
Отсе ціла музика.

SOLO

Бачте, ось і дуда йде,
Се банька миляная;
Чуйте, що за марш утне,
Як вам крізь ніс заграє. ⁶²⁾

цікавий подорожний ⁶³⁾

Чи се лиш не масковий сміх?
Чи се в очох світа ми?
Оберон, прекрасний біг
Також ту між чортами!

ОРТОДОКС

Ані рогів, ні хвоста!
Но прецінь, бог ми свідком,
Так як і грецькі божества,
Так само й він в дідьком.

ПІВНІЧНИЙ АРТИСТ

Що зачну днесь, то хоч бюсь,
Ніяк скінчить не могу;
Но я швидко виберусь
В Італію в дорогу.

ПУРІСТ ⁶⁴⁾

Ах, чи біда мя ту знесла!
Калічать слух цимбали!
А с чарівниць тих без числа
Лиш дві ся впудували.

МОЛОДА ЧАРІВНИЦЯ

Спідниці й пудри най старі
Баби таскають сиві;
Я сиджу гола на козлі —
Хто хоче, най ся дивить!

СТАРА

Сваритись не будем с тобов
За те, що так ся веш ти,
Но чей ще с свойов молодов
Красою зогниеш ти!

КАПЕЛЬМАЙСТЕР

Чорна мухо й комарі,
Круг голоі не снуюте!
Жабо в листю, сверщ в траві,
Ви такту ми не псуюте!

ХОРУГОВКА (в оден бік) ⁶⁵⁾

Товариство, що хоть куди!
Дівчата — чудні квіти:
Молодці всі — що хоть іди
Таких зо свічков глядіти.

ХОРУГОВКА (в другий бік)

Як не розступиться земля
І не пожре ту зграю,
То гнеть з між них що духу я
Аж в пекло утікаю.

КСЕНІ ⁶⁶⁾

Комашки дрібні ми,
Малі в нас, острі щипці;
Ми чортам-братам прийшли
Вклонитися по дрібці.

ГЕННІНГС ⁶⁷⁾

Гляньте, як той клятий рій
Забавно в купу сперся!
Ще громаді скажуть всій,
Що в них уцтиві серця!

МУЗАГЕТ ⁶⁸⁾

В тій сутолоці чарівниць
Я блуджу радо дуже,
Бігме, тих лекше навгонить,
Ніж ті прокляті музи!

НЕБІЖЧИК „ДУХ ЧАСУ“ ⁶⁹⁾

В кумпаньї славній і на нас
Тож слави часть спливає;
Ану ж за мнов! Німецький Парнас
Вершок широкий має!

ЦІКАВИЙ ПОДОРОЖНИЙ

Ей, се що за бузько тут
Талапле поміж квіти,
Нипа, нипа в кожний кут:
„А де тут Бзуіти?“

ЖУРАВЕЛЬ ⁷⁰⁾

В чистій чи в мутній воді
Ловити — я однаків;
То ж ось побожний брат в Христі
Вмішався й між чортяків.

ПРОФАН

Ну, для побожних — знаєм всі —
Всі средства рівно здалі,
То ж і на Лисій ось Горі
Вони табором стали.

ТАНЕЧНИК

Гей, музики йдуть нові!
Десь бубен в дали стука!
„Де там, ні! Се в тростині
Ревучий голос гука.“ ⁷¹⁾

ВЧИТЕЛЬ ТАНЦІВ

Ногами кожний дрига тут,
Викручусь потішно:
Грубий гуп! кривий штильгук!
І не пита, що смішно.

НАСМІШНИК

Не любить сей збірід, сейчас
Туй жерлиє би, без квестії,
Лиш дуда їх зйєднала враз,
Так як Орфееві бестії,

ДОГМАТИК

Не схиблю свою я путь,
Хоть най кричать чимало:
Чіймось чорт же мусить бути, —
Інак чортів б не стало.

ІДЕАЛІСТ

Щось днесь фантазія моя
Попеула ми всі пики!
Бігме, коли усе це — я,
То я — дурак великий. ⁷²⁾

РЕАЛІСТ

Ох, собі на гризоту
Поперсь я с тов юрбою!
Перший раз на власних ту
Ногах не твердо стою.

СУПЕРНАТУРАЛІСТ

Тішусь я, хоть і не все ж
Тут веселить ми слухи;
Бо як є чорти, то вже ж,
Що є і добрі духи.

СКЕПТИК

За огником женуть, мов хорт,
І думують: се скарби!
Сірий сумнів, сірий чорт —
Оба одної фарби.

КАПЕЛЬМАЙСТЕР

Жабо в листю, сверщ в траві,
Прокляті ділтанти!
Чорна мухо й комарі,
Ви таки музиканти!

УДАЛЬЦІ ⁷³⁾

Весело, безжурно жить!
Що день новії моди!
Годі на ногах ходить,
То ж ми на головах ходим.

НЕЗДАРИ

Колись то празник був і в нас,
Днесь — „чи опихане просо?“
Чобіт здерсь, відпав обцас,
Прийдесь ходити босо.

БЛУДНІ ОГНІ

Ми прямисінько з болот,
Де йно-що-сьмо розтіли;
Но в товаристві ми от
Найкращі каваліри.

ПАДУЧА ЗВІЗДА

Із небес злітала я
У блиску, світлі, золоті,
Ах, і тутка впала я,
Тай гасну ось в болоті.

ГРУБАСИ

Проч, хлистки! на бік і проч!
Бо топчем, мов по зрубі!
Духи йдуть, а духи тож
Потрафлять бути грубі.

ПУК

От, як замашисто йдуть,
Немов слон найміцніший!
Но днесь таки грубий Пук
Буде найзамашніший!

АРИЕЛЬ

Гей, кому природа ненька,
Кому дух дав лет,
Враз за мною, а з-легенька,
Геть, до сонця, гет!

ОРКЕСТРА

Pianissimo

Чари! Хмари й срібна мгла
Розжіврілася д горі!
Тростю, листьем дрозж пройшла,
І щезло все в просторі.

ПОНУРИЙ ДЕНЬ⁷⁴⁾

Поле.

Фавст і Мефістофель

ФАВСТ

В недолі! В роспуці! Нужденно по світі довго блукала, а тепер в тюрмі! Як переступниця у льох на страшенну муку замкнута, щира, нещаслива душа! Аж так! так! Зрадливий, підлий духу, — і ти укривав се передо мною! Стій лише, стій! Двигай чортівськими очима з лютою в голові! Стій і дразни мене своєю невиносимою присутністю! В тюрмі! В безвихідній недолі! Злим духам покинута і судячий, безсердечний людскости! А мене туманиш між тим огидним розривками, укривавши передо мною ві більшаюче горе і давши їй беспомочно пропадати!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Вона не перша.

ФАВСТ

Собако! почваро скажена! — Переміни єго, бесконечний Духу, переміни сего черва знов у песю постать, в котрій нераз нічною порою любив валіндатись поперед мене, буркнутись спокійному прохожому клубаком в ноги і падучому виплитись у рамена! Переміни його знов в єго любиму постать, щоб передомною по піску пова на животі, а я копав

його ногами, проклятого! — Вона не перша! — Горе! горе! незглубиме ні одною людською душею, що більш як одно сотворінє втонуло аж на дно такої недолі, що вже тото перше не відпокутувало за гріхи всіх прочих своєю вуючою смертною мукою перед очима всепрощаючого! Міні випалоє шпик і житє недоля єї одної; ти холодно регочешся над недолею тисячів!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Ось ми знов на границі нашого дотепу, де вам людям звичайно голова крутиться. Чого ж лізеш в кумпанію з нами, коли єї не можеш додержати? Летіти хочеш, а світ тобі завертається! Чи ми накидувались тобі, чи ти нам?

ФАВСТ

Не скалі так на мене ті свої ненажирливі зуби! Мене брідь бере! Великий, потужний Духу, що удостоїв мене своєї зйяви, що знаєш моє серце і мою душу, по що ти прикував мене до того огидника, що горем радуєсь і погібляю скріпляєсь?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Скінчиш ти раз?

ФАВСТ

Ратуй їйї! або горе тобі! Найстрашніше проклятьє на тебе на тисячі літ!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я не можу роспутати пута местника, відсунути єго засуви. — Ратуй їйї! — А хто ж се довів їйї до погібелі? Я, чи ти? (Фавст глядить дико довкола) Шукаєш грому? Добре, що вам, нужденим смертникам не уділено його! Невинно відказуючого розгрохотати, се як раз тиранський спосіб, радити собі в клопотах.

ФАВСТ

Веди мене до неї! Вона мусить бути вільна!

МЕФІСТОФЕЛЬ

А небезпеченство, на яке наражуєшся? Знай бо, ще висить над містом кровава провина твоєї руки. Над гробом убитого літають духи-местники і чатують на повертаючого вбійцю.

ФАВСТ

Ще й те від тебе? Смерть і убійство цілого світа на тебе, потворо! Веди мя до неї, кажу ти, і увільни йїї!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Я заведу тебе, і що можу вчинити, слухай! Чи ж маю я всю власть на небі і на землі? Зми-сли тюремщика я заморочу; ти добудь ключі і ви-веди йїї людською рукою! Я ждати-му, чарівні коні на поготові. Се можу.

ФАВСТ

Ну, і в дорогу!

НІЧ

Чисте поле ²⁵⁾

Фавст і Мефістофель курбелять на чорних конях.

ФАВСТ

Що ті там снують круг шибениць?

МЕФІСТОФЕЛЬ

Не знаю, що творять, партолять.

ФАВСТ

Зносяться, нізяться, хияються, клоняються.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Се чари якісь.

ФАВСТ

Кадять і святять.

МЕФІСТОФЕЛЬ

Минай! Минай!

ТЮРМА ⁷⁶)

ФАВСТ

(з звязкою ключів і лампою, перед зелізними дверцями)

Давно не чута дрож мене проймає,
Все горе людскости стає передо мною.
Ту в мурах тих вохких вона перебуває,
А вся вина ві була — любов!
Ти вагаєшся, пред нею стануть?
Ти лякаєшся, на ню поглянуть?
Живійш! Проволока й смерть приволикає. (Бере за замок)

В СЕРЕДИНІ (співає)

Мої мама, к—а,
Зарізали мя!
А мій тато, злодій,
Поснідали мя!
Моя сестричка мала
Кісточки поховала
В долині
В вільшині.
Під тінь —
І я пташкою стала:
Тілілінь! Тілілінь!

ФАВСТ (розмикаючи)

Вона й не думає, що любко тут,
Соломи чує шум і брязкіт пут. (Входить)

МАРГАРЕТА (ховаючись на постели)

Ой, ой! Вже йдуть! Вже смерть іде!

ФАВСТ (с тиха)

Цить, цить! Я йду, щоб увільнить тебе.

МАРГАРЕТА (котиться йому в ноги)

Сли-сь чоловік, чуй біль мою страшну!

ФАВСТ

Цить, цить! Бо варту викличеш зо сну.

(Бере за пута, щоб їх розімкнути)

МАРГАРЕТА (на колінах)

Хто міг ти, кате, власть ту дати
Над мойов головою?
В опівніч вже на смерть мя рвать?
О змилуйся, остав мя ще живою!
Та ж час ще й завтра пораненько! (Встає)
Бач, я така ще молоденька!
І вже в могилу!
І гарна я була, та се мене згубило.
При мні був друг, тепер десь в дали,
Розірваний вінок, квітки появили.
Ох, не тисни! Рука твоя так зимна!
Вважай на мя! Що ж я ти винна?
Най дармо пред тобов не плачу!
Я ж перший раз в житю ти бачу!

ФАВСТ

Чи ж горю тому сил я встатчу?

МАРГАРЕТА

Твоя тут надо мною сила!
Дай ми дитя ще нахормить!
Цілу сю ніч го я тулила;
Взяли ми го, щоб більш ми доскулить,
І кажуть, що-м го вбила.
Ні, не міні вже радість, ні!
Поганий люд! вже й пісень співа о мні!

Так казка кінчиться стара;
Но чи ж до мене прикладать їй тра?

ФАВСТ (кидаєсь перед нею на коліна)

Коханок пред тобов клячить,
Щоб пута ті тяжкі розбить!

МАРГАРЕТА (кидаєсь обіч него)

О так, клячим, молимо бога!
Глянь, як та низь ціла,
Ту, с під порога
Пекло пала!
Почвари огняні
Люто
Грозять міні!

ФАВСТ (голосно)

Гретхен! Гретхен!

МАРГАРЕТА (уважно)

Се любка голос чути!

(Схапуєсь, пута опадають з неї)

Де він? Его я голос чула!
Я вольна! Пута вже не тиснуть!
Йому на груди полечу я.
В его обнятах я повисну!
Він звав мя: Гретхен! стояв на порозі!
По через пекла рев і грюк,
По через люті чортівські погрози
Пізнала я милий, кохаючий звук!

ФАВСТ

Се я!

МАРГАРЕТА

Ти? О, скажи ми се ще раз. (Бере го за рамена)
Се він! Се він! Пропали муки,

Пропали хвилі пут, тюрми, розлуки;
Се ти! Прийшов ті пута розімкнути!
Так, ти мя спас! —
Ось вулиця знов,
Де перший раз я бачилась с тобов;
Ось любий той садок,
Де я на тебе з Мартов ждала.

ФАВСТ (хоче йійі вести)

Ходи ж бо! Лиш крок!

МАРГАРЕТА

О, стій!

Я ж радо так при тобі все стояла. (Голубить го)

ФАВСТ

Мерщій!

Хвилинку не вспієш,
І справа пропала!

МАРГАРЕТА

Що? Цілувати вже не вмієш?
Коханий, лиш трошка зо мною не був,
І вже сь цілувати забув?
Чого се при тобі мя ляк огорнув?
Коли вперед із твоїх віч, із слів
Рай тихий проникав мя,
І ти цілував мя,
Мов удусить хотів —
Цілуй мене!
Бо я поцілую тебе! (Обіймає го)
Ах, та уста твої так зимні,
Німі!
Де, де твоя любов?
Чи вже віднялі мні
Й йійі? (Відвертаєсь від него)

ФАВСТ

Отямся, серце! Лиш ходи зо мною!
Буду голубить тя сто раз жаркійше,
Лиш прошу тя, ходімо відси!

МАРГАРЕТА (обзираючи його)

Но чи се ти? Чи певно ти?

ФАВСТ

Я, я! Ходи!

МАРГАРЕТА

Ти пута зняв,
Мене знов на коліна взяв.
Чи ж ти мене ся не лякаєш?
А знаєш, друже мій, кого ти увільняєш?

ФАВСТ

Ходи! ходи! Гнеть ніч глуха мене!

МАРГАРЕТА

Я маму вбила,
Дитя втопила.
Чи ж не було воно твоє й моє?
Твоє також! — Се ж ти! Хоть увірити не можу цілком.
Дай руку! Так, воно не сон!
Твоя се любая рука! —
Ах, а чому вона вохка?
Обітри її! Здаєсь,
По ній кров ллєсь.
О боже! Що се ти зробив?
Сховай шаблюку,
Будь милостив!

ФАВСТ

Не згадуй про минувшу муку!
Не добивай мене зовсім!

МАРГАРЕТА

Ні, ти живий останься!
Я ти про гроби розповім, —
О них старайся
Сейчас!
Матуси що найкращий пляц,
Мій братчик туж при ній,
Я трошка в стороні,
Лиш не далеко дуже!
Малесеньке при моїй правій груді;
А більш ніхто при мні не буде! —
Поруч с тобов лежати, друже,
Було би солодке, безмірнеє щастя!
Но се ми не вдасться!
Міні здаєсь, що тиснусь десь ід тобі,
А ти тручавш мя кудись, —
А прецінь горнеш мя так щиро д собі...

ФАВСТ

Та ж бачиш, що се я, — ходи, спішись!

МАРГАРЕТА

Куди?

ФАВСТ

На волю!

МАРГАРЕТА

Сли там гріб на волі,
І смерть жде, то ходи!
Відеїль до могили тісної,
Відеїль до смерти! —
Ти йдеш вже, Генріх? О, коб я могла с тобою!

ФАВСТ

Таж можеш! Лиш хоти! Вихід отвертий.

МАРГАРЕТА

Ні, ні, не мож. Пропала вся надія.
Тай що тікать? Вни мусять мя зловить.
А як то тяжко — хліба в них просить,
Тай то ще з муками сумління!
А як то тяжко, в чужині блудить;
А вни мя таки мусять ізловить.

ФАВСТ

Я все буду с тобою.

МАРГАРЕТА

Бігай! Бігай!
Бідне дитя спасай!
Живо! доріжкою
Горі потоком,
Кладкою хісткою
В гай,
В ліво, де тин під опоків,
В ставку!
Лиш зараз хапай!
Воно піднімаєсь,
Трепочесь, пручаєсь:
Ратуй! ратуй!

ФАВСТ

Отямся! Ти туй!
Лиш крок оден, меш вільна бути!

МАРГАРЕТА

Коб лиш сесю гору минути!
Там мамка моя на каміню сидить!
Дрож потрясає мною!
Там мамка моя на каміню сидить,
Хитає головою!
Не гляне, не стане, тяжить голова!
Ех, спала ж бо довго, не встала вона!

Для нашої втіхи заснула, для нас.
То був щасливий час!

ФАВСТ

Дарма благать, дарма просити, —
То мушу тя на силу виносити.

МАРГАРЕТА

Пусти мя! Ні, не неси мя на силу!
Не хапай так убійчо мене!
Я ж із любви для тебе все робила.

ФАВСТ

Свитає, любко! День іде!

МАРГАРЕТА

День! Так, вже днів останній день!
То мій весільний день мав бути!
О, не кажи лишень
Нікому, що ти був уже зо мною!
О, мій віночку з барвінку і рути,
Прощаюсь с тобою!
Ми побачимось ще,
Але не при музиці.
Народ валить, народ гуде;
Пляци, улиці
Всіх не вміщають.
Звонок звенить, прутки ломають.
Як мене вяжуть і рвуть!
Кровава колода вже тут.
Вже грізно на всіх заблистало
Те вістр'є, що вп'ясь в моє тіло. — —
Весь світ німий, як могила.

ФАВСТ

О щоб мя мати не родила!

МЕФІСТОФЕЛЬ (з'являється з надвору)

Нуже, пора минає!
Гуторять, буторять, дармо сидять!
Мої коні дрожать;
Вже день свитає.

МАРГАРЕТА

Се хто виринає ту з полу?
Той! той! Най геть біжить!
Чого він хоче у місці святому?
Він ту по мене!

ФАВСТ

Ти будеш жити!

МАРГАРЕТА

Суде господній! на тебе вповаю!

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Фавста)

Ходи ж, бо з нею тут тебе лишая!

МАРГАРЕТА

Твоя я, Отче! Спаси мене!
Ви ангели, небесні власти,
О, заступіть мя, не дайте пропасти!
Генріх! Я боюсь тебе!

МЕФІСТОФЕЛЬ

Вна осуджена!

ГОЛОС З ГОРИ

І спасена!

МЕФІСТОФЕЛЬ (до Фавста)

Сюда, до мене! (Щезає з Фавстом)

ГОЛОС (іс середини, німіючи)

Генріх! Генріх!

—————
КОНЕЦЬ ПЕРШОЇ ЧАСТИ.

ПРИМІТКИ.

¹⁾ Приспівка, в котрій поет передає свого „Фавста“ читаючій громаді, написана літом 1797 р., с. є. звиш 20 літ по розпочатю самої драми. Богато приятелів та свояків, що радісно витали початок „Фавста“, лягли в могилі не діждавши его кінця, як ось сестра поета, Корнелія, приятелі Мерк, Вагнер, Ленц. Беручись на ново до праці над „Фавстом“, поет нагадує про них, — ся згадка навіває на него сум і через те скріплює в нім охоту заглибитися в таємничий світ духів, казок та повірок, — в світ, звичайно непринадний для его живої, реалістичної вдачі. Та тепер він не може устоятись перед заманливими привидами і збирає свою силу, щоб ухватити їх, видобути на світ і оживити новим, людським життям.

²⁾ Сей Прольог написаний, здається, того самого літа, що й приспівка. Після пояснення Г. Дінцера*), поет хотів в нім виразити, що „Фавст“ не є звичайна драма театральна, така „штука в кусниках“, така „командована поезія“, якої жадає директор, але що ту „поет хотів в найчистішій світлі показати той образ, який носить в его душі“. Нам таке поясненє видаєсь невластивим, тим більше, що „Фавста“ справді мож уважати „штукою в штуках“, а не правильною драмою. Адже тут (в обох частях) подана, так сказати, ціла життєпись в драматичній формі, показаний повільний і поступенний розвиток особи, а не якесь

*) Goethes Faust. Erläutert von Heinrich Düntzer. Leipzig 1879.

одно, в собі скінчене дійство. Форму тоту, як і сам предмет, Гете переняв з середньовікових релігійних драм (містерій), в котрих показувано сценічно муку Христову або життя святих, мучеників і. т. д. „Середньовікова драма, основана на тих повістях, показувала не яку небудь одну подію, але епічним способом цілий ряд подій, н. пр. життя Христа від народження аж до смерті; так само й чорт в тій старій драмі був зовсім конечний як комічно-трагічна особа. І коли Гете не хотів опрацювати легенду про Фавста в цілім ряді віддільних драм, з котрих кожда містила б одну якусь подію, то оставалось йому тільки прийняти тоту середньовікову форму. І хоть в „Фавсті“ він ублагородив йій і в поєдинчих сценах зумів йій надати всю красу правильної драми, то прецінь в цілім творі єї не покинув. Біблійні і символічні збочення, полеміка і сатира на сучасні події і сучасних людей, різкі контури фігур в стилі старонімецьких дереворитів, занеуханье (в першій часті) поділу на акти і сцени, недостача властиво-драматичної завязки і тісного звязку поєдинчих сцен, невинна простота, з якою світське мішаєся з божественним, інтермеццо, властиве давним містеріям, — все те прямо впливає з раз прийнятої форми, котра по при ідеалізованьє і символізованьє предмету допускає введеньє як найбільшого багатства подрібностей і окремішностей. А позаяк в „Фавсті“ все полягає на осібниках, позаяк вчинки і цілі тих осібників беспосередно і живо поставлені нам перед очі, то й є він чистою драмою, а не діяльованою повістю. А хоть помимо введеня всяких надземних і неземних сил не зістала нарушена особистість людська, свобода волі і застанови дійствуючих осіб, і хоть особисті типові, — ми все таки чуємо добре, що се людські особи, не алегорії. Основою цілости не є міт, не є божественна повість ані казка, в котрій би свободна воля осіб могла бути знищена, — а тільки легенда, чи-

сто людська повість, людська подія.“*)

Думку про прольог Гете переняв з драм індійських („Сакунталя“); подібні прольогі, де перед починком самої штуки директор бесідує з актором чи то про предмет штуки, чи то про принципіи штуки, стрічаємо в середньовікових європейських драмах. „Прольог в театрі“ впрочім не є конечною частю штуки так, як слідуючий „Прольог в небі“.**)

3) „Весельчак“, також звичайна фігура в давних релігійних містеріях (в німецькім звичайно під назвою „Hegel“, „Hanswurst“ і. т. д.). Тут під весельчаком треба розуміти актора, що в директоровій трупі звичайно грав такі ролі. (Ленер)

4) Крем—дійсно, справді, — allenfalls.

5) І сей прольог написаний літом 1797 р. „Се був геніяльний інстинкт Гете, котрий спонукав його, поставити через сей прольог свою трагедію в світло мойсеевої легенди про Йова, котра враз із грецькими трагедіями про Едіпа належить до т. зв. „Schicksalstragödien“ і має собі за предмет супротивленьє єдинці людської супротив надмірно тяжких кар за надмірно малі провини.“***) Той прольог вяже обі часті „Фавста“ в одну нерозривну цілість, так як заклад Мефістофеля з Господом (взятий також з Йова) каже нам надіятися, що „Фавст“ в кінці таки буде виплатований. Основуючи сей прольог на переказах старожудейських, а також середньовікових, після котрих злим духам поруч з добрими мож було являтися перед лицем господним, Гете однакж стоїть заразом і на ґрунті новітнім, на ґрунті раціоналізму XVIII. віку; єго архангели в своїм співі про всевітний лад виголошують чисто світську похвалу творцеві, голосять похвалу сонця, з візд і сил природи, показуючи

*) G. v. Loerer, у вступі до Гемпелевого видання „Фавста“, стор. XXXIII—XXXV.

**) Тамже, стор. XLIV.

***) Тамже, стор. XLIV.

таким способом і космогонічний напрям цілої драми.*) Сей прольог переважно (партія Мефістофеля) держиться також в гумористичнім тоні, так як і попередний, через що Гете іменно осягнув те, чого не осягнув Кьльнштотк в своїй Мессіаді, с. е. надав людську міру і людську вдачу надприродним істотам і саме через те зробив їх поетичними, близькими до людей і розбуджуючими людське співчуття. „Прольог в небі“ і закінчення другої часті „Фавста“, се немов рами, серед котрих звершується ціла подія трагедії. Думка, котру в прольогу висказує Господь до Мефістофеля:

Як довго ходить по землі,

Так довго спокушай го ти, —

Усякий блудить, доки правди ськає —

та думка стається осею, коло котрої обертається ціла драма і котрої розвязку становить закінчення другої часті, хоть впрочім дуже неподібне до сего прольога під зглядом оброблення предмету.

6) Назва Мефістофель утворена, здаєсь, з грецьких слів $\mu\eta\ \phi\acute{o}\varsigma\ \tau\omicron\ \phi\acute{o}\lambda\eta\varsigma$, т. е. не любячий світла, і в такій формі приходить в найдавніших драмах про Фавста, а також в Шекспірових „Веселих кумах з Уіндзору“. — аж пізніше в устах людю назва „Мефостофіль“ перейшла в „Мефістофель“, і в таким виді прийняв її Гете.

7) Мефістофель натякає ту про змию з раю, що підвела Еву і Адама, гляди Мойсей І. 3. 14: „І сказав господь до змиї: Позаяк ти се зробила, то будеш проклята між усіма скотами і всіма звірями земними. На животі повзати-меш і землю йисти-меш до послідних днів.“

8) Першу часть своєї великої трагедії зачав Гете правдоподібно літом 1774 року, с котрого то часу походить зараз перша сцена аж до того місця, де Дух Земний щезає, по чім в короткім часі написана була й розмова з Вагнером аж до стиха:

*) Тамже, стор. XLIV—XLVII passim.

„А радуєсь, як хробака найде!“

Другий монолог Фавста і друга сцена „За містом“ належать геть-геть до пізнішого часу, що видно вже хочьби з відмінного тону, яким другий монолог різняється від першого.

Думка про драматичне оброблення „Фавста“ і навіть само оброблення сягають від дуже ще молодого віку поета і тягнуться відтак через его життя, цілих 60 літ. Можемо сказати на певно, що ще в дитинстві Гете познакомився с тим предметом, котрий описуваний був в многих т. зв. „Volksbücher“, де розказувалося про „поганого чарівника д-ра Івана Фавста, як він свою душу запродав чортові і якпй з ним страшний кінець лучився“. Се була стародавня казка, — своєю основою сягаюча перших початків християнства, а може навіть перших початків культури людської. Середні віки, погружені в пітьму містицизму і забобону, обробили й сю казку, так як много других, по своему, надали їй місцеву ціху, — звязали події казочні з дійсними, колись жившими людсьмй і місцями (про д-ра Івана Фавста справді згадують сучасні памятники) і в ту правдиву оболічку вложили свої понятя, вірування, свій світогляд, свою філософію. І драматичних оброблень Фавстової історії не хибло, — особливо згадати треба „Трагедію про доктора Фавста“ знатного англійського драматика і попередника Шекспіра, Хрістофа Марльо, написану 1626, далі про оснований на тій драмі німецький вертеп (Puppenpiel) про Фавста, в котрім видно немалпй талант драматичний, — і первісна казка про чарівника Фавста помалу зачинає укладатися в такий високо художницький і глибоко задуманий образ, який бачимо в найкращім викінченню в Гетевій трагедії. Той „вертеп“ бачив Гете також в дитинстві в своїм родиннім місті, і певно від тоді ще засіла в его голову думка — покористуватися старо-світською казкою для показання в високій поетичній формі образу цілого житя, змагання і муки душевної

чоловіка з великими способностями і з невгасимим бажанням добра і правди.

⁹⁾ Нострадам, властиво Мішль де Нотр-Дам, жив від р. 1503 до 1566 і був лікарем. Гете хибно признає його чарівником, приписуючи йому чарівницьку книжку, котрою послугуєся Фавст. (Дінцер)

¹⁰⁾ Після містично-кабалістичної науки є три світи: елементарний, небесний і наднебесний (ангельський, душевний). Ті три світи враз становлять великий світ — *макрокосмос*. Все, що в однім з тих світів знаходиться, має подібне собі в двох других, і всі ті три світи завжди заховують між собою тісні взаємини, що поет виразив ту (в дусі давних магів) образом „взаємного подавання собі золотих ведер“. (Дінцер)

¹¹⁾ Фамулюю в давних університетах — се був старший студент, приданий професорові до помочи в его наукових працях, — він звичайно й жив туй побіч професора. Особистість Вагнера й назва навіть (але не характер) взяті з тих же давних казок, де він являється то Фавстовим товаришем, то навіть тим самим, що Фавст — великим чарівником і чудодійцем. (Дінцер)

¹²⁾ Сей другий монолог Фавста написаний аж при кінці XVIII. століття, коли Гете в другім виданню всіх своїх творів задумав тісніше пов'язати розсіяні сцени „Фавста“ (в першій виданню він вийшов як „Уривок“), і взявся передовсім до поповнення „великої прогалини“ між першою сценою а тою, де Фавст записується Мефістофелеви.

¹³⁾ Хор учеників у мене перероблений більше за званою пісню церковною, так що особливо дві перші строфи не подібні до Гетевого тексту і тільки зближуються до него тоном та основною думкою.

¹⁴⁾ Свого вітця вказує нам Фавст, яко лікаря, лічачого альхімістичними способами. Альхімісти старались, як звісно, винайти „камінь мудрости“, котрий мав надавати вічну молодість і перемінити кождий метал в золото. Такі, котрі ніби найшли той камінь (ви-

топили з найрізномірніших мішанин) звалися „адептами“, с. є. такими, котрі osiąгнули ту найвищу по їх поняттям ціль науки. Робітня альхімістів звалася „чорною кухнею“. „Червоний лев“, „смілий зальотник“ — в альхімістичній бесіді значили — золото, „біла лілія“ — срібло. „Молода цариця“ значила — шуканий камінь мудрости. (Дінцер)

¹⁵⁾ Вагнер говорить ту в дусі середньовікової повірки про воздушних духів, що ніби живуть в чотирох рогах світа і котрим приписувано шкідливість чотирох вітрів. Кождий з тих чотирох родів духів мав свого князя. Ті духи вміють зводити людей, шепчучи, як ангели. (Денер)

¹⁶⁾ Еванг. Йоана, I, 1. в нашій церковній перекладі звучить: „Въ началѣ бѣ слово, а слово бѣ оу Бога, а Богъ бѣ слово“. В грецькій оригіналі стоїть замість „слово“ — λόγος: „Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Але грецьке „λόγος“ має дуже багато значінь; головню ж значить розум і всякі прояви та вчинки розуму. (Денер)

¹⁷⁾ Ключ Соломонів (Clavicula Salomonis), звичайна формула заклинання низших, елементарних духів. Як давно вірили в чотири елементи (первістки), з котрих ніби все складається, а іменно: огонь, земля, вода і воздух, так також приймали, що в кождім елементі є окремий дух, — відси те „заклинанье чотирех“. Дух огню звався сальмандрою, дух воздуха — сільфою (я позволив собі назвати його більш зближено до наших народних повірок — літавицею, так як водяного духа — водяницею а кобольда (Incubus) хованцем), дух води — унденою (від лат. unda = філя), а дух землі — кобольдом, також з латинська Incubus (хованець), гномом або пігмеем. (Дінцер)

¹⁸⁾ Се б то на знак хреста, котрий-ді має більшу силу, ніж ключ Соломонів. (Денер)

¹⁹⁾ Трикрат горючий світ = світло святої

Трійці, в ім'я котрої посвячається воду, що названа ту „овятим пожаром“.

²⁰⁾ „Вандруючими школярами“ (Scholastici vagantes) звалось вандруючі вчені, звичайно недійшли студенти, котрі ходили від міста до міста та займалися ворожбитством, виганням духів та всякими ку-глярськими штуками. (Дінцер)

²¹⁾ Бельзебуб (с фенікійського Baal-бог і Se-bub-муха) значить властиво бог мух. Нищителем (по жидівськи Abbadon) зветься чорт також в евангелію Йоана 8, 44. Назва Зрадник значить майже то само, що диявол (Διάβολος). (Лепер)

²²⁾ Після грецької космогонії пітьма (Ερπρος, син Хаоса) існувала перед світлом. Так само і в жидівській казці про сотворення світа, гл. Мойсей I, 1, 2, 3. (Лепер)

²³⁾ „Пентаграм“ (пятиріжник) або пентальфа, так називалася фігура, котра повстає тоді, коли боки правильного п'ятикутника продовжимо, аж поки не перетнуться.

²⁴⁾ Сцени, в котрій Фавст записується чортові, не було в першій виданні Фавста (в „Уривку“) цілої, а була тільки її остання частка від слів „Я хочу людськості цілої до кінця. Решту доробив Гете пізніше.“

²⁵⁾ Підписування угоди с чортом власною кровю, се немов пародія давнього речення: „Non sacramentum sine sanguine“, — бо чорт любить малпувати і лицювати все божественне. (Лепер)

²⁶⁾ „Корона людськості“ — ту в значіно загалу всіх тих найвищих розкошей, до яких чоловік спосібний. (Дінцер)

²⁷⁾ „Іспанські чоботи“, прилад уживаний давно до тортур, котрим стискано або калічено (коли вони в середині були набиті цвяхами) ноги понижше колін.

²⁸⁾ „Одна дві, три потрібні штуки“, — звісно, що логіка розкладає процес мислення на складові ча-

сти. Тут говориться о висказуванню суду (в логічному значенні), котрий в первісній формі складається с трьох частей.

²⁹⁾ „Eincheiresis naturae“, — по нашому значило б се тільки, як „штука, вхопити всю природу в жменю“, як величалась гордо давня хемія, що конечно в очах людей більше мислячих мусіло виходити на найгіршу насмішку тої старої хемії над самою собою, позаяк вона може розбирати і складати тільки мертві частки природи, а зовсім мусить обминати найголовніший об'яв природи с. є. життя. (Дінцер)

³⁰⁾ Дінцер, а за ним і Лепер розуміють се місьце так, що тут Брандер велить вибирати того папою „хто найбільше здужає випити“. Міні се пояснення видається недостаточним і натягнутим. Бо хоть в віці реформації, в котрій відбувається дія „Фавста“, а також пізніше аж до наших часів, в шинках при п'ятках часто висмівано попівство і его обряди, то прецінь ні Дінцер ні Лепер не могли навести такого п'яцкокого звороту (в роді н. пр. звісних „sich einen Pfaffen an-trinken, sich einen Kardinal antriken“ і. т. і.) котрий би мав зв'язок с папою і особливо з вибранням папи, о котре ту передовсім ходить. Далеко ближший зв'язок мають останні слова Брандера із звісним приписом канонічного права, що папою не може бути кастрат, і що затим квалітет мужности — о котрій треба було докладно переконатися — є рішучим моментом при виборі папи. Сей припис міг дати підставу до якого небудь п'яцкокого жарту, пародіюючого вибір папи, так як дав підставу до сміхотворних повістей, живучих ще й досі в устах люду (я н. пр. чув се сам від міщан в Дрогобичі).

³¹⁾ „Розстайна дорога“ — зборище злих духів, після людської повірки. „Старий цап, летячи з Лисої Гори“ — після людської повірки підлять чарівниці на цапах (і на всякій другій худобі, навіть на людях) на Лисої Горі на свої північні гульки. Мізда, розуміється, іде воздухом, від того тут „летячи“.

32) „Ребролом“, — так я дозволив собі перелицювати німецьке Rippach, містечко близь Липська; — через те перелицювання й гадка змінилася супротив оригіналу. Фрошова задуфала нагадка про Реброломи має (після мого переводу) натякнути Мефістофелеви, щоб не говорив так дуже гордо і с таким легковаженням про шинок і товариство, бо вони вміють не так розуму навчити, с. е. „ребра поломати“, що — ба-розуму міні — відповідне і брутальному характерови Фроша і основній гадці цілої сцени, котра трохи що не скінчилася ломанням ребер. Натячкою про сніданье у „кріля Цвочка“ висміває Фрош опять високопано-ський тон, з яким Мефістофель з разу обізвавсь о то-варистві. Тільки сесе послідне значінье мають відпо-відні слова німецького тексту. „Кріль Цвочок“, — назва уживана в приказці „Се ще було за кріля Цво-чка“ — т. е. се брехня, — виражає отже щось фан-тастичного, безпідставного (як гороїжність Мефістофе-ля) і zarazом згідного, як і всяке надування своєї по-ваги понад зріст, і, думаю, таким робом сяк-так під-ходить під значінье „пана Ганса“ Гетевого тексту, позаяк, по словам Дінцера, Hans Arsch von Rippach означав в Липську дурного і разом с тим гордого блазня.

33) Сцена під написом „Кухня чарівниці“ написана 1788 р. в Римі в огороді Villa Borghese. Ге-тева чарівниця показуєсь ту в зовсім не таким стра-шним, таємничим виді, якими являються чарівниці в Шек-спіровім Макбеті, — протівно, чарівниця в „Фавсті“, се чиста пародія тамтих. Але іменно таким способом Гете здужав і тут надприродне і таємниче зробити природним, і хоть з одного боку сама повість про Фав-ста наказувала йому не залишити й представлення ча-рівниці, так з другого боку спосіб представлення пока-зав в авторі чоловіка зовсім новіших понять. Чаря, котрим піддаєсь Фавст, се пуста формальність; вони не змінюють ані его внутрішньої особи і вдачі, ані не

усувають его вольної волі, як се показуєсь іменно в слідуєчих сценах з Маргаретою.

34) Основою сего опису кухні служили образи Брейгеля і Теніє. В понятях середніх віків „чорні коти“ і „гладкі малпи“ були невідлучними атрибутами чарівниць.

35) „Проглядання крізь решето“ була дуже лю-блена в середніх віках чарівницька штучка; при єї помочи чарівники мали пізнавати злодіїв і вбийців. Вже давні Греки знали єю штуку і звали її ворожбою з решета — *коскіномантиєю*. Цікава річ, що між у-країнським народом живе ще перероджений останок тої ворожби: „Коли мерця виносять с хати, всі домашні глядять за ним крізь сито, щоб за помершим надто в тугу не вбиватися“ (с. Нагуєвичі, Дрогобицького пов.)

36) Круки вважались невідлучним атрибутом чорта, — вони справді являються до Мефістофеля в другій часті (Акт IV) „Фавста“. Повірка, що чорт кри-влий і має замість одної ноги кіньське копито, осталась ще с прастарої скандинавської мітології.

37) Засадою було в давній магії, що незрозумілі слова мають більшу силу, ніж зрозумілі. Вже Пліній казав: „Minorem fidem homines adhibent iis, quae inte-lligunt“. (Ленер)

38) „Thule“ — казочний край на найдальшій кін-ци світа (проте „ultima Thule“). Римляне думали, що се такий острів на найдальшій північно-західній кін-ци Європи (нинішня Англія).

39) Під „потужним Духом“ розумієсь ту бес-перечно Дух Земний, що в першій сцені являвся Фавстови; йому Фавст приписує не тільки присланье Мефістофеля, але також прояснення, живий погляд на природу, котрого так бажав в першій сцені.

40) „А груди твої суть як двоє молодих ягнят-близнят, що пасуться між ліліями“ Соломонова „Пісня пісень“, 4, 5.

41) Правдиве ім'я Фавста було, здаєсь, Георг; перекази звуть його однаковж Іваном. Ім'я те змінив

Гете самовільно на Генріх, не знати, з якої причини.

42) Після загальної повірки, де запалає блудний огонь, там має в землі знаходитися заритий скарб, котрий саме тоді підходить в гору.

43) „Щуролов“ — німецька казочна фігура, Rattenfänger von Hameln, котрий своїм співом виваблював щурів, мишей а також дітей і провадив їх за собою.

44) „Вальпургієва ніч“ або „ніч святої Вальпурги“ зветься ніч перед 1 маєм, котрий в німецьких календарях посвячений пам'яті тої святої. Як у нас в ночі перед Купалом і перед Зеленими святами, так в повірці німецького люду в ночі перед Вальпургою збираються всі чарівниці і волкі нечисті духи на Лису Гору на гулятику. Таких Лисих Гір багато, — найзнатніша з між усіх в Німеччині гора Брокен або Блюкберґ в Горах Смоляних, на котрій і відбувається слідуєча фантастична сцена. „По мимовільнім убійстві Валентина — каже Лепер — Фавст утікає з Мефістофелем сюда, в Мефістофелеве царство.“ Представленьм цілої дякої оргії чарівниць і злих духів на Лисій Горі — хотів Гете крім того символічно показати цілий бесконечний вир грубих, змислових роскошей, в котрі Мефістофель стараєся втягнути Фавста, щоби з одного боку зломати силу его тіла і духа, а з другого боку, щоби відтягнути його любов до Маргарети. Ся любов вже з самого початку не подобалась Мефістофелеви, яко прояв чисто людського, ублагороднюючого чуття. Тенер, погубивши Маргарету, Мефістофель уводить від неї Фавста, щоб довершити єї згубу, а перед Фавстом стараєся укривати, що з нею діється. Але іменню в тій сцені на Лисій Горі і показуєся в повній силі живість і сила людського чуття у Фавста. Таємничий ідол поразяє його до глибини душі своєю подобою до Маргарети і будить в нім бесконечний біль і тугу за покиненою коханкою. На разі ще вдаєся Мефістофелеви відтягнути Фавста від тої прояви, але не на довго. Уривки дру-

гої часті „Вальпургієвої ночі“, що мала прийти по „Інтермеццо“ показують нам, що Фавст таки дізнаєся про долю Маргарети і ся вість вирвала його з усіх хитрих пут Мефістофеля, — він спішить з нараженєм власного життя, щоб ратувати укохану дівчину з тюрми і муки. Сцена ся написана була, здаєся, 1801 р., а сцена з Валентином 1800.

45) Шірке і Еленд, два села під горою Брокен. (Лепер)

46) Блудні огні вважалися демонічними істотами, котрі путника люблять звабити і завести в непроходиме багно або в пропасть. (Лепер)

47) Дві високі гранітові скали близь Шірке називаються Хропунни (Schnarcher). (Лепер)

48) Мамон (з жидівського), = золото, тут персоніфікований „чорт золота“. (Лепер)

49) Бавбо, постать з грецької мітології (мама-роспустниця богині Деметер); Гете зробив з неї провідницю німецьких чарівниць замість німецької Голле або Берти. (Лепер)

50) Ільзенштайн, скала над рікою Ільзе з протилежного боку Брокена. (Лепер)

51) Після повірки середніх віків, чарівниці варили таку масть (Salbe), котрою о півночі сприснувши на себе або обмазавшись нею, могли летіти на Лису Гору. Порівнай також в „Кухні чарівниці“ слова мали „Варом хлюсть, в комен шусть!“

52) У середньовікових поетів чорт зветься дуже часто Volland, Valant, Foland. Се імя давнього скандинавського бога тьми, Люкі. (Лепер)

53) Пор. у Мойсея (I, 1, 27) „І сотворив бог мужчину і жінчину“. До тих слів навязали пізніші рабін-коментатори слідуєчу легенду: Тота жінчина, сотворена рівночасно і однако з Адамом, по імені Ліліт, не хотіла слухати мужа, яко йому рівна. Тоді сотворив бог з Адамового ребра Еву, а Ліліт прогнав, і вона від тоді жне, яко почварна, мужчини уводяча і дітем шкідлива істота. Чорти гніздяться в єї пишнім

возлосю, котре Гете зве „єдиним строєм“. (Ленер)

⁵⁴⁾ Яблука й рожі в символіці майже всіх народів, а особливо Греків, суть знаками любови. Снити о яблуках — віщує любовне щастє. Ця символіка находити ту свій найреальніший вираз. (Ленер)

⁵⁵⁾ Так я позволив собі по нашому передати грецьке слово „Проктофантазіст“, котрим Гете назвав виступаючу тут особу, берлінського книггара і писателя Христіяна Фрідріха Ніколя. Ніколя був противником літературним Гете і Шіллера, за що оба писателі старались йому, де мож, відплатити. І так на него зложена більша часть підких Гете-Шіллерівських „Ксеній“, а також в „Фавсті“ Гете не залишив спосібності, щоб не ущинити його. Назва „Проктофантазіст“ (ясновидець від задниці) відноситься до того, що Ніколя, хоч поборник раціоналізму і твердої, а властиво сухої освіти (Aufklärung) — через те я й назвав його „дерев'яний“ — вірив в привиди духів і терпів галюцинації, від чого лічився пияками.

⁵⁶⁾ Під „старим млином“ треба розуміти многотомовий і дуже нужденний журнал Ніколя „Die allgemeine deutsche Bibliothek“ (1765—1798), а відтак єї продовження „Neue allgemeine deutsche Bibliothek“ (до 1806). (Ленер)

⁵⁷⁾ Тегель, хутір родни Гумбольдів близь Берліна. В своїх писаннях Ніколя подрібно описав, як в тім Тегелю 1797 року щось страшило. (Ленер)

⁵⁸⁾ Натякнено на обширне діло Ніколя „Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz“, в котрім-ді Ніколя опише і те, що видів і чув на Лесій Горі. (Ленер)

⁵⁹⁾ Медуза Горгона, котра після грецького переказу кожного, хто на ню глянув, перемінювала в камінь.

⁶⁰⁾ Персей відрубав Медузі Горгоні голову, а з єї крові повстало гадє. Повість про Персея в християнських часах зістала перероблена о тільки, що с Персея зробився св. Юрій, котрий також вби-

ває почвару-змійу. Сим мітологічним порівнянням хоче Мефістофель відвернути увагу Фавста від привида, котрий йому показує правдиву будучність засудженої вже Маргарети, — як се видно з сліду топора на шії, скованих ніг і назад звязаних рук в дальшій уривку.

В уривку тім, котрий мав слідувати за Інтермеццом, являєсь опять той „ідол“ в зйяві „кровавого суду“, „тіло голе, руки звязані назад“ — оттак стоїть він на „горючій помості“. Сцена того кровавого суду не була однаков викинчена. Дальший хід єї Гете натякнув лиш тими словами: „Голова відпадає. Кров бугає і гасить огонь. Ніч. Шум. Шепотаньє страччуків (нехрещених дітей). Відси Фавст дізнаєсь“ — іменно про долю Маргарети і про те, що єї чекає, о чім уже з боку натякнув і Мефістофель перед убійством Валентіна, говорячи про „щось, мов довгий шнур перловий“. (Ленер)

⁶¹⁾ Інтермеццо, гр між актами, звичайно забави, котрою лагодилось представлення сумних подій в трагедіях або містеріях, уживане було дуже часто в давніх театрах чи то світських, чи й релігійних. В таких „вставках“, не звязаних з головною подією драми, звичайно висміювались якісь сучасні справи і люде. Так само зробив і Гете, згромадивши тут ряд заміток про сучасних людей і сучасні напрями ріжнородних думок і вірувань. Само „Золоте весілля“, се тільки немов покривка, — вона полягає головн на танечнім хороводі Пука і других духів, за котрими тиснеся громада всякого зброду, неначе весільних гостей, в масках і без масок. Основа взята з Шекспірового „Сну літної ночі“, відки також взяті й постаті Оберона, Тітанії, Пука, Арієля. Також Вілянд в звійній своїй поемі „Оберон“ звів до купи казки про ті духи. Оберон, се цар Ельфів, духів посередних між злими і добрими. Їго сварка с Тітанією описана обширно в Віляндовій поемі, — а по поводу їх перепросин і відбуваєсь отсе „Золоте весілля“.

63) Цікавий подорожний — знов той же Ніколя, котрий всюди пхаєсь.

64) Очевидно, якийсь любитель моди, а не пуріст язиковий, уважаючий на чистоту бесіди.

65) Тота сама хоруговка (очевидно, маска, знаменуюча змінність людських уподобань) говорить обі строфи.

66) Ксенії — під таким написом видали Гете і Шіллер 1797 р. збірник острих епіграмів, котрі свого часу наробили багато куряви в німецькій літературі. Тут ті ненависні „ксенії“ виступають як щипавки, цілою гурмою і добродушно признаються до оwoяцтва с чортами.

67) Геннінгс, видавець збірника поезій п. н. „Музагет“ і журналу „Геній часу“ належав до завзятих противників Гете і Шіллера, і за те й йому чимало дісталось в ксеніях, котрі йому й на Лисій Горі не дають спокою.

68) Музагет, дословно „згінщик муз“ висказує, що чарівниця далеко лекше назгоняти, аніж Муз, т. е. ніж уложити збірник правдиво гарних поезій, котрих іменню в збірнику Геннінгса не було.

69) Небіжчик „Дух часу“, в котрім, як і тепер ще в багатьох журналах, фабрикувалася маса безсмертних і геніяльних писателів, виступає гордо, розуміючи під славною кумпанією іменню себе і свої свіжо сфабриковані знаменитости, і закликає всіх чортів, щоб ішли до нього в співробітники, а він їх усіх помістить на вершку німецького Парнасу.

70) Журавель Єзуїт, се звівний фізіогноміст Лявтер, котрий на старість понав в релігійний містицизм.

71) Гук—водяний птах, Rohrdommel.

72) Натякнено на звичну тезу ідеалістів: „всі зовнішні явища, се вплив внутрішньої істоти чоловіка, се явища, існуючі тільки в уяві, в мозку чоловіка, — значить: світ, се тільки я“.

73) Се люде, що с переворотом цілого ладу також перевертаються і ходять на головах, с. е. радикально змінюють свої переконання і свою вдачу, щоб тільки вдержатися на верху.

74) Сю страшенно сильну прозаїчну сцену продіктував Гете своєму секретареві Рімерови аж 1803 р. (здаєсь, після давніших записок).

75) Ся маленька сцена в ночі в чистім полі належить до найпізніших вставок в „Фавсті“. Критики ще й досі не поєдналися, як їй розуміти. Одні під духами, що „снують круг шибениць“, розуміли злих духів; за те з другого боку піднесено, що се повинні бути іменню добрі духи, котрі посвячують місце, на котрім завтра має згинуті Маргарета.

76) Послідня сцена „Фавста“ з давна була предметом подиву. Пісня, котру співає Маргарета, основана на німецькій казці про святий боз, під котрим ніби дівчина поховала свою сестричку, вбиту лютою мачухою; с кісток похованої сталася гарна пташка. Закінчимо сю замітку випискою з Вайсе*): „Сцена в тюрмі, се майстерський твір, виспаний над усяку похвалу, найпотужніший з усього, що наш поет здужав досягнути в патетичнім, трагічнім виразі. Було се завдання гідне найвисшої поетичної сили, завдання, на котре не зважився й сам Шекспір: в божевільстві ума розшарпаного страшенною мукою душевною мимовільно вбійці власної матери і власної дитини показати моральну шляхотність, сердечну чистоту, і те завдання сповнив Гете як найдоскональший. Йому удалось в страшенній глибині тих суперечностей, в які моральна провинна вкидає душу людську, в яснім, пориваючім образі показати вибавлення і душевне викуплення невинної проступниці, так що голос, котрий при кінці каже, що вона спасена, видобуваєсь немов з власного серця читача чи слухача. Поезія, котра се

*) Weisse, „Kritik und Erläuterung des Goetheschen Faust“.

може зробити, показує через те виразнійше, ніж через всяке друге поетичне діло, що вона походить з найвищих висот людського духа, що вона споріднена, ба навіть внутрішньо зовсім тотожна з найвищими людськими святощами, котрі одні тільки всякому людському ділу надають стійність і піднеслість“.

ПЕЧАТНІ ПОХИБКИ.

На стор. 3. опущена в 2-гій стрічці з гори по слові „Весельчак“ нотка ³⁾:

На стор. 7. стрічка 6-та зам. „гладш“ має бути „гладш“.

На стор. 10. в 2-гій стрічці з гори випущена по слові „Мефістофель“ нотка ⁶⁾.

На стор. 12. по 4-тій стрічці з долини „Легенько на мою го путь звести“ випущено:

ГОСПОДЬ

Як довго ходить по землі,
Так довго спокушай го ти,
Усякий блудить, доки правди ськає.

МЕФИСТОФЕЛЬ

Спасибі вам, — з мерцями й так,
Ніколи я нічо не починаю.
Румяна, свіжа твар, — ось то найліпший смак;
А на мерця ніяк ся я не пишу,
Так як ось кіт на здохлу мишу.

На стор. 65. в стрічці 6-тій зам. „мо ж“ має бути „мож“.

На стор. 78. в стрічці 16-тій з гори опущена нотка ³¹⁾.

На стор. 179. в 5-тій стрічці зам. „кого йїх в сїть“ має бути „кого йїй в сїть“.

106083

